

Rebekka Brandtzæg Morset

Historie om hest

Fra maskulin arbeidskamerat til feminin
rekreasjons- og hobbydyr

Masteroppgave i historie

Veileder: Ingar Kaldal

Mai 2019

Odd Håvard Morset

Forord

Tiden har kommet til at jeg nå kan si meg ferdig med denne oppgaven. Det har vært en lang, lærerik og tidvis travel prosess, men jeg er stolt over resultatet og det arbeidet jeg har gjort. Med full jobb, hest og hund har det ikke alltid vært nok timer i døgnet de siste to årene. Men samtidig tror jeg det er dette som har fått meg igjennom dagene. Jobben med elevene har holdt meg motivert til å holde fokus på min egen oppgave. Hunden min Jack har sørget for at jeg har fått etterlengtet frisk luft mellom slagene, eller en klem når dagene har vært lange. Og hesten min Skörungur har mint meg på hvorfor jeg skriver om dette temaet: Hvorfor hesten er så viktig for rekreasjon, og ikke minst min egen psykiske helse. Det er ikke på tross av, men på grunn av disse faktorene at jeg står her med et ferdig resultat i dag.

Takk til min informant Oddmund Dyrhaug, en enestående hestekar! Og ikke minst en fremragende historieforteller. Det er rundt han sine minner denne oppgaven har tatt form, og det er på grunn av han at jeg har blitt ei hestejente selv. Takk for alt du har gjort for hesten i Norge, ikke minst islandshesten. Uten ditt engasjement ville nok mye sett annerledes ut.

Det er én person jeg veldig gjerne vil takke; min veileder Ingar Kaldal. Han har vært helt enestående med sine raske svar, ærlige tilbakemeldinger og oppmuntrende kommentarer. Men ikke minst med sin tro på mitt prosjekt.

Takk til mamma og pappa for deres korrekturlesing, men kanskje enda viktigere: deres engasjement og kunnskap rundt temaet. Samtalene med dere har vært gode å ha når tankene og ideene har trengt lufting.

Helt til slutt vil jeg takke Eirik som har holdt ut med meg de siste par månedene. Alltid rolig og forståelsesfull, og tatt godt vare på både meg og Jack når studiedagene har vært lange.

Rebekka Brandtzæg Morset

14. Mai 2019

Innhold

Kapittel 1. Innledning	1
Tema, avgrensning og problemstilling	1
<i>Tidsavgrensning</i>	3
<i>Geografisk avgrensning</i>	5
Kildemateriale	6
Litteratur	6
<i>Lokalhistorie</i>	6
<i>Hestens rolle i samfunnet</i>	7
Oppbygging	7
Kapittel 2. Metode	9
Utvelgelsen av kildemateriale og litteratur	9
<i>Bygdebok</i>	9
<i>Arkivmateriale og statistikk</i>	10
<i>Magasin og lokalavis</i>	11
Muntlig kilde	12
<i>Begrepet</i>	14
<i>Bruk av muntlige kilder</i>	15
<i>Tolkningsgrep</i>	17
Min metodiske framgangsmåte	18
<i>Valg av informant</i>	20
Kapittel 3 Hestens rolle i samfunnet frem til 1945	23
Hestens rolle i eldre norsk historie	23
Hestens rolle i nyere norsk historie	24
<i>Fra underskudd til overskudd på hestemarkedet 1914-1919</i>	25
<i>Hestens tilbakegang i by og bygd på 1920 og 1930-tallet</i>	27

<i>Hestens rolle under andre verdenskrig 1939-45</i>	27
Hestens rolle i Tydal før 1945	29
<i>Hesten i Tydal frem til 1940</i>	29
<i>Skogbruk i Tydal</i>	31
<i>Bilen kommer til Tydal</i>	31
<i>Hesten i Tydal 1939-1945</i>	33
Kapittel 4. Overgangen fra hest til traktor i perioden 1945 til 1965	35
Hesteantallet i Norge på et historisk høyt nivå	35
<i>Hesteeksport</i>	36
Hesten i det norske jord- og skogbruket	38
<i>Hest i større skogbruk</i>	41
Hesten i jord- og skogbruket i Tydal	44
<i>Antall traktorer og hest i Tydal</i>	44
<i>Skogbruket i Tydal</i>	46
<i>Utbygging av kraftverk i Tydal</i>	48
Debatten rundt overgangen fra hest til traktor	49
<i>Debatten rundt hestens rolle i skogen</i>	50
<i>Debatten føres videre på 1960-tallet</i>	55
<i>Siste generasjonen hestekarere?</i>	57
Overgangen fra hest til traktor	57
Båndet mellom hest og mann	58
Kjønnsperspektiv	62
<i>Hestekarene</i>	64
Kapittel 5. Hestens rolle i samfunnet etter 1970	67
Antall hester i Norge i dag	67

Arbeidshesten	70
<i>Arbeidshesten i landbruket</i>	72
<i>Hesten skaper nye arbeidsplasser i bygdene</i>	73
<i>Kulturlandskap</i>	74
Hestens maskuline og feminine rolle i samfunnet	75
<i>Endring i kjønnsrollene</i>	78
Hest og utdanning i Norge	79
Hestens rolle i dagens samfunn	79
Kapittel 6. Avslutning	81
Overgangen fra hest til traktor 1945-1965	81
Hestens rolle i samfunnet etter 1970	83

Kapittel 1. Innledning

Tema, avgrensning og problemstilling

I Norge i dag har hesten en viktig rolle i feminin utvikling. For mange unge jenter er hesten sentral gjennom barndommen og i tenårene. For enkelte av oss henger også hesten med inn i voksenlivet. Den er viktig for rekreasjon og som fritidssyssele. Utenom trav- og galoppporten, er 73% av norske hesteeiere i dag kvinner.¹ Men det har ikke alltid vært slik. Vi skal ikke langt tilbake i tid før hesten var mannens nærmeste arbeidskollega. Hesten var den som trakk pløgen, vognen og tømret. Mannen og hesten kunne være alene i skogen eller på veien i dager og uker. Båndet var derfor sterkt og besto av en gjensidig avhengighet i mange århundrer.

Dette ble raskt og brutalt endret på 1950-tallet. Motoriserte kjøretøy ble på kort tid allemannseie. Dette påvirket all transport, da bilen overtok for hest og kjerre. Samtidig fikk både jord- og skogbruket nye arbeidsredskaper tilpasset lastebil og traktor. Også i det militære endret behovet seg da motoriserte kjøretøy overtok hestens tidligere rolle for forflytning av soldater og utstyr.

Historiker Susanna Hedenborg jobber for universitetet i Malmø og har flere forskningsprosjekter innenfor hestesport.

Equestrian sports have been traditionally associated with masculinity in Sweden. Up until recently men took care of horses, and a real man was a 'horseman'. Plough horses and war-horses were both taken care of by men, while cows and poultry were the responsibilities of women.²

Dette var trolig nokså likt i den norske kulturen. Hesten var mannens arbeidskollega, på jordet, i skogen eller i krigen. (Sistnevnte i mindre grad i Norge enn i Sverige, der hesten spilte en større rolle i det militære. Dette da krigføring til hest var mer utbredt på kontinentet i Europa. Norge hadde et terreng med mye fjell, fjorder og skog, noe som gjorde krigføring til hest mindre rasjonelt. Men også her i landet var hesten viktig ved forflytning av soldater og utstyr, som kløv- og trekkhest.) Med moderniseringen ville dette endre seg. Mannen fikk ny motorisert kraft og hesten mistet sin rolle i det daglige arbeidet.

---

¹ Vik og Farstad 2012: 21

² Hedenborg 2007: 502

Det er denne endringen jeg ønsker å fokusere på i mine analyser. Hvordan påvirket denne overgangen lokalsamfunnet, og hvilke spor satte det hos de som var en del av denne utviklingen? Hvordan påvirket dette mennene som hele livet hadde hatt hesten som nærmeste kollega og følgesvenn? Hvilke debatter oppsto i lokalmiljøet og blant hestekarene: Fryktet de utviklingen, eller så de fremover på de mulighetene som oppsto?

1900-tallet hadde mange store endringer som, i motsetning til tidligere utvikling, skjedde brått og over kun få år. Det var altså ikke snakk om en tilpasning over generasjoner. Utviklingen var ikke unik for Norge, men omfattet hele Vesten. Den tyske historikeren Ulrich Raulff har belyst denne endringen i sin bok *Farwell to the horse, the final century of our relationship*. Tittelen på boka viser til de endringene forholdet mellom mann og hest opplevde på 1900-tallet.

Compared with this historic alliance, every other covenant into which mankind has entered within his history has been fragile and ephemeral; not even man`s relationship with his gods has shown a comparable degree of stability. All the more remarkable, then, is its sudden break-up: at the very moment when the alliance had reached its strongest and most intense bond, it began to fall into inexorable ruin. Almost silent and quite unnoticed by most contemporaries, this alliance disintegrated into its component parts. The great edifice crumbled, bringing about the unsung demolition of 6,000 years of centurion companionship. What happened next is the stuff of a satyr play: while one party to the treaty, the human side of the old alliance, entered into all manner of short-lived alliances with various kinds of machinery - automobiles, aircraft and computers - the other party, the horse, went into semi-retirement with a part-time job as a recreational item, a mode of therapy, a status symbol, and a source of pastoral support for female puberty. Henceforth, horses would be granted only fleeting appearances in their archaic role as inspirer of terror, when required to intimidate picketing workers or drive rallies of protesters out of shopping precincts.

Videre i oppgaven kommer mine analyser til å dreie seg om hvordan og hvorfor hesten kommer tilbake. Hvem førte denne utviklingen fremover: Var det ungjentene som kjøpte seg hest til eget hobbybruk, eller var de gamle «hestekarene» fortsatt med som pådriver? Her blir også tidsvitne en del av mine analyser. Dette for å forstå følelsene og drivkraften bak de valgene som ble tatt og prosessene som ble startet. Forsvant arbeidshesten helt, eller kom den tilbake i en helt ny form?

Her ønsker jeg å analysere prosessene rundt overgangen fra den maskuline arbeidshesten i agrarsamfunnet, til et feminint rekreasjons- og hobbydyr i et postindustrielt samfunn.

Tidsavgrensning

Allerede 1907 kom den første traktoren til Norge.³ Den var stor og tung, og viste seg å være vanskelig å holde i drift. I mellomkrigstiden kom det nye traktorer til Norge, men også disse var lite effektive. De manglet løftearm og hadde stålhjul. Traktor med hydraulisk tilkøpling for bærerredskaper var i sterk utvikling på 1950-60 årene. Det kom også mindre modeller som var mer økonomiske for de med mindre bruk.⁴ Utover 1950-tallet ble traktoren et vanlig syn hos norske bønder, og på 1960-tallet eide de fleste bønder en traktor. I takt med økning av antall traktorer på gårdene, sank antall hester. Ennå i perioden 1945-1950 var det flere bønder som gikk til anskaffelse av ny hest til gården da okkupasjonstiden var over, men etter 1950 var det få som gjorde en slik investering. Fra et jevnt antall de siste hundre årene, gikk antallet drastisk ned på kun to tiår. Antallet hester hadde en vekst fra 214.000 hester i 1939, til et toppunkt på 238.000 hester i 1946⁵. 1953 var antallet minket til 164.000 hester.⁶ Allerede i 1957 var rekrutteringen av unghester minimal, det var derfor «*intet som tyder på at mekaniseringen vil stoppe opp.*»⁷ I 1959 var det kun 116.700 hester igjen i jordbruket⁸ og i løpet av 1960-tallet var antallet hester nede i 20 000 på sitt laveste.⁹ Jeg kommer til å se nærmere på årsaken til, og kosekvensene av disse svingningene i hestebestanden.

I følge historiker Harald Espeli varte hestens dominans i jordbruket bare frem til omkring 1950. Hesten hadde allerede tapt mot jernbanen på langdistansetransport fra 1870-tallet, og på 1930-tallet overtok lastebilene «mellomlang» transport på vei. I jordbruket var året 1945 ikke bare et politisk brytningsår i Norge, i jordbruket var en rekke normer i oppløsning, eller mer presist at gamle normer om allsidig drift og hestedrift måtte legitimeres på nytt. Innen forsvaret oppsto det også en bryting under andre verdenskrig der hestens relativt omfattende plass i forsvaret falt bort.¹⁰ Skogbruket var siste instans der hesten fortsatt var en viktig

---

³ Helgelendingen: <https://www.helg.no/lokale-nyheter/100-arsdag-for-landets-forste-traktor/s/1-63-3527157> 10.10.19

⁴ Weseth, Gunnar 2007: 12

⁵ Espeli, Harald. 1990: 650

⁶ Selbyggen (utdrag fra Nationen) 13.11.1953

⁷ Espeli 1990: 683

⁸ Espeli 1990: 820

⁹ Landbruks og matdepartementet, *hesten som ressurs, lokal næringsutvikling*: <https://www.regjeringen.no/contentassets/3799853b9c324175bca34d416b5fad6b/nasjonale-hesteveileder.pdf> 10.04.19

¹⁰ Espeli 1990: 705

ressurs, men også her blir hesten erstattet av traktoren på starten av 1960-tallet. Espeli skriver om dette:

Et av de bemerkelsesverdige trekk ved hestens utfasing av norsk landbruk var at prosessen forgikk praktisk talt uten motstand eller kritikk før ut på 60-tallet da hestens siste skanse, skogbruket, brøt sammen. De relativt vel organiserte hesteinteresserte i form av hesteavslag og statskonsulentene i hest ser ikke ut til å ha tatt noe initiativ for å bedre hestens konkurransevne på andre måter enn gjennom avl. (...) Den kanskje viktigste forklaringen på dette i mellomkrigstiden var at konkurransen fra traktoren ikke ble oppfattet som alvorlig.¹¹

Perioden 1945-65 blir derfor en naturlig avgrensning for første del av mine analyser, der jeg ønsker å drøfte overgangen fra hest til traktor i Tydal. I denne perioden gikk traktoren fra å være eksklusiv, til et vanlig arbeidsredskap på de fleste gårder og i skogen.

På 1970-tallet ser vi igjen en økning av antall hester i Norge. Perioden fra 1970 og frem til dagens samfunn blir derfor viktig for den andre delen av mine analyser. Tallmaterialet blir i denne perioden mer varierende og uklart enn tidligere, dette da majoriteten av hester i Norge ikke lengre er en del av jordbruket og jordbrukstellingene.

Landbruks- og matdepartementet har i sin rapport om *hest som ressurs* sett på hesten som ressurs i Norge i dag (2018):

Den største endringen som norsk hestehold har gjennomgått de siste 50 årene, er overgangen fra å være et arbeidsdyr til å bli et dyr knyttet til folks fritid. I denne overgangen har båndene til landbruket og forsvaret blitt kraftig svekket. Samtidig har det kommet nye grupper hesteeiere til. (...) Dagens hestehold innebærer at hesten i vår tid holder til inne i eller like i nærheten av de store byene i mye større grad nå enn før. Sakte men sikkert er hesten i ferd med å innta nye roller i takt med at samfunnet endrer seg. På tross av at hesten representerer historie og tradisjon, er hestenæringen slik den framstår i dag en ung næring.¹²

Denne endringen og utviklingen kommer jeg til å drøfte kort i kapittel 5, for å se hva som gjorde at hesten igjen fikk en så viktig plass i samfunnet vårt.

---

¹¹ Espeli 705

¹² Landbruks og matdepartementet, *hesten som ressurs, lokal næringsutvikling*: <https://www.regjeringen.no/contentassets/3799853b9c324175bca34d416b5fad6b/nasjonal-hesteveileder.pdf> 10.04.19

Geografisk avgrensning

I denne oppgaven har jeg valgt å kombinere makro- og mikrohistorie. Fordelen med mikrohistorie er å få et innblikk i individenes opplevelser, og hvordan overgangen påvirket lokalsamfunnet. Det jeg ønsket å studere nærmere var hvordan overgangen påvirket individene som var nærmest, altså de som hadde hesten som arbeidskollega. Ved å se dette i et mikro-perspektiv ønsket jeg å få et mer nyansert syn på mekaniseringen av jord- og skogbruket. Samtidig er den store oversikten viktig for å få med omfanget av disse endringene nasjonalt.

Mine analyser har derfor vært sentrert rundt min hjemkommune Tydal. Tydal kommune er en fjellkommune sør i Trøndelag der landbruk har vært en viktig næring. Mange gårdbrukere hadde også skogen som en tilleggsnæring. Avstandene er store da kommunen har et stort areal, skystasjonene var derfor viktig for transport av mennesker og varer. Hesten hadde fra gammelt av en sentral rolle i bygda. Antallet hester var stabilt fra 1850 og frem til 1950. I løpet av 1950- og 1960-tallet endret mye seg for beboerne i Tydal på grunn av kraftutbyggingen. Hvordan dette påvirket mekaniseringen og hestens rolle i bygda er også en interessant faktor i lokalhistorisk perspektiv.

Etter 1970 kom hesten tilbake for fullt. I en periode på 1990-tallet var det hele tre ridesenter som drev med hest i turistnæring. Denne utviklingen er interessant for å kunne studere nærmere hva som forårsaker at hesten kom tilbake til Tydal på 1970-tallet.

Min hypotese var at det foregikk en nasjonal utvikling som endret hestens rolle generelt i samfunnet. Jeg ønsket derfor å belyse funnene lokalt, i sammenheng med litteratur og kildemateriale som beskriver den nasjonale utviklingen i samme periode. Tydal kommune hadde ingen som arbeidet kun som tømmerkjørere i skogen. Medlemsblad utgitt av fagorganisasjonen blant skogeiere og skogsarbeidere har derfor vært viktig for å kunne belyse den debatten som foregikk blant kjørerne. På 1960-tallet ble mekaniseringen i skogbruket en realitet for mange, noe som skapte stor debatt - større enn i jordbruket der endringene hadde foregått over lengre tid. Skogbruket var derfor viktig for å kunne få et mikro-blikk på opplevelsene blant tømmerkjørerne som på kort tid ble hardt rammet av mekaniseringen.

Kildemateriale

I dette prosjektet har jeg hentet informasjon i fra ulike kildematerialer. Samtaler med informanten Oddmund Dyrhaug kommer til å være gjennomgående i hele mitt prosjekt. Utvelgelsesprosessen og en grundigere presentasjon av informanten kommer jeg tilbake til i neste kapittel.

I mine analyser av antall hester nasjonalt og lokalt, er ulike statistikker sentrale. Disse har jeg hentet ut fra litteraturen eller forskningsrapport gjort om temaet. Gamle landbrukstillinger har gitt meg mye informasjon.

For å undersøke nærmere hvordan samfunnet omtalte denne overgangen og hvordan folk engasjerte seg i debatten, har lokalavisa *Selbyggen* og medlemsbladene *Skogeieren* og *Skog- og landarbeideren* vært viktig i mine analyser. En grundigere presentasjon av disse kommer jeg tilbake til i neste kapittel.

Ulikt arkivmateriale fra Tydal skogsråd sine årsberetninger, har gitt en god beskrivelse av hvordan utfordringene opplevdes for skogseierne. Tydal Gjensidige hesteassuranseforening sine tabeller har gitt meg et bilde av antall hester i Tydal, og slik bekreftet de tallene jeg har funnet i litteraturen fra lokalhistorien.

Litteratur

I tillegg til kildemateriale nevnt ovenfor har jeg brukt fagbøker om lokalhistorie og hestens rolle i samfunnet. Her vil jeg kort presentere noe av den litteraturen jeg har valgt å bruke i mitt prosjekt.

Lokalhistorie

Tydalsboka, bygdeboka for Tydal, har vært et viktig verk for tilgang til lokalhistorie fra Tydal, både før og etter 1950. Lokal bygdehistorie er sjelden så godt dokumentert som i ei bygdebok. Bygdebøkene gir detaljert oversikt over familieforhold og den landsbruksmessige utviklingen på en gård. I Tydal kommune er det gitt ut 4 bind av Bygdeboka for Tydal som tar for seg bygdas historie fram til 1991. Her har Sigvart Tøsse samlet historien for bygda og for de ulike gårdene. Bind I (1987) tar for seg historien frem til ca 1900. Bind II (1991) ser på historien fra

1900-1991. Her har Tøsse valgt en periodisering der 1950 representerer skille mellom den langsomme utviklingen, og den raskere utviklingen. Bind III og IV (1994) går nærmere inn på de ulike grendene. Tydalsboka finnes også i en egen nettutgave.¹³ I neste kapittel vil jeg gjøre rede for bruken av bygdebok som historisk kildemateriale.

Stugudalsboka - Gards- og slektshistorie for Stugudal Øvre i Tydal (2019) ble utgitt når jeg var i avsluttende fase av mitt prosjekt og har vært et fint tilskudd. I denne boka tar Per Morset for seg gårdshistorien med grundig slektshistorie i alle ledd hel tilbake til 1600-tallet. Boka har hele veien detaljerte henvisninger til kildematerialet som er brukt.

Hestens rolle i samfunnet

Boken *Farwell to the horse, the final century of our relationship* (2017) tar grundig for seg overgangen fra da hesten var en sentral aktør i arbeidshverdagen til mange menn i Europa, til de motoriserte kjøretøyene overtok dens plass. Ulrich Raulff belyser her mye av den samme tematikken som jeg har fokusert på i mitt prosjekt, men fra et tyskt perspektiv. Denne har jeg ikke brukt direkte i mine analyser, men den har gitt meg inspirasjon til prosjektet.

Fra hest til hestekrefter er et studie utført av Harald Espeli på Norges landbrukshøyskole, som går nærmere inn på de økonomiske og politiske rammebetingelsene for mekaniseringen av norsk jordbruk 1910-1960. Espeli går nærmere inn på mekaniseringsprosessen i et mer overordnet samfunnsmessig perspektiv. Dette studie har vært en viktig bidragsyter i mine analyser av mekaniseringen av jord- og skogbruket fra 1910-60. Det trekkes frem flere viktige tolkninger av tema, sett fra et mekanisk ståsted. Informanten, som er en viktig del av mitt kildemateriale, forteller sine historier ut fra en hestekar sitt perspektiv. Dette studie har vært med på å se endringene ut fra den andre siden sitt perspektiv: De som ønsket og jobbet for at maskinene skulle overta hestens rolle.

Oppbygging

Denne masteroppgaven har en tematisk struktur, delt inn i fem kapittel. I kapittel 2 gjør jeg rede for min metodiske tilnærming, og gir her en grundigere presentasjon av ulike kilder som har vært brukt.

---

¹³ www.tydalsboka.no

I det tredje kapittel gjør jeg rede for hestens rolle i tiden før 1945, dette som bakgrunnsinformasjon for min videre drøfting. Redegjørelsen vil først omfatte hestens rolle nasjonalt i Norge i et lengre tidsperspektiv, før jeg redegjør for hestens rolle lokalt i Tydal kommune.

Etter dette følger to empiriske kapitler: Kapittel 4 omhandler overgangen fra hest til traktor i jord- og skogbruket i perioden 1945-65. Jeg vil også her se på den generelle utviklingen nasjonalt, samtidig som jeg vil se på endringene i et lokalt perspektiv. Studie vil derfor hele veien være preget av et større makroperspektiv, som i mine analyser vil veksle med et mikroperspektiv. I mine lokale studier har jeg sett nærmere på Tydal kommune spesielt, og hvordan denne utviklingen påvirket lokalsamfunnet. Videre er en sentral del av mine analyser debattene rundt utviklingen, og hvordan dette påvirket enkeltpersoner som sto hesten nærmest. Siden alle temaene henger tett sammen har jeg valgt å samle denne analysen i ett kapittel.

I kapittel 5 drøfter jeg hestens rolle etter den kraftige reduksjonen i hestebestanden på 1960-tallet. I starten av kapitlet ser jeg på eventuelle endringer i hestebestanden i Norge fra 1970. Videre drøfter jeg prosessene rundt overgangen fra den maskuline arbeidshesten i agrarsamfunnet, til et feminint rekreasjons- og hobbydyr i et postindustrielt samfunn.

Til slutt vil jeg samle trådene i et avslutningskapittel.

Kapittel 2. Metode

Utvelgelsen av kildemateriale og litteratur

1950 og 1960-tallet var en periode med mange endringer. Mekaniseringen påvirket mange sider av samfunnet. I jordbruket ble det vanlig med melkemaske, traktor og automatiske vanningsanlegg. I husholdningen ble det mer vanlig med apparater, som gjorde matlagingen og husarbeidet enklere. Det ble mer vanlig at gårdbrukerne fikk seg stillinger utenfor gården, som bidro til bedre økonomi og handlekraft. Også barna og kvinnenes roller ble endret. Barna fikk lengre obligatorisk skolegang, og arbeidet hjemme på gården var ikke lengre like avhengig av barna som arbeidsressurs. Mange kvinner tok seg arbeid utenfor hjemmet, og bidro slik til ekstra inntekt til husholdningen. Her er det mange faktorer som er viktig å belyse også når vi ser på endringen av hestens rolle i samfunnet.

Det er også viktig å tenke over hvorfor de skriftlige kildene ble nedskrevet, og hvem som skrev de ned. Forfatteren kan ha en motivasjon i utvelgelsesprosessen, eller en egen vinkling som igjen påvirker teksten i form av hvilket materiale som velges ut. Perspektivet kan også påvirke teksten. Mange historiske verk er bestillingsmateriale. Her må man ta med i analysen hvem som ønsker historien nedskrevet, og hva som var deres motivasjon i denne prosessen.

Bygdebok

Tilgang på fagbøker som så grundig tar for seg Tydals historie, har mange fordeler for mine lokalstudier. Tøsse har gjort omfattende studier og samlet masse nyttig informasjon som jeg ellers hadde hatt store utfordringer med å finne selv. Han tar, blant mange ting, for seg sosialhistorie og utviklingen i jord- og skogbruket gjennom hele perioden. Dette er svært nyttig for mitt prosjekt. Andre tema han berører som vil være sentrale for meg er kraftutbygginga, landsbrukstetter, Tydal gjensidige hesteassuransforening, utviklingen i turisme, og han har et eget kapittel om overgangen fra hest til bil. Som han selv sier i forordene til bind II er kildene fra nyeste tids historie omfattende og nærmest uutømmelige. Derfor har Tøsse valgt å ikke ha med en detaljert kildehenvisning, da han hevder dette ville tatt adskillige sider. Jeg har selv vært i kontakt med Tøsse for å få henvisning til noe av det kildemateriale han har jobbet med. Siden det er lenge siden dette prosjektet hadde han ikke oversikt over hvor han har hentet noe av den spesifikke informasjonen fra. Deler av mine

opplysninger vil jeg derfor hente fra denne boka uten å kunne henviser videre til originalkildene. I en masteroppgave som dette har jeg hverken tid eller anledning til å finne alle de kilden selv, og vil derfor henviser til Tøsse der det er nødvendig.

Arkivmateriale og statistikk

Kilder i form av arkivmateriale og tall kan fortelle oss mye, men vi må ikke glemme de siden av en sak som tall ikke kan fortelle oss noe om. I mine analyser ønsker jeg å finne de følelsene som ligger bak tallene. Monica Dalen siterer Rolf Jacobsen i sin bok *Intervju som forskningsmetode*. Selv om et dikt ikke har så mye med en historisk studie å gjøre, ønsker jeg likevel å ta det med. Det beskriver det jeg tenker forhold til mitt valg av bruk av kontinuerlig informant i denne oppgaven.

Tallrekken ler av oss
og vil forklare alt.
De har kjevever av jern og tenner
Som det klirrer i.

Vi spør og vi spør
Og tallene svarer.
Men ikke om fiolinene
Eller om lykken mellom to armer.
Da hoster det på skjermen:
- Uklart spørsmål
- Spør igjen ¹⁴

Tallene kan fortelle oss at hesten forsvant fra gårdene og ble erstattet av maskiner, men de forteller oss ikke noe om tankene denne overgangen skapte hos menneskene som ble berørt. Var det mulig å skape det samme båndet med en maskin, som det fantes mellom hesten og arbeideren?

Statistikk kan likevel brukes på flere måter innenfor historiske studier. Også i mine analyser vil statistikk kunne fortelle meg noe om antall hester og traktorer som fantes på gårdene, og på denne måten kunne avdekke mønster. Men det er viktig å være bevisst hvem som førte statistikken, hva som ble kartlagt og hvordan det ble utført. For eksempel kan det ha blitt registrert kun hester i en viss alder ved føring av hester i jordbruket.

---

¹⁴ Rolf Jacobsen, sitert av Dalen 2011: 13

Magasin og lokalavis

Aviser kan være en interessant kilde da de utgis fortløpende etter at noe har skjedd, av førstehånds, eller iallfall andrehånds, observasjoner. De består gjerne av tekster og bilder som beskriver hendelser, og som gir uttrykk for meninger og holdninger i samtiden. De dekker et bredt felt, også felt som ikke er så enkle å finne i annet kildemateriale. Aviser og magasiner kan brukes som en beretning i et historisk studie, da den beskriver hendelser som har skjedd: Altså vi bruker det den beretter om. Hallvard Tjelmeland tar opp nytten av å benytte aviser som beretning:

Når vi bruker avisene som beretningar, er det for å henta informasjon som lettast eller bare kan finnast her. Slik har historikarane brukt aviser helt sidan slutten av 1800-talet, då avisene fekk ein voldsom vekst då heile samfunnet ble polarisert på ein ny måte. I herads- og bystyreprotokollar står det bare vedtekta. I avisane kan ein finna referat også av diskusjonane. Dessutan kan det vera god forskningsøkonomi å heller gå til avisene dersom ein skal plukka opp opplysningar, som ein ellers måtte brukt mykje meir tid på å finna.¹⁵

En avis kan også brukes som levning, da den fortelle oss noe om det umiddelbare budskapet, det som kilden direkte forteller oss. Det vil si at den forteller oss noe om for eksempel opphavssituasjonen. Den kan altså fortelle oss noe om hvordan situasjonen ble opplevd gjennom måten det fortelles på. Tjelmeland trekker frem et eksempel på hvordan vi kan bruke aviser som levning til å forstå miljøet den er skrevet i: «*Når Myklebost skriv at det avisene skriv om ungdomskulturen på 1950- og 60- talet først og fremst er ei kjelde til dei vaksne, i dette tilfellet journalistane, sitt syn på ungdommen - og ikkje ei kjelde til ungdommen sjølv, då er ho inne på et av hovedmomentane...*»¹⁶

Selbu og Tydal har ei felles lokalavis som heter Selbyggen. Den kom ut for første gang allerede i 1899, da som en av Norges første lokalaviser, og har med kun ett avbrekk (1941-47) vært aktiv frem til i dag.¹⁷ Alle årgangene i perioden for mine studier er arkivert og tilgjengelig i Selbu kommune. Disse har vært en fin kilde for meg for å se hvordan overgangen fra hest til motorisert kjøretøy ble aktualisert, gjennom redaksjonelt stoff og leserinnlegg.

---

¹⁵ Tjelmeland 2004: 115

¹⁶ Tjelmeland 2004: 115

¹⁷ Selbyggen: <http://selbyggen.no/om-selbyggen/fakta-selbyggen/> 23.03.19

Selbyggen besto ikke av så mange sider på 1950 og 1960-tallet, sakene var derfor korte og få. Det ble dessverre sjelden trykket leserinnlegg. Om dette skyldes at få skrev leserinnlegg, eller om det var redaksjonelle grep som holdt antallet nede kan jeg ikke si noe om. Derimot fant jeg redaksjonelt stoff som gjentatte ganger drøftet problematikken rundt nedgangen i hesteantallet i Norge.

Overgangen fra hest til motorisert kjøretøy ble i større grad debattert gjennom leserinnlegg og artikler i medlemsbladene til Norges Skogeierforbund, *Skogeieren*, og Norsk Skog- og Landarbeiderforbundets *Skog- og landarbeideren* på starten av 1960-tallet. Dette medlemsblad som var direkte rettet til de som eide og arbeidet i skogen, så her var trolig lesermassen i mye større grad engasjerte i endringene som omfattet deres arbeidshverdag. Dette var et nasjonalt medlemsblad, men jeg velger likevel å bruke det som eksempel i mitt prosjekt, da det også fantes skogeiere og skogsarbeidere i Tydal på samme tid.

Medlemsblad som dette kan gi et godt innsyn i samfunnsdebatten i samme periode. Det er viktig å være kritisk i forhold til hvem målgruppen var og hvilken organisasjon som sto bak utgivelsen, men så lenge dette blir tatt med i mine analyser av innholdet, kan det gi en god indikasjon på hvordan debatten utspant seg også blant skogsarbeiderne og skogeierne i lokalsamfunnene.

Muntlig kilde

Knut Kjeldstadli hevder i sin bok *Fortiden er ikke hva den en gang var*, at historikere har utviklet én ferdighet meget godt - evnen til å lese. Historikere har opp igjennom vært svært dyktig til å lese tekster, men ikke vært like dyktige til å se og lytte. Skriftlige kilder har tradisjonelt vært historikerens viktigste ressurs i sine studier. Denne tradisjonen ser vi derimot en brytning i.¹⁸ Fra 1800-tallet ble det i økt omfang samlet inn minner fra folks egne liv og fra fortellinger som var blitt overlevert, men ikke selvopplevd. Fra 1950-årene ble «muntlige kilder» og «oral history» stadig vanligere begrep om minnematerialet, og den typen historie som ble skrevet ned på grunn av det.¹⁹ I 1950-60 årene vokste den nye sosialhistorien frem. Noen sosialhistorikere brukte først og fremst kilder som bød på fakta som lett kunne telles og

---

¹⁸ Sitert av Kjeldstadli 1994: 192

¹⁹ Kaldal 2016:26

analyseres kvantitativt, som folkefortellinger, kirkebøker og medlemslister. Andre brukte intervjuer av eldre mennesker, som kunne fortelle flere sider av hvordan folk hadde levd og tenkt.²⁰ I mine analyser kommer jeg til å bruke en kombinasjon av disse metodene.

For å kunne forstå hestens rolle i livet til de som var den nærmest, vil muntlige kilder være en viktig del av mine analyser. En muntlig kilde vil kunne fortelle meg mer enn bare ord.

Ansiktsuttrykk, tone, temperament, gester og stil, men også pausene i mellom historiene vil kunne tilføye mye mer enn bare ordene i seg selv.²¹ Det vil kunne fortelle noe om følelsene, motivasjonen og tankene bak de historiene som blir fortalt. Historiker Ingar Kaldal trekker frem fordelene med et muntlig intervju der informanten selv får fortelle med egne ord, på dialekt, og med egne talemåter:

De får bedre enn i skrevne tekster frem stolthet og skam, empati og anipati, latter og sårhet, anger, skyld og anklager. Mye emosjonelt kan ligge i tone og stil. Her ligger mye som gjennom avskrift flates ut eller viskes bort. Hvis en skal ta en muntlig historie på alvor, burde det også bli sett på som viktig å beholde framstillingene mest mulig i muntlig form - i lydopptak, og kanskje video.²²

En muntlig kilde vil også kunne bekrefte eller avkrefte det en ellers får vite gjennom skriftlige kilder. En person som var tilstede og ble direkte rammet av endringene, vil kanskje kunne fortelle en annen historie enn de som ble skrevet ned. Eventuelt vil personen kunne utfylle de punktene som i skriveprosessen har blitt utelatt eller glemt. En muntlig informant vil kunne gi oss opplysninger vi ikke finner noen andre plasser. Enten fordi informasjonen ikke har vært ansett som viktig nok til å skrives ned, eller fordi resultatet av utviklingen har vært viktigere enn prosessene. I mine studier ønsker jeg ikke å finne svar på hvorfor hesten forsvant, det vet vi fra før av: Traktoren og bilen overtok dens rolle i samfunnet, de var mer produktiv og mer økonomisk i drift. Det historien sier mindre om er hvordan dette ble opplevd av de som sto midt i det. Opplevelsen av å miste sin nærmeste kollega.

---

²⁰ Kaldal 2016: 49

²¹ Kaldal 2016: 93

²² Kaldal 2016: 93-94

Begrepet

Muntlige kilder kan ha ulik betydning, jeg ønsker derfor her å definere hva jeg legger i begrepet. Historiker Dagfinn Slettan poengterer viktigheten av å være tydelig ved bruken av ulike begreper:

Begrepene vil alltid ha ulikt innhold avhengig av den konteksten de er skapt i. At de dessuten endrer innhold og mening over tid, kompliserer ytterligere den forestillingen at begreper er entydige og tidløse. Det vesentlige må være at en selv definerer sine begreper og prøver å være konsekvent i bruken av dem, samtidig som en tar høyde for den endringsprosessen de har gjennomgått.²³

I 1977 definerte Slettan en muntlig kilder som «*folks egen fremstilling av sitt liv og sine omgivelser; altså folks minner, fortalt til andre eller nedskrevet egenhendig*»²⁴ I denne definisjonen kan både opptak av intervjuer, nedskrevne intervjuer og nedskrevne memoarer innlemmes. Dette har senere blitt kritisert av flere fagfelt, da det blir en samlebetegnelse på en rekke kildetyper som ikke nødvendigvis er *muntlige*.²⁵

Min definisjon av begrepet *muntlige kilder* er kildemateriale, eller minner, som er muntlig fremstilt for meg under samtale med informanten. Her legger jeg blant annet Alesandro Portelli, som er sentral innenfor oral history²⁶, sitt utsagn til grunn: «Oral sources is *oral sources*.»²⁷ Han argumenterer for at lydopptaket, og helst video-opptaket, er den muntlige kilden. Det talte språket gir en mengde informasjon som en transkripsjon eller et nedskrevet intervju ikke kan gi. Mine intervju vil derfor alle bli tatt opp på båndopptaker, og det er dette opptaket jeg vil lytte til når jeg gjør mine analyser. En transkripsjon vil ikke få med seg de pauser, følelser eller eventuelt ironi som kommer frem. Riktig nok vil ikke et studie der hundrevis av intervju ligger til grunn kunne bruke denne metoden, uten at det blir alt for tidkrevende. Derimot vil mitt studie ha kun én informant, alle nyanser i intervjuet vil da være sentrale for mitt studie, og det vil ikke være for tidkrevende.

---

²³ Slettan 1994: 11

²⁴ Slettan 1977: 62

²⁵ Slettan 1994: 12

²⁶ Oral history er en retning innenfor allslags historisk forskning som befatter seg med menneskers liv og vilkår på grunnlag deres minner. Oral history er da betegnelsen på et forskningsfelt der en rekke fag møtes. Slettan 1994: 17

²⁷ Sitert av Slettan 1994: 13

Bruk av muntlige kilder

I all analyse av kilder er kildekritikk viktig, muntlige kilder er ikke noe unntak. Bruk av intervju krever omtanke i mange ledd. Vi må skaffe informanter som er gode og representative, og våre spørsmål må ikke være ledende.

Det er spesielt to punkter som kan by på kildekritiske utfordringer. Det første ligger i *minnet*. Minnet er en beretning som ligger forut i tid. Minner endres stadig og kan formes av for eksempel glemsel, og av feilerindringer. Dette skjer i prosesser hvor minnene ikke bare fylles på eller reduseres, men både formes og omformes, tolkes og omtolkes, brukes og gjenbrukes. Minnene kan formes av oss som individer og den kulturen eller det samfunnet vi lever i. Men minnene kan også være med på å forme oss.²⁸ Minner som prosess er ingen enkel mekanisme, og mange har forsket på dette blant annet innenfor psykologi, nevropsykologi, biologi og fysiologi - uten at jeg skal gå mer innpå dette.

Korttidshukommelsen er den som viser seg å være minst tilregnelig, men når det gjelder minner fra langt tilbake kan hukommelsen være forbausende stabil.²⁹ I et historisk studie som dette kan derfor minner være et godt kildemateriale. Det som avgjør hva som huskes og hvordan det huskes, er hva det var som det ble opplevd, men også hvilken betydning opplevelsen fikk senere.³⁰ For en hestekar vil minner fra ungdommen der hesten var involvert være et viktig minne. For en person som var mer opptatt av maskiner vil muligens de samme minnene med hesten ta mindre plass. Ulike personer som har opplevd det samme øyeblikket kan derfor ha ulike historier. Kanskje hadde man ulikt forhold til miljøet, personene eller det som skjedde. Men de ulike minnene kan også skyldes at man i ettertid har levd et ulikt liv, og dermed fått ulike perspektiver underveis.³¹ Dagens holdninger, og endringer av egen moral, kan være med på å endre minnene fra fortiden. Ubevisst kan vi justere minne til å passe inn i den tiden vi nå lever i, eller erindringen kan bli farget av senere erfaring.³² Dette påvirker ikke bare det som huskes, men også det som glemmes.³³ Vi ser altså fortiden i et lys fra nåtida.

---

²⁸ Kaldal 2016: 59

²⁹ Kjeldstadli 1994: 196

³⁰ Kaldal 2016: 60

³¹ Kaldal 2016: 61

³² Kjeldstadli 1994: 196

³³ Kaldal 2016: 61

Minner om hesten før i tida kan farges av dagens liv med traktor. Historiene kan bli en sammenligning mellom nå og da: traktoren og hesten.

I en intervjuopprosess kan det derfor vere ufornuftig å spørre direkte hva personen følte eller mente. Derimot må vi prøve og gjøre intervjuet så åpent som mulig, slik at vi kan få mer spontane utsagn som knyttes til konkrete forhold, eller som et innslag i en fortløpende fortelling om eget liv.³⁴ Slettan tar opp viktigheten av å ikke se på prosessen der minnene blir farget som et kildekritisk problem, men å se på dette som en del av minnenes styrke. Slik kan vi reflektere over en kontinuerlig kulturell og selvoopplevd endringsprosess, som i seg selv kan vere en viktig del av analysen - spesielt i kulturhistoriske studier.³⁵ Glemselens virkning er også sterkest kort tid etter at noe har skjedd, så går det saktere. Vi glemmer detaljer av det vi har opplevd ganske fort, men til gjengjeld husker vi det som sitter igjen lenge. Dette trekker Kaldal frem som et takknemlig argument for historikere som bruker minner som kilde, ved å bruke det mot skeptikere som mener man ikke kan stole på minner fra mange år tilbake.³⁶

Det andre vi må vere bevisst i denne prosessen er samspillet mellom oss som intervjuer og informanten, og hvordan det kan påvirke kommunikasjonen og dermed farge innholdet. Dette samspillet kan påvirkes av intervjuers egen ideologi, eller intervjuers forestillinger om hvordan informanten vil reagere på de spørsmålene som stilles. For eksempel vil en gammel hestekar som intervjues av ei hestejente, som han vet har hest og bruker denne aktivt på en annen måte enn han selv har gjort, lett kunne bli farget i sine egne fortellinger da han vet hvem intervjueren er - og hvilke forhold hun har til hest. Det kan også påvirke de spørsmålene som stilles og problemstillingene som reises, og dermed forme resultatet. Formuleringen av spørsmålene kan vere ledende, eller ikke åpne nok til å få den riktige informasjonen. Informanten kan da ende opp med å gi de svarene han eller hun tenker intervjuer vil ha.³⁷

Informanten sine fortellinger kan også bli fanget av en narrativ fortellerform, kombinert med performative grep, som igjen kan ha sine utfordringer. Den fortellende formen påvirkes ofte

---

³⁴ Kjeldstadli 1994: 196

³⁵ Slettan 1994: 73

³⁶ Kaldal 2016: 63-63

³⁷ Kjeldstadli 1994: 197

av noen føringer. Den bygges gjerne opp etter noen grunnmønstre med en begynnelse, midtdel og slutt. Mange skaper et bilde av en større sammenheng, kontinuitet og entydighet enn det virkelige livet gjerne byr oss. Andre vil kunne benytte en fremstilling av *før* og *nå*. Før var alt så mye bedre, eller nå har alt endelig blitt bra. Dette må vi som intervjuer være bevisst både i tolkningen i ettertid, men også underveis i intervjuet. Slik kan vi rette opp misforståelser, utdype, hente fram nye vinklinger og så videre.³⁸

Tolkningsgrep

«Det finnes ikke dårlige historiske kilder, bare dårlige tolkninger. Hva som gjør noe vi har fra fortida, i stand til å belyse noe om folks liv i den samme tida, avhenger av hvilke spørsmål vi stiller, og hva vi har av blikk og teft for å tolke det vi har.»³⁹ Når vi tolker minner er det viktig å være bevisst i sorterings- og rangeringsprosessen. Vi kan fort gå glipp av av noe som kunne vært interessant å ta vare på, eller som kunne fortalt oss noe i en annen sammenheng. Kaldal presiserer, i boka *Minner som prosesser*, hvordan minner, som ting eller fortellinger, alltid kan ha *noe* som kan tolkes ut av dem. Måten et minne er formet på, kan fortelle oss noe om bruken av det i fortiden. Et minne kan beskrive noe som forteller påstår å vite noe om. Enten ved troverdighet, som gjør at vi kan bruke minnene til å beskrive de samme forholdene, eller beskrivelsen kan oppfattes som skjev, tendensiøs eller usann. Noe som igjen kan fortelle oss noe interessant om tankemåter, eller kanskje kommuniserte forestillinger, om det som beskrives og om den kulturen minnet stammer fra.⁴⁰

Muntlige kilder kan altså gi oss historisk materiale gjennom flere lag av analyse. Minner kan beskrive et forhold og hendelser som kan gi oss godt materiale til en historisk framstilling. De kan avsløre gjeldene normer, regler og tankemåter gjennom måten det blir fortalt på. Minner kan også selv ha virket i folks liv, og slik vært med på å forme samfunn og kulturer.⁴¹

---

³⁸ Kjeldstadli 1994: 197

³⁹ Kaldal 2016: 113

⁴⁰ Kaldal 2016: 113

⁴¹ Kaldal 2016: 114

Min metodiske framgangsmåte

Intervju betyr egentlig en *utveksling av synspunkter* mellom to personer som snakker sammen om et felles tema, altså en toveis-kommunikasjon.⁴² Formålet med et intervju er å fremskaffe fylldig og beskrivende informasjon om hvordan andre mennesker opplever ulike sider ved sin livssituasjon. Det kvalitative intervjuet er derfor spesielt egnet for å få innsikt i informantens egne erfaringer, tanker og følelser rundt et gitt tema.⁴³ Men det er viktig å være klar over at informasjonen og måten den fortelles på, kan være preget av at den er formidlet i et intervju, hvor to sammen har preget fortellingen.

I en intervjuprosess er de åpne spørsmålene viktige: Ved å la informanten selv fortelle, fritt og uten føringer. Slik vil det kanskje kunne oppstå nye problemstillinger, eller nye innfallsvinkler som man tidligere ikke har tenkt på. Det er viktig å være åpen for det som blir fortalt og ikke låse seg i en forestilling eller hypotese man på forhånd har forestilt seg. Det er også viktig at vi ikke analyserer for mye, og gjør informanten til et objekt, men samtidig må vi ikke være naive. Kjeldstadli sier vi ikke må tro at det utelukkende er deres stemmer som taler på en uformidlet måte. Som forskere kan vi ikke gå fra det ansvaret vi har som produsent av kildene. Det er en rekke sider ved samfunnet som må tas hensyn til i en undersøkelse.⁴⁴

Under mine samtaler med informanten var det viktig å ha noen enkle og åpne spørsmål som inviterte til fri fortelling. Jeg besøkte han i hans hjem, der stemningen var avslappet og trygg. At jeg tok med kake til kaffen til samtalene var en selvfølge. Det var også viktig for min del å presentere tema på forhånd, slik at informanten hadde noen tanker om hva vi skulle prate om, men uten å presentere spørsmålene. Slik kunne jeg fortsatt få de spontane kommentarene underveis. Den første samtalen var åpen og uten for mye spørsmål. Her fikk informanten fortelle fritt og uavhengig. Etter en pause tok vi opp tråden igjen der han gikk nærmere inn på detaljene rundt det han hadde fortalt. Her stilte jeg også noen spørsmål for å få informanten til å utdype enkelte deler av sine fortellinger, som jeg mente var interessante. Her konsentrerte jeg meg kun rundt perioden der hesten blir erstattet av maskiner. I en senere samtale så vi nærmere på perioden der hesten kommer tilbake: hva var årsaken til at han valgte å starte med

---

⁴² Dalen 2011: 13

⁴³ Dalen 2011: 13

⁴⁴ Kjeldstadli 1994:193-194

hest som næring, og hans tanker rundt hestens nye rolle i den feminine utviklingen. Fra å være en av mange hestekarer, til å bli en hestekar i et kvinnedominert miljø.

Jeg hadde på forhånd noen tanker om hva jeg ønsket å høre om, men jeg hadde ikke formulert noen spørsmål. Dette fordi det var viktig for min del å ikke legge noen føringer på forhånd, men heller komme med små utdypende spørsmål underveis der det falt seg naturlig. Siden jeg selv hadde en god relasjon til informanten på forhånd, trengte jeg ikke å etablere denne i startfasen. Jeg visste også at han hadde mange historier å fortelle, da han tidligere hadde vært en god bidragsyter i ulike historiske prosjekter. Jeg forventet derfor at samtalen gikk av seg selv uten mye behov for spørsmål fra min side. Men jeg hadde likevel notert meg noen stikkord som jeg eventuelt kunne bruke underveis om samtalen stoppet opp, eller om det ble for store digresjoner.

En annen faktor jeg var bevisst, var å la pausene utspille seg uten å føle behovet for å fylle tomrommet. Det er viktig å la informanten tenke og selv styre samtalen. Jeg tok noen korte notater underveis når det var enkelte tema eller spørsmål som dukket opp. Disse stilte jeg på slutten av samtalen for å ikke påvirke, eller endre informanten sine refleksjoner underveis. En annen utfordring det kan gi med et intervju med mange planlagte spørsmål, fremfor en mer spontan samtale, tar Kaldal opp i i boka *minner som prosesser*:

Noe av det verste som kan skje i minnesamtaler, er at fortelleren blir usikker på om det han eller hun sier, er interessant - fordi spørteren bare stiller nye spørsmål og ikke signaliserer mer enn det. Det kan skape tvil om det er verdt å fortelle mer enn høyst nødvendig (og kanskje gi meg neste spørsmål, så vi kan bli ferdig).⁴⁵

Men samtidig var det viktig å ikke bli passiv i samtalen. Kaldal trekker frem viktighet av en god samtale. «*Når et tema er åpnet, og praten om det fungerer, gjelder det å være akkurat så aktiv eller passiv - på en god måte - at den holder seg der en stund. (...) er samspillet mellom nysgjerrighet og fortellerglede viktig for å holde samtalen i gang.*»⁴⁶ Det var derfor viktig å komme med oppmuntrende signaler underveis som viser at jeg som lytter var interessert. Gjerne med små spørrende ord som «Hvordan da...» eller «å...», eller med små interesserte signaler som «oi...», som oppmuntret informanten til å utdype mer. Kroppsspråk er også

---

⁴⁵ Kaldal 2016:155

⁴⁶ Kaldal 2016: 154

viktig. Ved å være åpen i kroppsholdningen, vendt mot fortelleren, møte blikket og gjerne nikkende bekreftende underveis, vil man som lytter virke interessert. Jeg var derfor bevisst på å ikke virke uinteressert ved å notere for mye, se på en pc eller ved å folde hendene foran meg.

Å være respektfull er viktig, men det er ikke det samme som å være passiv eller bare nikkende. Det å tørre og stille spørsmål kan også være å vise respekt.⁴⁷ Men timingen er noe man skal være bevisst. Jeg ventet derfor med å stille mer utdypende, eller vanskelige spørsmål til etter informanten selv var ferdig med sine historier. Både for å vise at jeg har lyttet underveis, men også for å være sikker på at relasjonen oss i mellom var godt nok etablert gjennom samtalen til at jeg kunne stille dem. Det å hoppe rett i de mer spesifikke eller vanskelige spørsmålene kan ødelegge flyten i samtalen, og gjøre at informanten går i en forsvarsposisjon.

Mye av den informasjonen jeg ønsket var tanker rundt tematikken. Dette kunne jeg ikke tvinge frem ved hjelp av spørsmål. Å la informanten fortelle i sitt eget tempo var derfor et metodisk valg fra min side. Som Kjeldstadli påpeker, er det å intervju så åpent som mulig viktig for å kunne få frem de spontane reaksjonene underveis. Samtidig kan små og korte signaler være med på å vise at lytteren er aktiv og interessert i det som blir fortalt, og slik drive samtalen videre.⁴⁸

Samtalene tok jeg opp underveis på mobilen, med samtykke fra informanten. Dette for å unngå å måtte notere underveis og slik bli distraheret fra selve samtalen. Jeg har senere selv transkribert de delene av samtalene som har vært aktuelle for min masteroppgave.

Valg av informant

Tidsperioden jeg har valgt, har gjort det mulig, og ikke minst viktig å benytte seg av tidsvitner. «Når minnesprosjekter gjennomføres som redningsaksjoner for å samle minner før folk forsvinner, er det naturlig å intervju de eldste først, og kanskje blant dem prioritere de som vet mye om det en er ute etter.»⁴⁹ I mine analyser er det et tidsvitne som har fått stor

---

⁴⁷ Kaldal 2016: 155

⁴⁸ Kaldal 2016: 155

⁴⁹ Kaldal 2016: 156

plass, Oddmund Dyrhaug. Han har vært positiv til at jeg kan bruke hans fulle navn, og alle de historiene han forteller i våre samtaler. Årsaken til at jeg har valgt ham som muntlig kilde, er hans genuine interesse for hest. Han er selv født i 1930 og hesten har vært en del av hans liv fra oppveksten og frem til i dag. Han har brukt hest i arbeidet på gården, i skogen og ved transport. I perioden jeg har fordypet meg i, var han aktiv i hestemiljøet og husker mange meningsutvekslinger om bruken av motorisert kjøretøy forhold til hesten. Han var også en pådriver for å få hesten tilbake i næring på 1970-tallet. Han var en av de sentrale aktørene da hesten ble tatt i bruk i turistnæring ved turridding.

Bruken av kun én informant er et bevisst valg fra min side. Jeg må likevel hele veien være våken ovenfor de utfordringene og fordelene dette gir mitt prosjekt. Ved å kun bruk en informant vil jeg ikke ha muligheten til å føre egen statistikk eller sette ulik informasjon opp mot hverandre, men dette er heller ikke noe jeg mener ville gitt mitt prosjekt mer tyngde. De statistikkene jeg trenger har jeg tilgang til gjennom skriftlige kilder og litteratur. Samtidig vil jeg kunne sette noe av det Dyrhaug har fortalt, opp mot det jeg vet fra skriftlige kilder om det samme. Slik vil jeg kunne se utviklingen og dens påvirkning på menneskene som opplevde den. Muntlige kilder er kun en av flere typer kildemateriale som vil være viktig i denne masteroppgaven. Ved å ha en god informant kan jeg danne meg et godt bilde av hvordan denne utviklingen ble opplevd av mennesker som sto midt i det. De minnene han formidler til meg, vil være de jeg baserer mye av mine analyser på. Samtidig vil jeg hele veien bruke litteratur og annen kildemateriale til å bygge opp under, utfordre eller tilføye nødvendig informasjon. Informanten jeg har valgt ut er svært bevisst rundt dette temaet. Han kan tilføye mye informasjon til mitt prosjekt, informasjon som få gjenlevende personer sitter med i dag. Det er få gjenlevende fra denne tidsperioden som selv var engasjerte hestekarere, og som i tillegg har holdt på denne interessen frem til i dag. Dette prosjektet er en kvalitativ studie der jeg ønsker å fordype meg i de menneskelige erfaringene. Utviklingen i samfunnet generelt og debatten i media kan fortelle meg mye, samtidig som informanten kan fortelle meg mer spesifikt om hvordan det opplevdes for de involverte.

Kapittel 3 Hestens rolle i samfunnet frem til 1945

Hesten har i mange tusen år vært menneskets nærmeste, og viktigste, kollega. Den har gitt oss evnen til å tilbakelegge lange strekninger, gitt oss fart i kamp og jakt, den har bært på tingene og dratt våpnene våre. Den har også hjulpet oss å dyrke mat, dratt lass ut av gruveganger og den har dratt store stokker med tømmer ut av skogene. Det sier noe om dens snille og tillitsfulle vesen: Et byttedyr som lar oss rovdyr fra toppen av næringskjeden gjøre det vi måtte ønske, til tross for at det strider mot alle instinkter. Hesten har gjennom historien hjulpet store imperium å vokse, og den har vært avgjørende for at de samme imperiumene har kunnet holde på landområdene. Den tyske historikeren Oswald Spengler kalte hesten for *die große Politik*:

The horse paved the way, historically speaking, for a new kind of power politics, the politics of conquest, to be engaged in on a major scale. As a machine of speed, the horse was a first-rate weapon on war; its ability to make light work of great distances led to an exponential increase in the scope of communication networks. The horse's capacity to be tamed and bred turned the swift horse into a domestic animal that could be steered by man. In a word, as a vector in animal form, the horse became a political animal and the most important companion of Homo sapiens.⁵⁰

Hestens rolle i eldre norsk historie

I Norge har hesten vært en viktig del av vår historie. I den norrøne mytologien hadde hesten en sentral rolle, den ble oppfattet som en magisk og hellig skapning. Hestekult var godt etablert i det norrøne samfunnet, da hesten var et bindeledd mellom mennesker og guder, og dermed den største gave man kunne skjenke gudene gjennom ofring. Arkeolog Kristin A. Oma skriver dette om hestekult:

Hva er hestekult? I vår sammenheng betyr det både at hesten er middel i religiøs utøvelse, og at den selv ble oppfattet som et dyr det var knyttet både magi og overnaturlige egenskaper til. Gjennom å bruke hesten i ritualer kunne man oppnå kontakt med krefter og makter utenfor mennesket.⁵¹

Hesten var en av de skapningene som fikk tilegnet spesielle og overnaturlige krefter, som andre arter ikke behersket.⁵² Blót var en hedensk skikk der hesten spilte en sentral rolle. Hestekjøtt var det største offeret mennesket kunne gi gudene. Hesten var knyttet til

---

⁵⁰ Sitert av Raulff 2018: 9

⁵¹ Oma 2011: 30

⁵² Hjarðar 2013: 48

fruktbarhet og liv, men samtidig hadde den en viktig tilknytning til døden. Det var kun hesten som kunne frakte både guder og menn inn i dødsriket. I Osberggraven i Vestfold (834 e.kr) ble to kvinner begravet sammen med hele 15 hester. I graven var det også revler, lange tøyremser i billedvev, som illustrerte en prosesjon av hester, vogner og fotfolk:

Noen av hestene drar på vogner, andre har ryttere. Men felles for alle hestene er at de er overdimensjonert i forhold til fotfolkene. Gravgodset, både vogner, skippet og hestene, kan være symbolske uttrykk for reisa til dødsriket. Med skipet seiler den døde over havet, og hest og vogn fører den døde videre til dødsriket.⁵³

Fra å være den opphøyde gudehesten i hedensk tid, fikk hesten nødvendigvis en annen posisjon i monoteistiske religioner, spesielt i kristendommen. Hesten ble ikke lengre et bindeledd mellom Gud og menneske, dermed ville ikke hestefring lengre gi noen mening. I kristenretten i Borgartingsloven, vedtatt i 1274, står det:

Nu skal man også spise alt det, som er født i besætningen, undtagen hund eller kat eller hest. Og hvis man spiser noen ting av dette uten nødvendighet, da har forbrutt gods og fred, land og løsøre og skal fare til hedensk land og komme aldrig der, hvor kristne mennesker er. Og hvis en mand stadd paa fjord eller ufremkommeligt sted, hindrer veir eller vaag han saaledes, at han ikke kan komme til bygdene, da skal han ligge matløs 7 døgn, førend han spiser hund eller kat eller hest. Han skal si til den første prest der han træffer, at han har spist utillatt mat i sin nød. Han skal gaa til skrifte og skal intet gods bøte derfor. Men hvis han skjuler det og vil ikke fortælle det til nogen, og det findes alikevel ben paa stedet, hvor han har hat sin bod, da kan biskopens aarmand gi ham sak. Han har at forsvare sig med jernbyrd. Bli han ren ved jernet, da er han fri for tiltale; blir han uten av jernet, da har han femtargrid ifra jernet som trollkjerring.⁵⁴

I Norge ble altså hestekjøtt ulovlig å spise, og kunne føre til landsforvisning. Dette for å hindre bloting, som ble sett på som selve essensen i hedensk religion. Også her ble hesten en viktig politisk brikke for å sikre overgangen til den nye religionen, og dermed fotfestet til de nye kongene. Dette ser vi spor av også i dagens samfunn, da vi fortsatt vegrer oss for å spise hestekjøtt i Norge.

Hestens rolle i nyere norsk historie

Gjennom middelalderen var hesten viktig i sivil og militær transport. I landbruket trakk hesten ploegen og fraktet slåtten hjem til gårdene. Den teknologiske utviklingen var ikke stor i løpet av århundrene fra norrøn til moderne tid. Men mekaniseringen av jordbruket startet ikke med

---

⁵³ Kostveit, Åsta Østmoe 2007: 29

⁵⁴ Ældre Borgartingslov : Vikens kristenret

traktoren på 1900-tallet: Utover 1800-tallet kom det flere teknologiske fremskritt som lettet arbeidet for bøndene, og som ført til bedre utnyttelse av hesten som trekkraft.

Fra bygdesmiene i vårt land og i våre naboland vokste det fram en redskapsindustri som med impulser særlig fra England og Amerika laget effektive jord arbeidsredskaper, såmaskiner, potetopptakere, slåmaskiner, hjulriver og selvbindere. Sliulen ved tresking ble erstattet med piggtraskemaskin for håndkraft eller med drift fra hestevandring, rensing av kornet med handdrevet rensesmaskin, medvidereutvikling til treskeverk.⁵⁵

Mange av de redskapene som ble produsert til hesten på slutten av 1800-tallet, kunne også tilpasses de første traktorene. Den teknologiske utviklingen til hesten førte altså til at Norge var relativt godt utstyrt med redskap og maskiner da traktoren kom på starten av 1900-tallet. Faktisk er flere av de redskaper og systemer som ble utviklet på 1800-tallet fortsatt i bruk i moderne maskiner i dag.⁵⁶

Fra underskudd til overskudd på hestemarkedet 1914-1919

Etter krigsutbruddet i Europa i 1914 var det stor etterspørsel etter hester på kontinentet. Det ble møtt av et eksportønske fra norske bønder, først og fremst til Danmark. Bøndene ønsket å utnytte den store europeiske etterspørselen etter hest som følge av krigen. Myndighetene ga etter for næringsinteressene og tillot hesteksporten. Dette viser en lite fremsynt forsyningspolitikk ført av regjeringen i 1914-1916. Da matvaresituasjonen forverret seg i slutten av 1916, ble det praktisk talt umulig å få eksporttillatelse. I oktober 1917 ble det også innført importforbud for hester på grunn av frykten for sykdommer. Det på et tidspunkt der etterspørselen nådde et høydepunkt på grunn av stor matmangel i samfunnet, som blant annet skyltes mangel på trekkraft i jordbruket. I 1918 ble det laget en egen lov for å hindre import, med begrunnelse for at det ikke fantes nok fôr til flere hester.

Dette førte til en kraftig økning av hesteoppdrett i samme periode. Hesteantallet økte med hele 20.000 bare fra 1914 til 1918, men det tar mange år å avle arbeidshester. Unghester under 3 år kan i liten grad brukes til hardt arbeid. Økningen i hesteantallet via økt oppdrett var en lang prosess og kostet mye i form av fôr før hestene var utvokste. Manko på trekkraft var derfor fortsatt betydelig på bygdene. Den eneste reserven som fantes var byhestene. Disse kunne brukes ved hjelp av tvangsutskrivning, men det ble trolig i liten grad benyttet. I byene var det

---

⁵⁵ Weseth 2007: 3

⁵⁶ Weseth 2007: 3-4

få biler på denne tiden, og transportbehovet var stort. Det var trolig snakk om maksimalt 2.500 hester i 1918 som ble utskrevet fra byene, dette var en ubetydelig andel av det økte trekkraftbehovet. Det var derfor et akutt behov for traktorer.⁵⁷

I løpet av få måneder i 1919 endres hestemarkedet totalt, i hvert fall på Østlandet. På våren var det preget av svært stive priser, men på høsten falt prisene. I september ble eksportforbudet opphevet da hestemarkedet ble preget av tilbudsoverskudd og sterkt prisfall. Priset var dramatisk. Derimot fortsatte prisen på traktorer å stige frem til høsten 1920. Krakket var en kombinasjon av økt tilbud, da hestene avlet i 1914-1915 nå var på markedet som arbeidshester, og redusert etterspørsel. Hestemarkedet var et marginalmarked der de fleste gårdene var selvforsynt ved egen oppdrett. Under første verdenskrig økte etterspørselen betraktelig, og med det oppdretten. 3-5 års produksjonstid er langvarig når det kommer til produksjon ut fra etterspørsel.⁵⁸

Prisfallet rammet hesteoppdrettere hardest, noe som fører til en endring løpet av 1920-årene. Tradisjonelt holdt oppdretterne til på små gårdsbruk på Vestlandet, etter krakket så det ut til at det foregikk en drastisk omfordeling til større gårder på Østlandet og Trøndelag.⁵⁹

Remontekommisjonens (forsvarets hesteinnkjøp) formann, major Braumann, hevdet tidlig i 1921 at hesteoverskuddet lå på 20.000-25.000 hester. Dette mente han skyldtes økt oppdrett 1914-1916, overgangen til motorisert trekkraft og dårlig konjunkturer. Harald Espeli trekker frem normaliseringen av jordbruksproduksjonen, hvor åpenjordarealene ble redusert fra toppunkt i 1918, som like sentral. Braumann etterlyste en offentlig instans som organiserte hesteeksport til de landene som var i underskudd etter første verdenskrig, men dette ble ikke videreført.⁶⁰ Den politiske debatten om hesteeksport kommer riktignok opp igjen etter andre verdenskrig.

---

⁵⁷ Espeli 1990: 91-92

⁵⁸ Espeli 1990: 93

⁵⁹ Espeli 1990: 93

⁶⁰ Espeli 1990: 93

I 1917-1918 bidro staten aktivt til å forstyrre hestemarkedet, men myndighetene tok ikke noe ansvar for å gjenopprette balansen. Dette førte til et kraftig priskrakk høsten 1919, som fikk konsekvenser for mange av hesteoppdretterne i landet. Derimot sank ikke traktorprisene, de fortsatte å øke uten at salget eller interessen for traktorer stagnerte. Mekaniseringen i jordbruket var altså ikke avhengig av høye priser på hestemarkedet.⁶¹

Hestens tilbakegang i by og bygd på 1920 og 1930-tallet

Lastebilen og personbilen overtok store deler av transporten langs veiene i bygdene, noe som førte til et noe minkende behov for hest. I bygdene overtok lastebilen sannsynligvis mer av hestens arbeidsoppgaver enn traktoren på samme tid. Transport over middels og lange distanser ble betydelig lettere og mindre tidkrevende med motorisert kraft. I 1939 var det flere gårdslastebiler enn traktorer i jordbruket.⁶² Men hesten var fortsatt sentral del av jordbruket og på kortere transportetapper med dårlige bilveier. Derimot ble den nå spart for de lange og tunge transportetappene. Traktoren og utstyret som fulgte med var lite egnet for norske forhold, og kunne på mange måter ikke erstatte hesten og dens redskap enda.

Derimot hadde inntoget av lastebil og personbil i byene på 1920-tallet en større konsekvens for hesteholdet. I Oslo ble det anslått at hesteholdet ble redusert med 2/3 fra 1917 til 1926. Bilparken økte raskt. I 1917 fantes det ca 8.000 byhester totalt, i 1930 var det trolig kun 1.000 hester igjen. Et moderat anslag over potensielt innsparte hester som følge av bilen, var 15.000 hester totalt sett omkring 1930, og 25.000 i 1939.⁶³

Hestens rolle under andre verdenskrig 1939-45

Beredskapsimporten av traktorer økte kraftig høsten 1939. Dette bekrefter at de norske politikerne hadde lært av forsyningsproblemene under første verdenskrig, der trekraft og arbeidskraft var ansett som flaskehalsen for økt jordbruksproduksjon. Importen var langt større enn hva mekaniseringsprosessen i jordbruket skulle tilsi. Forhandlerne trappet opp på markedsføringen, og tok stor risiko i å utvide lagrene sine. Det var enkelte statlige garantier,

---

⁶¹ Espeli 1990: 93

⁶² Espeli 1990: 155

⁶³ Espeli 1990: 157

men i hovedsak var det forhandlerne selv som satt igjen med tapet om traktorene ikke ble solgt.⁶⁴

Under den første krigsvinteren var det et gjennombrudd for troen på nødvendigheten av en omfattende mekanisering i jordbruket. Det oppsto en eksplosjon i både markedsføringsaktivitet og interesse hos gårdbrukerne. Under okkupasjonen dalte etterspørselen, men det er ingen indikasjon på at dette skyldes minkende interesse. - Det var trolig ytre faktorer som liten import og drivstoffmangel som påvirket markedet. Traktoren var kommet for å bli i jordbruket. Holdningene hos sentrale aktører til traktormekaniseringen i jordbruket årene etter frigjøringen i 1945, viste at valget mellom hest og traktor allerede var tatt på et tidligere tidspunkt.⁶⁵ Likevel var det en sterk økning av hest i jordbruket, som førte til et historisk toppunkt i 1947.

Andre verdenskrig representerte et mekaniseringsmessig vendepunkt i Norge, selv om det umiddelbart ikke er synlig i statistikken. En rask økning i etterspørsel etter matvarer skyldtes dels troppenens rasjoner, som var større enn et sivilt konsum under fredstider, og dels økt økonomiske aktivitet, som slik skapte høyere effektiv etterspørsel. Arbeidskraften i landet holdt seg i beste fall på samme nivå, grunnet høyere lønninger til den lønnede arbeidskraften. Arbeidsmarkedet knyttet til militær aktivitet (herunder kommer i stor grad ulike former for anleggsarbeid) tilbød langt høyere inntekter enn hva jordbruket kunne tilby. Mye av arbeidsmarkedet gikk derfor dit. Samtidig økte omsetningen i jordbruket under okkupasjonstiden, dermed økte også den økonomiske evnen til å investere i redskaper blant bøndene. Noe som igjen førte til mindre behov for arbeidskraft i jordbruket.⁶⁶

Importen og produksjonen av maskiner og redskaper til hestedrift under andre verdenskrig var omfattende. Maskin- og redskapstellingene 1943-44 viste en klar økning fra jordbrukstellingene i 1939 for de fleste maskiner og redskaper. Slitasjen på traktorer var stor, men på grunn av beredskapsimporten var nok traktorparken i sin helhet stabil forhold til førkrigsstatus. Hestebestanden økte betraktelig og kompenserte for eventuell nedgang i

---

⁶⁴ Espeli 1990: 410

⁶⁵ Espeli 1990: 410

⁶⁶ Espeli 1990: 410

maskinparken forøvrig. Dette var nok årsaken til den økte produksjonen i jordbruket i forhold til 1930-årene. Hestens grunnleggende betydning i en nasjonal krisesituasjon viste seg på ny under okkupasjonen, da hesten ble sentral for å møte behovet for trekraft i et jordbruk der arbeidskraften sank, samtidig som etterspørselen økte.

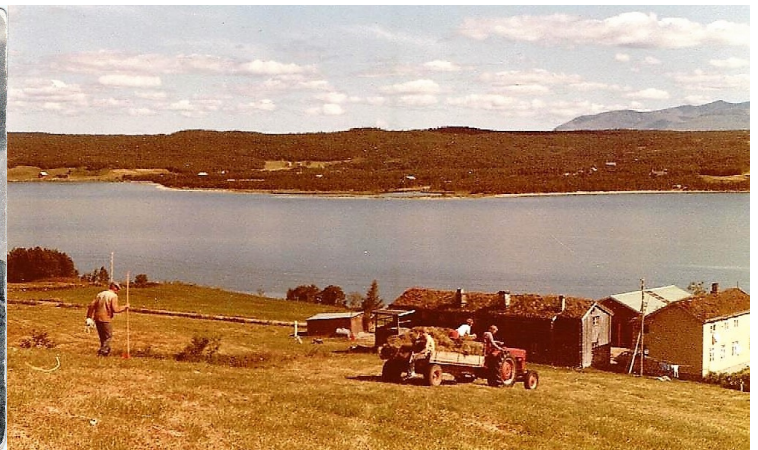
Krigen viste påny hestens grunnleggende betydning i en nasjonal krisesituasjon - men for etterkrigstidens bønder og politikere ble dette åpenbart ikke tillagt vesentlig vekt under traktorentusiasmens flodbølge fra 1945. Dette kan paradoksalt nok virke som om mange bønder og mesteparten av jordbrukseksperisen tonet ned hestens betydning som trekraft i det okkuperte Norge.⁶⁷

Etter at tyskerne kapitulerte i 1945 etterlot de seg 30.000 hester i Norge.⁶⁸ På grunn av stort behov for trekraft i jordbruket, men også på grunn av stor etterspørsel fra okkupantene, var det relativt høy oppdrett av hest i landet i perioden. Dette førte til et historisk høyt antall hester i 1946-47, og en ny periode med hesteoverskudd. Overskuddet brakte igjen opp spørsmålet om eksport hos norske politikere, noe som førte til debatt og motstand i samfunnet. Denne debatten kommer jeg tilbake til i kapittel 4.

Hestens rolle i Tydal før 1945

Bildet over viser høykjøring på Stugudal Øvre i

Bildet over viser høykjøring på Stugudal Øvre, med traktor i 1977.

Hesten i Tydal frem til 1940

I begynnelsen av 1900-tallet var Tydal nesten et rent primærnæringsamfunn. De fleste bodde på gård eller hadde et leilendingsbruk. Av mennene hadde 85 prosent hovedinntekt fra jordbruket, enten med eget gårdsbruk eller som arbeidere hos andre. Fire - fem prosent hadde

⁶⁷ Espeli 1990: 676

⁶⁸ Arkivmagasinet tema hesten 3/13: 21

hovedinntekt fra skogbruket, men langt fler hadde skogen som et viktig næringsgrunnlag i tillegg til jordbruket. Hesten var arbeidsdyret på gården og var viktig både i jordbruket, i skogen og til vare- og persontransport. De fleste gårdene hadde én hest og de største gårdene hadde to. Det var mangel på bilveier i Tydal, og mye snø gjorde det vanskelig med transport gjennom vinteren. Hesten var derfor viktig for bygda.⁶⁹

I Tydal gikk utviklingen etter 1900 langsomt sammenlignet med bygder nærmere byene. Også bøndene i Tydal ble hardt rammet av fór- og matmangel i årene 1916-1918. Årene etter 1919 var det gunstigere for bøndene, med økt etterspørsel og økende priser da første verdenskrig var over. Etterhvert som etterspørselen ble mettet, minket varebehovet. Prisfallet på jordbruksvarer ble også større enn prisnedgangen på maskiner og redskaper, noe som førte til lavere kjøpekraft blant bøndene. Nedgangen førte blant annet til økonomisk stagnasjon, og krise i mellomkrigstiden. For mange bønder betydde dette fattigdom, og hverdagen handlet om å forsørge seg selv og sine.⁷⁰ Forholdene under første verdenskrig stagnerte mye av utviklingen, grunnet streng rasjonering og regulering fra staten på varer og handel. Mange ble også hardt rammet av økonomisk stagnasjon og krise på 1920 og 1930-tallet.

Prisfallet på jordbruksvarer og den økonomisk stagnasjonen i mellomkrigstiden rammet også bøndene i Tydal. For mange bønder betydde dette fattigdom, og hverdagen handlet om å forsørge seg selv og sine. Gårdene avhengige av hesten, men den var dyr i drift. Mange av de små brukene hadde ikke råd til å holde hest selv. Flere leide ut hestehjelp når det var nødvendig til de mindre brukene. Det var derfor færre hester enn bruk i Tydal, men hesteantallet var stabilt også gjennom krisetidene. Dette viser hvor viktig hesten var for bøndene. Siden midten av 1800-tallet var det jevnt ca 100 hester til sammen i bygda.⁷¹ Av de som ikke hadde råd til hest, var det noen få som brukte okse som trekkdyr. En av plassene var Kåsen i Stugudal, som fikk hest først i 1938. Å bruke okse ble sosialt sett ned på, det var derfor ikke særlig utbredt i Norge (Det ble satt sammen en egen utredningskomité i 1938 som så på mulighetene for å bruke ku og okse på hesteløse bruk, men også de konkluderte med de sosiale utfordringene dette ville gi: «*Det her er store fordommer å overvinne.*») Forslaget om å

---

⁶⁹ Tøsse 1991: 105

⁷⁰ Tøsse

⁷¹ Tøsse 1991: 105

bruke storfe fikk ikke gjennomslag, til tross for gode resultater på småbrukerlærerskolen.⁷²⁾ Oksen kunne også være vanskelig å trene, men samtidig var den sterk og egnet seg godt foran plogen.

Skogbruk i Tydal

Skogbruk var ikke like utbredt i Tydal som nabokommunen Selbu på starten av 1900-tallet. Gruvedriften i Selbu, Tydal og på Røros var avhengig av kull til kobbersmesltinga, dette førte til at store områder rundt smeltekobberverkene ble avskoget. I løpet av 1700-tallet solgte bønder øverst i Tydal trekull til Røros, og furuskogen kom etterhvert helt bort. Lengre ned i bygda minket også skogen drastisk grunnet gruverdriften i Tydal og Selbu. På 1800-tallet var det praktisk talt fri hogst, så barskogen minket i hele Tydal. På 1900-tallet var det derfor lite barskog igjen. Kun nederste del av bygda var det enda skog, men denne lå lengre unna bygda. Skogsarbeiderne måtte derfor bo i koier om vinteren da reiseveien ble lang. De som eide mest skog i Tydal var Thomas Angell Stiftelser. Flere bønder fra Tydal fikk seg jobb der, men det var også flere fra nabokommunene som tok jobb i skogen i Tydal utover 1900-tallet.

Av de som hadde hest i jordbruket, var det god tilleggsnæring å kjøre tømmerlass i skogen. Men det skulle litt trening til både for hest og kar for å manøvrere store lass nedover bratte skråninger. «*En gang gikk det galt i Kubjørga da hesten måtte gi etter for lasset. Hesten ble dratt utover bjørga og slo seg i hjel.*»⁷³

Bilen kommer til Tydal

Personbilen var ikke et vanlig syn oppover dalen på starten av 1900-tallet. Veiene var smale og krokete, knapt nok egnet for hesteskyss på enkelte områder. Den første bilen kom til bygda i 1912 og vakte oppsikt. I bygdeboka for Tydal blir det fortalt en historie om to lasskjørere som var på vei opp etter dalen. De turte ikke kjøre oppover Kubjørgen før bilen hadde reist fra bygda igjen:

De slo seg til ei stund på Tuset. Men så kom de på å ringe til Aune for å høre om bilen hadde kjørt nedover igjen. Det hadde den ikke, og dermed tok de sjansen på å legge i veg. Halvegs oppe i bjørga var det et lite flatt platå som kaltes Moen. Her var vegen litt bredere enn ellers. Da de kom dit, våga de ikke å dra lenger, men bandt hestene og ga seg til å vente på «uhyret». Først om kvelden kom bilen, og da kunne lasskjørerne endelig trygt legge ut på siste vegstykket heim.⁷⁴

---

⁷² Espeli 1990: 376

⁷³ Tøsse 1991: 267

⁷⁴ Tøsse 1991: 267

Året etter kom en kortesje med tre biler opp til bygda, hendelsene sto det skrevet om i lokalavisa Selbyggen:

Nyssgjerrige møtte frem overalt for at se. Og forundringen var stor selvfølgelig. Veien opover dalen, særlig i Kubjørgen er ikke rar, smal og krokete, men bilene klarte den utmerket. Det gikk heldig paa turen. Selbuklokkeren var ute og kjørte. Hesten hans blev noget ræd, lasset væltet ogsaa, men nogen større skade skedde ikke.⁷⁵

Kommunestyret i Tydal var ikke særlig positive til det nye transportmiddelet og anbefalte et forbud mot kjøring med personbiler og motorsykler i byga. Begrunnelsen var at de kun fungerte som hesteskremsel og som skyss for «fine folk». Skremte hestene gjorde de riktignok, det var flere historier om lasskjørere som kom ut for ulykker i møte med kjøretøy langs vegen. Men i realiteten var det nok frykten for inntektsgrunnlaget til lasskjørerne som var hovedmotivasjonen for motstanden.

I 1916 ble det likevel åpnet for biltrafikk under visse vilkår. Her var det viktig for kommunestyret at de som ferdes med hest langs vegen skulle få god tid til å komme seg unna før bilene passerte:

For det første måtte kjøringa skje bare mellom klokka 9 og 11 om formiddagen og mellom klokka 6 og 8 på ettermiddagen. Det måtte ikke brukes så store biler at vegen ble ødelagt, og kjøring måtte varsles til telefonssentralen minst to timer før avgang fra Marienborg.⁷⁶

Disse reglene ble derimot glemt etterhvert som biltrafikken økte. I 1917 startet den første bilruta til Tydal fra Selbu: «*Saalænge føreforholdene tillater det agter undertegnede hver mandag at fortsætte bilrute Selbu — Ty dalen. Avg. herfra kl. 11 formiddag og fra Ty dalens Forening kl. 3 ettermiddag. Pris 20 øre pr. km. Kr. Johnsen.*»⁷⁷ Denne ruten ble for tilfeldig og det ble jobbet mot en fast rutetraffic i Tydal. I 1919 ble Tydalsvegen offentlig åpnet for biltrafikk av fylkesvegstyret under visse vilkår. I 1920 fikk den første Tydalingen tillatelse til å sette opp ei kjørerute til Selbu, få år senere fulgt en til. Disse rutene ble derimot lite lønnsomme. Bilen kunne kun kjøres om sommeren, så hestekyss var fortsatt eneste mulighet på vinterstid.⁷⁸

På landsbygda var riktignok ikke veiene godt nok utbygd for bilen enda. Hesten var derfor fortsatt en ressurs i transportnæringen helt mot midten av 1950-tallet. Veien til Tydal ble offisielt åpnet for trafikk i 1919, men veien fra Selbu til Ås var ikke fullt tilgjengelig for biltrafikk på vinteren før etter at den ble forbedret på slutten av 1940-tallet. Hestekyssen fra Løvøya til Stugudal ble derimot ikke nedlagt før i 1955.

---

⁷⁵ Selbyggen 1913

⁷⁶ Tøsse 1991: 267

⁷⁷ Tøsse 1991: 268-269

⁷⁸ Tøsse: 268-269

Brøyting av veien var det hestene som sto for. Over er det et bilde av plogkjøring i Kubjørvegen i 1945. Foran plogen var det hele fire hester. Kjørerne var Lars Græsli, Olav Ås⁷⁹ og Jon P. Græsli.⁸⁰

Hesten i Tydal 1939-1945

Når andre verdenskrig brøt ut i 1939 stagnerte utvikling i jordbruket. Fabrikkene som hadde produsert traktorer og redskaper i mellomkrigstiden, produserte nå utstyr til det militære. Råvarer som tidligere hadde gått til det sivile markedet, blir i bruk ved produksjon av militært utstyr. Mekaniseringen i jordbruket stagnerte, og bøndene måtte klare seg som best de kunne på det de hadde. I Tydal fantes det kun én traktor som ble innkjøpt i 1937. Denne var uten gummihjul, noe som førte til dårlig kjørekomfort og fremkommelighet. Eier Håkon Græsli drev med leiekjøring for å betale ned leien av traktoren,⁸¹ men det var trolig ikke mange i bygda som kunne benytte seg av denne. Transportetappene ble for lange. Hesten var derfor fortsatt uunnværlig for de fleste.

Tydal Kommune	1917	1929	1939
Hest	105	90	101
Traktor	0	0	1

⁷⁹ Ble senere lastebileier

⁸⁰ Tøsse 1991: 462

⁸¹ Tøsse 1991: 412

Under okkupasjonstiden hadde bøndene i Tydal få dyr på gården. Gårdene hadde i hovedsak bare nok produksjonsdyr til å produsere mat til seg og sine.⁸² Jordbrukerne i Tydal fikk også merke følgene av okkupasjonen gjennom rasjoneringsbestemmelser, dyrkingspålegg og krav om tvangslevering av produkter.⁸³

Ikke alle bøndene fikk beholde hesten de hadde på gården. Kjørehester var etterspurt av okkupasjonsmakten under krigen. I Tydal ble nesten 20 hester tvangsutskrevet, de fleste i 1944. Dette var et stort tap for mange. Trekkraften fra hesten lot seg ikke erstatte. Å miste hesten kunne være katastrofalt for en gårdbruker. Lars Stugudal var en av de som fikk krav om utlevering av sin hest. Før utlevering måtte alle hestene på kontroll på Hyttbakken i Selbu. Veien var lang og historien sier at Lars Stugudal drev hesten så hardt foran vogna, at den ble tydelig halt på en fot. Hesten ble vraket og han fikk den med seg hjem igjen.⁸⁴ Dette var en risiko å ta, og kan være en indikator på hvor viktig hesten var for mange.

---

⁸² Intervju med Oddmund Dyrhaug

⁸³ Tøsse 1991: 351

⁸⁴ Tøsse 1991: 354

Kapittel 4. Overgangen fra hest til traktor i perioden 1945 til 1965

I dette kapitlet skal jeg ta for meg ulike prosesser i overgangen fra hest til traktor i jord- og skogbruket. Jeg vil også her se på den generelle utviklingen nasjonalt, samtidig som jeg vil se på endringene i et lokalt perspektiv. Studie vil derfor hele veien være preget av et større makroperspektiv, som i mine analyser vil veksle med et mikroperpektiv. I mine lokale studier har jeg sett nærmere på Tydal kommune spesielt, og hvordan denne utviklingen påvirket lokalsamfunnet. Videre er en sentral del av mine analyser debattene rundt utviklingen og hvordan dette påvirket enkeltpersoner som sto hesten nærmest.

Hesteantallet i Norge på et historisk høyt nivå

Fra 1945 kan vi snakke om et paradigmeskifte i holdningen til traktoreringen i jordbruket. I andre halvdel av 1940-tallet manglet hesten totalt offentlig forsvarere i politikken. Eneste politiske debatt var dyrebeskyttelsens representanter sitt omfattende angrep mot eksporten av hester til Polen. Hestens alternativ var imidlertid ikke landbruksarbeid, men norske slaktebenker.⁸⁵

I 1946 var det 238.000 hester i Norge, historisk høyt for norsk hestehold. Veksten fra 214.000⁸⁶ hester i 1939 viser at det ikke var noe førangel under okkupasjonen. Årsaken til veksten lå trolig i behovet for trekraft i jordbruket grunnet økt åkerareal, og til transportoppgaver. I tillegg hadde tyskerne kjøpt og konfiskert ca 20.000 hester til gode priser i årene 1940-45. På grunn av etterspørsel førte dette til økt oppdrett av hest i enkelte områder. Da tyskerne kapitulerte etterlot de seg 30.000 hester i Norge.⁸⁷ Mange av disse var krigshester og de fleste ble slaktet, men noen ble sendt til gårdsbruk som hadde fått hesten sin konfiskert av okkupantene. Disse faktorene førte til et betydelig hesteoverskudd i jordbruket i 1946. Overskuddet ble beregnet til minimum 30.000 brukshester. Dette med tydelig prispress og eksport som konsekvens.⁸⁸ Overskuddet skapte en debatt rundt hestens velferd.

---

⁸⁵ Espeli 1990: 677

⁸⁶ Antallet hester varierer i kildene. Jeg velger å forholde meg til antallet Harald Espeli bruker i sine studier fra 1990.

⁸⁷ Arkivmagasinet tema hesten 3/13: 21

⁸⁸ Espeli 1990: 650

Hesteeksport

I 1946 nedsatte Bondelaget et utvalg som skulle utrede mulighetene for eksport av hest. Utvalget hadde høy prioritet i Bondelaget, og besto blant annet av to stortingsrepresentanter. De mente at overskuddet var på 40-50.000 hester, noe som de antok tilsvarte en førkostnad på 30 millioner kroner per år - det tilsvarte produksjonen av 80 millioner kilo melk. Det var fortsatt rasjonering på melk, så dette var et viktig argument i debatten. Eksportverdien av hest ble antatt å tilsvare 50-60 millioner kroner. De mente også at eksport var hesteavlens fremtid i Norge, da mekaniseringa av jordbruket snart ville overta hestens arbeidsoppgaver.⁸⁹ *«Dette er det nærmeste vi kommer politisk debatt om hestens fremtid i norsk landbruk før traktorimporten ble fri. Den levner liten tvil om at hesten som fremtidig trekraftkilde hadde få tilhengere på Stortinget.»*⁹⁰

Polen ble meget raskt et alternativ for norsk hesteeksport. Hest ble byttet mot blant annet kull. Etter en svært kald vinter i 1947, var kull en viktig ressurs. Polen var i stort underskudd på hester etter andre verdenskrig, noe som var med på å bidra til en humanitær matmangel i landet. Mange mente derfor at Norge hadde en forpliktelse til å hjelpe Polen, som hadde mistet halvparten av sin hestebestand.⁹¹

Debatten om eksport av hest gikk ikke uten motstand. Prisen på hestene var satt fra 1150 kroner for en fjording, til 1650 kroner for en dølahest - noe som var lave priser etter norske forhold. Bondelaget var derfor på det rene om at bøndene ikke ville stille seg i kø hos oppkjøperne. Men overraskende nok var det ikke økonomien eller reduksjonen av hestebestanden som tok mest plass i debatten, men dyrevelferden. Her ble debatten raskt opphetet. Spørsmålet om hvordan hestene ville bli behandlet i Polen var for mange svært viktig, og startet en følelsesladd debatt. Den avgåtte landbruksdirektøren O.T. Bjanes utspill gjorde utvilsomt stort inntrykk:

... jeg vil enda en gang henstille til de bønder som har overflødig hest at de tar en stille stund med sin samvittighet før de treffer avgjørelsen. Den som tror at han kan sove godt etter å ha solgt hesten sin til utførsel nu får gjøre det, men jeg har den tro på de norske bønders dyrevennlighet at jeg spår det blir mange søvnløse netter.⁹²

⁸⁹ Espeli 1990: 651, 653

⁹⁰ Espeli 1990: 651

⁹¹ Espeli 1990: 652

⁹² Sitert av Espeli 1990: 652

Norsk presse gjenga også påstanden i en amerikansk avis om hvordan bøndene i Polen behandlet sine hester: «... som regel er så doven og ond at han ofte stikker ut øynene på en nervøs og vanskelig håndterlig hest fremfor å gjøre seg den umak å gi den lemplig dressur.»

Også forfatteren Mikkjel Fønhus støttet Bjanes:

.. at en ikke ubetydelig del av bondekoner og også barn og ungdom på bondegardene er motstander av eksport. En kvinne skriver i et bondeblad:
Hallo bønder!
Svikt ikke din trofaste hest. Den har aldri sviktet deg, men har tjent deg dag ut og dag inn.
Lønn ikke slit med utakknemlighet. Selg ikke hesten din til tatere, hestehandlere eller eksport.⁹³

Dette bidro til at hesteeksporten i 1948 ble en opinionsmessig belastning både for jordbruket, Bondelaget og NKF^{94, 95}

Denne fremstilling av polakker som «udyr» møtte også motstand hos mange som mente dette ikke var en måte å behandle tidligere allierte. Bondepartipolitiker fra Stjørdal, Jon Leirfall uttalte at han tvilte på at hestene i Polen «*sliter verre enn for eksempel de norske hestene i tømmerkogen.*» Bondelaget var også meget misfornøyd med at regjeringen og landbruksdepartementet ikke tok til motmæle mot kritikken. «*Bondelaget ønsker ikke å stå alene mot den kritikk som er reist og som fortsatt vil bli framført mot eksporten.*» Særlig var påstandene om at «*...bøndene for ussel vinnings skyld vil overgi dyrene til mishandling av enhver art.*» meget sårende.⁹⁶ Bondelaget la til at dyrevernhensynet ble ivaretatt ved at landbrukets egne organisasjoner stod for eksporten. Handelskvoten ble likevel raskt oppfylt høsten 1947. At interessen for salg var så stor skyltes utvilsomt, i følge Espeli, tørken på Østlandet sommeren 1947. Den skapte generell förmangel og omfattende nedslakting av storfe. Mange bønder hadde derfor ikke annen rå enn å selge hesten til utlandet.

I 1948 var igjen debatten aktuell. Etter mye presseoppslag som svartmalte forholdene i Polen, ble ikke handelskvoten oppfylt på våren. På høsten ble derimot kvoten tilslutt fylt opp med

---

⁹³ Sitert av Espeli 1990: 652

⁹⁴ Norsk kjøtt- og fleskesentral

⁹⁵ Espeli 1990: 652

⁹⁶ Sitater sitert av Espeli 1990: 653

4.000 hester. Like etter annonserte Bondelaget at de ikke ville være delaktig i en ny hesteeksport til Polen.

Hesteeksporten ble av myndighetene tillagt stor betydning for å stabilisere hesteprisene og redusere hesteoverskuddet i landet, og den tilsvarte importverdien av traktorer i samme periode. Sporene fra Polen-eksporten skremte imidlertid, ingen ser ut til å ha ført debatten videre i ettertid.⁹⁷ Kritikken fra dyrebeskyttelsen og andre ivrige debattanter viste at hestens egenverdi var større enn eksportverdien - dens velferd var viktigere enn den økonomiske vinningen. Hesten var ikke et redskap man kunne bruke og kaste, men betydde så mye mer - selv om den ikke lengre var like lønnsom som tidligere. Det karakteristiske med debatten, i følge Espeli, var de teknologipolitiske sidene. Valget mellom hest og traktor som trekraft, glimtet i hovedsak med sitt fravær. Den følelsesladde debatten bekrefter den plassen hesten hadde fått hos bøndene, og i det norske samfunnet forøvrig. Den var blitt et privilegert husdyr i den norske bondens hverdag. Den var ikke en vanlig handelsvare og hadde krav på god behandling. Men mange bønder så nok positivt på at traktoren kunne avlaste hesten og han selv i de tyngste arbeidsoppgavene. Dette er viktige bemerkninger.

Hesten i det norske jord- og skogbruket

Etter krigen gikk fabrikkene igjen over til produksjon av traktorer og redskap til jord- og skogbruket. Bøndene i Norge hadde lite penger til overs for å kunne gå til innkjøp av slike redskaper, men med Marshallplanen⁹⁸ fra USA ble kjøpekraften større. I 1949 var det i alt 9.700 traktorer i jordbruket i Norge, i 1958 var antallet økt til omlag 45.000.⁹⁹ Traktoren hadde i løpet av tiåret fått innpass der den egnet seg bedre enn hesten, og en god del nye oppgaver også. Den ga mindre slit for både mennesker og dyr på gårdene. Også i skogbruket kom mekaniseringen for fullt: Motorsaga erstattet øksa, bil og traktor erstattet hesten i transport langs vegene. Slik gikk produktiviteten opp også her. Men i skogbruket hang likevel hesten med utover 1950-tallet og starten på 1960-tallet. For et rasjonelt skogbruk var hesten

---

⁹⁷ Espeli 1990: 655

⁹⁸ Gjenreisningshjelp gitt til ulike land i Europa etter andre verdenskrig

⁹⁹ Tveite 1959: 324

en god ressurs for mange, som trekraft i skogen. Men etterhvert som hesten forsvant fra jordbrukene, ble den en mangelvare i skogbruket.¹⁰⁰

Skogsarbeidet var hardt arbeid for en hest. Hester som ble innkjøpt i 1945-46 var derfor gjerne blitt for gammel til å kunne brukes etter 10 år, i det harde arbeidet. Hesten på gården ble pensjonert, og istedenfor å kjøpe en ny hest ble pengene investert i en traktor.

Mekaniseringen av jordbruket ville altså etterhvert få konsekvenser for skogbruket. Traktoren trengte hverken oppstalling eller stell. Mange minner fra livet i koiene under tømmerhogsten, forteller om hvordan det var som tømmerkjører med ansvar for hest: De måtte stå opp i 5-tida om morgenen for å gi hesten mat, slik at den skulle være klar til å gå ut på arbeidet fra starten på dagen. I tillegg måtte ofte noen være igjen i koiene i helgene, for å ta ta seg av hesten (hvis det var for langt å ta den med seg hjem.)¹⁰¹ Med traktoren kunne arbeiderne dra hjem for natten, eller helgen. Om de forlot traktoren i skogen, ville den fortsatt være der når de kom tilbake. Dette ga skogsarbeiderne større frihet, da mange var avhengig av å komme seg hjem til familie eller andre arbeidsforhold.¹⁰² Men det bød også på utfordringer. Traktoren hadde ikke den samme fremkommeligheten i skogen som hesten. Den ødela også mye på sin ferd, for mange ble ikke traktoren en god nok erstatter for hesten til dette arbeidet. Overgangen fra hest til traktor skapte debatt innenfor næringen, nasjonalt og internasjonalt. Denne debatten skal jeg se nærmere på senere i kapittelet.

Frem til 1951 var den norske produksjonen av hesteredskap så stor at etterspørselen stort sett ble dekket. Det var altså ingen indikatorer på at det offentlige forsøkte å sette tak på produksjonen, til tross for tiltak for å redusere hestebestanden gjennom eksport. Sannsynligvis skyltes bøndernes relativt store investeringen i hesteredskaper, en forventning og forutsetning om at traktorimporten ville forbli regulert i lang tid fremover. I 1951 ble derimot traktorimporten sluppet fri i Norge. Traktorens spredning gikk langt raskere enn de fleste forhandlere hadde forventet, og gjorde traktoren til et naturlig inventar på middelsstore bruk (75-150dk) allerede fra tidlig 1950-tallet. Den teknologiske utviklingen gjorde traktoren stadig mer konkurransedyktig overfor hesten, både teknisk og økonomisk - også på stadig

---

¹⁰⁰ Tveite 1959: 324

¹⁰¹ Ingar Kaldal

¹⁰² Intervju med Oddmund Dyrhaug

mindre bruk. Med dette falt også bunnen ut av hesteredskapsmarkedet.¹⁰³ Det var starten på slutten for hesten i jordbruket.

Den enorme interessen for å investere i traktor på de ulike gårdsbrukene, var for mange betenkelig. Fylkesagronom Hjulstad i Nord-Trøndelag uttalte i 1949 at traktoren på langt nær ble utnyttet så mye som den burde og kunne, og at beredskapen var eneste begrunnelse for å beholde hesten på gårdene.¹⁰⁴

Tiden får vise om hesten helt kan erstattes av traktoren. Foreløpig kan vi bare konstatere at den i mange tilfeller kan det. Det ser ofte betenkelig ut når ganske små bruk kjøper traktor. Men kanskje er det ikke så betenkelig likevel. Erfaring viser at traktoren er et svært godt og økonomisk hjelpemiddel.¹⁰⁵

Trenden gikk fort fra få traktorer i bygdene, som drev med leiekjøring, til at «alle» eide en traktor. Denne kjøpelysten kan skyldes ulike faktorer. Marshallplanen førte til økt import av traktorer fra USA og styrket kjøpekraften for mange. En like viktig faktor var nok at flere bønder fikk seg jobb utenfor gården, noe som skapte behov for tidsbesparende arbeid på gården, og bedre økonomi.

«Men hesten var ikke død» Bilde fra skogeieren 1964

---

¹⁰³ Espeli 1990: 679

¹⁰⁴ Espeli 1990: 682

¹⁰⁵ Nord-Trøndelag og Inntrøndelagen 1952 sitert av Espeli 1990: 682

Hest i større skogbruk

I 1963 var det fortsatt storskogbruk som baserte driften på hest, noe som understreker at det fortsatt var rasjonelt å bruke hest i skogen. I Stangeskogene i Eidskog var hesten en viktig del av driften. Eidskog hadde Stangeskovene Ljønerskogen på 66.000 mål med 58.000 som produktivt areal, og Nordre Fjeld skog på 17.000 mål med 14-15.000 mål med produktivt areal. I alt var det 60 hoggere, 24 hester og 5-6 biler. Bilveinettet i begge skogsområdene til sammen, besto av stamveier og stikkveier i skogen med ca 5,5 mil helårsvei, inkludert det offentlige bilveinettet, og ca tre mil vinterbilvei.¹⁰⁶ Samtlige av hestene som gikk i skogen ble eid av kjørerne selv, og ble også brukt i jordbruket.

Hestene tok her, som mange andre plasser, kortveistransporten av virket fra stubbe til bilvei, og bilen transporterte virket videre til sagbruket. Skogsbilveiene var derfor en årsak til at hesten fortsatt ble en del av skogbruket. Den gjennomsnittlige kjørelengden for hesten var på 7-800 meter, aldri over 2-3 kilometer. Tendensen var at kjørelengden ble kortet ned for hvert år, etterhvert som bilene fikk veier lengre og lengre inn i skogene.

Her hadde det frem til 1963 også vært en voldsom nedgang i antall hester, men ikke fordi de ikke lengre var viktige for skogbruket. Omkring 1952 ble det sysselsatt 60-65 hester i de samme skogene. Hesteantallet hadde altså gått ned til en tredjedel på 10 år. Likevel var hesten like viktig, da en hest i 1963 kunne trekke frem tre ganger så mye tømmer som i 1952.¹⁰⁷

Stavneskogene opplevde også samme usikkerhet i forhold til antall hester i skogen, som de fleste skogsbygder på 1960-tallet. Hesten var mer eller mindre ute av jordbruket, noe som førte til at det var en utfordring å få nok kjørere i skogen. Stangeskovene så på eventuelle løsninger for den sårbare situasjonen:

Vi er klar over at det i dag er vanskelig å skaffe skikkede eller iallefall gode skogshester. Prisen for en god hest er nå oppe i 5500 kroner, og vi har derfor diskutert spørsmålet om å ta et av de forpaktningsskogene som blir ledige til et hesteholdsbruk for å skaffe selskapet en del egne hester. Tanken er imidlertid ikke å holde samtlige av de hester vi trenger i skogen. Planen er snarere å ha en del hester som kan erstatte avgang og hester som må tas ut av driften på grunn av sykdom og uhell. De 24 hestene vi har i dag er akkurat nok til å få driften

---

¹⁰⁶ Skogeieren bladnr. 3 1963: 12

¹⁰⁷ Skogeieren bladnr. 3 1963: 12

til å gå etter planene, og hvis en hest eller to tas ut av driften er det meget følbart for oss, tanken om egne reservehester er derfor høyeste grad aktuelt.¹⁰⁸

Det ble ikke noe av hesteholdsbrukene som var diskutert i 1963, men jubileumsboken til Stangekovene fra 1999 viser at hesten fortsatt var i bruk i 1970.¹⁰⁹

Tømmerkjøring på Ljunerskogen 1970, Stangeskovene.

Minkende hestebestand truer Norges beredskap

Minkende antall hester i jordbruket ga ikke bare ringvirkninger til skogbruket, også Forsvaret fikk utfordringer med beredskapen. Hesten var viktig som kløvdyr i et forsvaret av landet. Mange gårder hadde derfor hester som Forsvaret kunne skrive ut til sin beredskap, når gårdene etterhvert ble mekanisert forsvant også denne beredskapen.

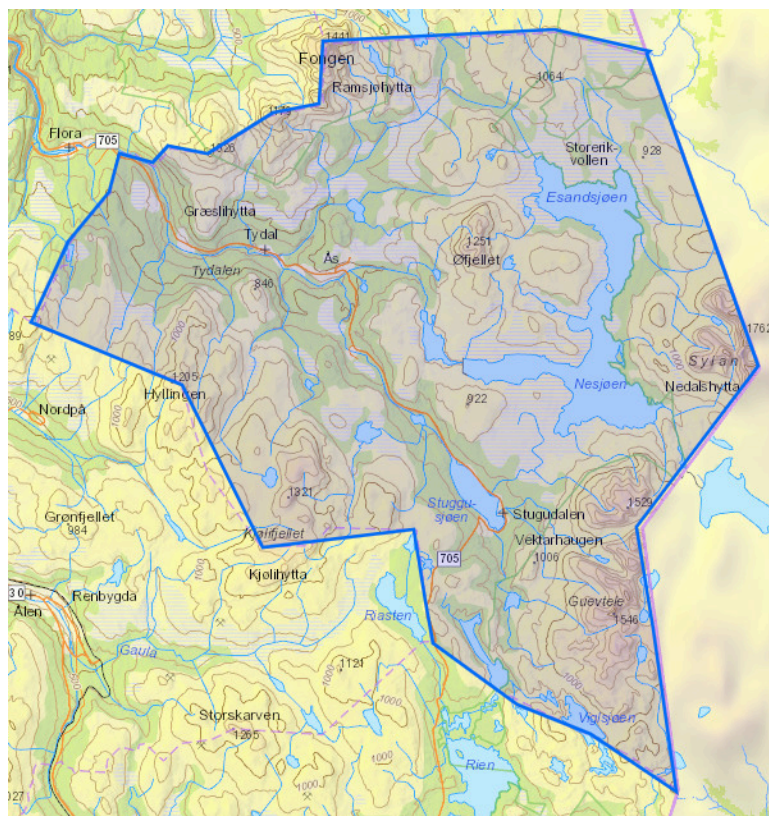
I Selbu og Tydal sin lokalavis Selbyggen var det bekymring for det minkende antall hester på starten av 1950-tallet. Her var også tema i hovedsak den norske beredskapen. I 1953 ble det trykt en lengre artikkel: *Hesten er framleis uunværlig for vårt forsvar*. Her ble nedgangen rundt antall hester i Norge problematisert. Mangelen på motorisert kjøretøy som kunne ta seg frem i det norske landskapet var et viktig argument. Artikkelen trakk også frem hvordan hesteantallet hadde sunket bekymringsverdig siden 1947.

Årlig tilgang på føll, som under krigen var ca 20.000, har sunket til underkant av 4.500. Vår hestebestand synker med ca 16,000 dyr pr. år, og vil om utviklinga får fortsette, stanse på ca

---

¹⁰⁸ Skogeieren bladnr. 3 1963: 12

¹⁰⁹ Hentet fra Stangeskovenes jubileumstidsskrift 1999

75,000 hester. Dette er ikke nok til å dekke behovet i jord- og skogbruk, og slett ikke i det militære.¹¹⁰

At gårdshesten også var viktig for Norges beredskap var tydelig en bekymring da traktoren nå hadde inntatt dens plass. Tema tas opp gjentatte ganger i 1953 også i forhold til godtgjørelse for før til de bøndene som har hestene på før for det militære.

Her er det gjort en store forsømmelser etter krigen, uttalte Ryen. Det å trene opp effektive kløvoppsettinger tar tid. Det må utdannes befall, soldater, hester, anskaffes og tilpasses materiell.¹¹¹

Tiltross for mye debatt og forsøk på å forbedre situasjonen ble det ingen nevneverdig fremgang. I 1955 ble det trykt en ny artikkel i Selbyggen, som heller ikke var oppløftende:

Forsvaret får ikke nok hester

Det går tregt med anskaffelse av hester til Forsvaret. Man hadde opprinnelig satt som mål at innen 1. juli neste år skulle skaffes 2100 hester ved utstasjonering og gjennom utrederinstitusjonen, men det ser ut til å bli vanskelig å nå et slik mål, opplyser hesteinspektøren ved Hærens transportkorps, oberstløytnant Bjart Ordning. Den økende mekaniseringen og depresjonen blant hesteoppdretterne er en vesentlig årsak til dagens situasjon. Hvis det ikke lykkes å få en endring i forholdet vil det se mørkt ut for oss.¹¹²

¹¹⁰ Selbyggen 20. Februar 1953

¹¹¹ Selbyggen 20. Februar 1953

¹¹² Selbyggen 7. Oktober 1955

Forsvaret hadde tradisjonelt belaget seg på å kunne mobilisere hester fra jordbruket ved behov. Gjennom avtaler med ulike bønder var det plassert ut hester på fôr som jobbet på gårdene i fredstider. Når ønsket om hest på gårdene minket, ble også interessen for å holde hester for forsvaret mindre. Flere kritiserte også staten for at de ikke dekket de kostnadene som var avtalt. Mekaniseringen fikk derfor en betydelig konsekvens for Norges beredskap.

Kløvkompaniet ble flyttet til Maukstadmoen i Troms i 1955 med sine 120 hester. Hesten var en del av det norske forsvaret frem til 1984.¹¹³ Da hadde Forsvaret rådighet over 700-800 hester som kunne mobiliseres, og 100 soldater som tjenestegjorde hvert år i kløvkompaniet. Siden har ulike typer beltevogner tatt over transport av forsyninger og våpen i utmark.

Hesten i jord- og skogbruket i Tydal

Antall traktorer og hest i Tydal

I Tydal kom den andre traktoren til bygda i 1946. Håkon Græsli byttet da ut den han hadde fra 1937. Denne gangen med gummi hjul, noe som ga høyere kjørekomfort. Han ble innleid til pløying, slått og harving.¹¹⁴ Traktoren var som tidligere nevnt rasjonert de første årene etter krigen, så det ble importert få eksemplarer. I 1949 kom den tredje traktoren til bygda, denne gangen til Stugudal, øverst i fjellbygda - en Massey Ferguson (Gråtass).¹¹⁵ I 1959 var det 26 traktorer i bygda, et antall som økte stadig. I 1969 var det hele 70 traktorer fordelt i landbruket.

Hest og traktor i jordbruket i Tydal 1917-1989¹¹⁶

	1917	1929	1939	1949	1959	1969	1979	1989
Hest	105	90	101	110	83	30	10	4
Traktor 4-hjuls			1	3	26	66	100	129
Traktor 2-hjuls					2	4	5	4
Totalt	105	90	102	113	111	100	115	137

¹¹³ Forsvarsbygg: <https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplaner/landsverneplan-for-forsvaret/nord-norge/skjold/> 03.05.19

¹¹⁴ Tøsse 1991: 412

¹¹⁵ Tøsse 1991: 413

¹¹⁶ Tøsse 1991: 238, 420, 579, 583

Om vi ser antall traktorer i bygda fra 1939-1979 i forhold til antall hester i jordbruket, er det en klar sammenheng. I takt med at antallet traktorer øker, minker antall hester. I 1939 var det 101 hester i Tydal. Det var en liten stinging på antallet hester første årene etter okkupasjonen, da det var 110 hester i 1949. Etter dette minker antallet drastisk. I 1969 er det kun 30 hester igjen i jordbruket i Tydal, mens det var hele 70 traktorer. Det som er interessant med denne tabellen er hvordan summen traktorer og hester holder seg jevnt like over 100, med unntak av 1929. Traktoren erstattet altså ikke flere hester, men de som hadde hatt én hest kjøpte seg én traktor. Leiekjøringen som Håkon Græsli startet, varte trolig altså ikke lenge, da det ikke tok lang tid før de fleste gårdsbrukene eide egen traktor.

Også i den lokale avisen Selbyggen ble det i 1955 tatt opp bekymring for det voldsomme fallet i antallet hester i jordbruket:

Hesten drar fra landbruket

30.000 traktorer i Norge. Norge og Vest-tyskland står side om side som nr. 2 i Europa når det gjelder traktorer i landbruket. (...) Det er da ikke så rart det går tilbake med hestene. Norge hadde 204.000 hester i 1939 og var oppe i 231.000 da krigen sluttet, men ved siste jordbrukstelling hadde 70.000 hester deltatt i flukten fra dette jordiske liv, og vi hadde knapt 168.000 tilbake. (...)

Den samlede hestebestanden verden over går opp i 74 millioner og det har en nedgang på 22 pst. i «hestebefolkningen» (horse population) siden 1939. Nedgangen er størst i USA som rår over 65 pst. av verdens traktorbestand. I Sovjet har derimot hestetallet økt siste år, slik at det med 16 millioner står som det fremste «hesteland» i verden. USA kan ikke mønstre mer enn 3 millioner.¹¹⁷

En minkende hestebestand var altså ikke bare et lokalt eller nasjonalt fenomen, men var gjeldene i hele den vestlige verden. Det er interessant å se at dette var en tematikk som ble gjentatt flere ganger i det lokale nyhetsbildet. Hesten forsvant altså ikke ubemerket. Samtidig var det ingen lokale reaksjoner å finne i Selbyggen. Ingen leserinnlegg eller artikler som omtalte hvordan dette påvirket bønder og kjørere lokalt. Dette betyr nok ikke at ingen engasjerte seg innenfor miljøet, men det kan være et tegn på at det ikke skapte stor debatt i samfunnet. Medlemsblader som var direkte rettet mot skogsarbeidere og skogeiere, trykte derimot jevnt både leserinnlegg og artikler som omhandlet overgangen fra hest til traktor. Engasjementet innenfor miljøet var altså stort, men i lokalsamfunnet generelt var kanskje bekymringene rundt mekaniseringen mindre. Det kan også tyde på at gårdbrukerne i Tydal var fornøyd med utviklingen, som for mange førte med seg bedre økonomi.

---

¹¹⁷ Selbyggen 29. juli 1955

Skogbruket i Tydal

I Tydal skogsråd sine årsmeldinger og beretninger er det et eget felt der det kommenteres om eventuelle utfordringer ved å skaffe arbeidsfolk til de ulike postene i skogen. Årsberetningene fra 1935 til og med 1961-62 melder om ingen mangel på arbeidsfolk eller hester til kjøring. Derimot endrer dette seg årene som følger. I årsberetningen for 1963 drøftes det noen utfordringer som oppsto i overgangsperioden mellom hest og traktor.

Årsberetningen fra driftsåret 1963:

Føreforholdene både for hoggere og kjørere var dårlige hele driftssesongen. Det var mangel på hoggere, og særlig kjørere var det meget vanskelig å få tak i. Hestetallet minker fortforande. Når en hest p.gr.a. alderen blir slått ut, kjøper eieren som regel igjen traktor isteden. Og før vi får nok utstyr til disse - og særlig da vinch - vil det nokk fremdeles bli vanskeligere med å få tømmeret lunnet. Den økende hogst av ubarket tommer, gjør også at det blir vanskelig å få folk og hester til lunningen.¹¹⁸

Her tas det opp en viktig problemstilling: antall hester minket i bygda - samtidig som antall traktorer økte. Dette førte også til noen økonomiske utfordringer, utstyr til traktoren var kostbart. De tidlige modellene kunne bruke mye av de samme redskapene som hesten, men etterhvert ble traktorene sterkere og krevde spesiallaget redskap. Skogdriften krevde også spesiallaget utstyr. For å kunne trekke tømret ut av skogen måtte de helst ha vinsj, noe som var kostbart og en mangelvare. Traktoren kunne altså enda ikke erstatte hesten som arbeidskraft i skogen, men likevel ser vi en endring i hogsten. Tidligere ble trærne barket på fellingsområdet, slik at hesten kunne dra de ut av skogen. Nå ble trærne felt og fraktet til sagbruket ubarket. Dette gjorde tømret tyngre og umulig for hestene å få med seg. Når stammelunninga kom var det på mange måter dødsstøtet for hesten i skogen.¹¹⁹ Den nye fellingsteknikken viste at traktoren var med på å endre skogbruket. Men dette skapte et problem for Tydal skogsråd, da det på starten av 1960-tallet enda ikke fantes nok utstyr blant traktorene i bygda. Det oppstår altså en periode der moderniseringen av skogbruket møter utfordringer. Det går raskere for hoggerne å felle trærne, men i områder der det ikke er nok vinsjer får de ikke transportert nok tømmer ut av skogene til sagbrukene.

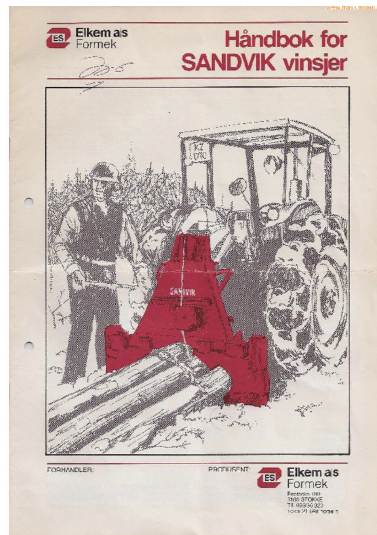
¹¹⁸ Årsmelding fra herredsskogsråd, Tydal, 1963

¹¹⁹ Intervju med Oddmund Dyrhaug

Kjørere i områder som Tydal var først og fremst bønder. Traktoren kunne delvis bruke hestens redskap i jordbruket, men uten vinsj var den ubrukelig når det kom til å dra tømmer ut av skogene. Å gå til innkjøp av vinsj var kostbart. For mange av kjørerne var skogsarbeidet en tilleggsnæring til gårdsdriften, å gå til innkjøp av ekstra utstyr var kanskje ikke lønnsomt nok.

Årsmeldingen viser en tydelig utvikling i Tydal fra 1960-65, der antallet hester i skogsdrift minker betraktelig, og etterlater seg et vakuum som enda ikke traktoren kan fylle.

Arbeidsredskap til traktoren, som vinsj, er dyrt. I en innkalling til medlemsmøte i Tydal skogråd fra 1975, søker en av skogeierne om å kunne bruke deler av skogavgiften på vinsj: «9. Olaus Auyne, søknad om bruk av skogsavgift kr. 3.519,40 til innkjøp av Sandvik Kombi 3000.»¹²⁰ Sandvik kombi 3000 var en vinsj fra Eikem as:

I samme innkallelse til medlemsmøte i Tydal skogråd i 26. februar 1975, viser sakslisten at hest i skogbruket ikke forsvant helt - til tross for stor nedgang på 1960-tallet. «I. K. R, søknad om bruk av skogsavgift til innkjøp av hest. Innestående kr 708,79. Skogsrådet avgjør søknaden. Hesten skal være under 12 år og egnet for skogsarbeid.»¹²¹ Denne søknaden tilsier at det fortsatt fantes noen entusiaster som benyttet seg av hesten i skogen. Men samtidig er det her viktig å være kritisk til tolkningen av kilden. Selv om det her er søkt om tilskudd til hest for bruk i skogbruket, er det ingen kilder som bekrefter at hesten ble innkjøpt, eller om den

¹²⁰ Innkalling til medlemsmøte i Tydal skogråd, 26.2.75

¹²¹ Innkalling til medlemsmøte i Tydal skogråd, 26.2.75

eventuelt ble benyttet i skogen. Det forekom at hester som ble registrert som arbeidshester ikke ble brukt til dette.

Det var noen få entusiaster som holdt på med hest også utover 1960 og 1970-tallet. Entusiasme var viktig, men etterhvert ble det for kostbart og for arbeidsomt å ha hest i skogen.¹²² Hestens velferd kom mer i fokus. Det var hardt arbeid og masse slit for en trekkhest, traktoren ble derfor en god erstatting. For mange som hadde jobbet hele livet i skogen med hesten som nærmeste partner, var dette bruddet tungt.

Utbygging av kraftverk i Tydal

Vinteren 1940-1941 hadde Trondheim e-verk (TEV) kommet i gang med å regulere de store sjøene i Tydal, og straks krigen var slutt gikk TEV i gang med å bygge ut videre oppdemming av Essandsjøen og Stugusjøen. Neste trinn var å demme opp elva Nea ved riksgrensa, for å lage et nytt vassmagasin ved Sylsjøen. Kommunestyret godkjente arbeidet under forutsetning av at tydalingene skulle være *«fortrinnsberettiget til arbeide på samme vilkår som øvrige arbeidere»*. Noe bindende løfte om dette ble aldri gitt, men vegarbeidet og senere dambygginga sysselsatte mange tydalinge. Arbeidet krevde også stort mannskap, for nesten alt foregikk med handmakt. Spade, hakke og trillebår var de viktigste redskapene, og grusen ble tatt fra forskjellige steder langs vegen. For Tydal var det kanskje viktigere at TEV ble pålagt ansvar for de økte utgiftene til vegstellet. Dessuten ga TEV store lån og tilskott til vegomlegginger, for hovedvegen til Tydal var ikke beregnet for den økte anleggstrafikken som nå kom. Bedre veier betydde igjen mer biltrafikk, og som konsekvens mindre behov for hesteskys.

Bygging av kraftverk i bygda ville bety full sysselsetting i flere år framover. Kraftutbygginga kom på mange måter til rett tid for bygda. Behovet for arbeid og inntekter var stort, og utbygginga sysselsatte ledige hender og ga gode biinntekter for jordbrukere. Ordfører Unsgård sa i et intervju i 1956 at han var *«vel tilfreds med at det hittil for det vesentligste er benyttet tydalinge på anlegget»*. Anleggsarbeidet førte til en nødvendig rasjonalisering i jordbruket. Det fikk nok noen til å legge ned drifta helt eller delvis, men økte biinntekter,

---

¹²² Intervju med Oddmund Dyrhaug

erstatninger og jordbruksfond hjalp også mange til å kunne kjøpe blant annet traktor til å lette på gårdsarbeidet. Anleggsarbeidet ga dermed deltidsbrukere bedre vilkår for å opprettholde drifta, og berga bosettinga i grendene. I stedet for avfolking, slik som mange utkanter opplevde etter krigen, fikk Tydal økt folketall i 1950-åra.

Mekaniseringen spredte seg raskt i landet, men til de mindre bygdene gikk prosessen saktere enn i byene. Likevel ser vi en kraftig økning i Tydal på få år. Tydal var en liten fjellbygd med få innbyggere og svak økonomi i befolkningen, men kraftutbyggingen gjorde det for mange mulig å investere i mekaniseringen tidlig. Dette var nok med å bidro til den kraftige økningen av traktorer på 1950-tallet. Forbedring av veinettet og økning i biinntekter blant bøndene, ga større kjøpekraft og mindre behov for hesten, både ved transport og i jordbruket.

Debatten rundt overgangen fra hest til traktor

Selv om lokalavisa og det offentlige tilsynelatende lot hestebestandens drastiske tilbakegang gå ubemerket forbi, var debatten ikke fraværende. Blant skogsarbeiderne og hestekarene var meningene sterke, og debatten gikk både i koiene, på martnan, i medlemsbladene og på Ås landbrukshøgskole. Debatten var ofte følelsesladet og fremtiden ble ikke alltid spådd like lysende.

Hjemme på gårdsbrukene som hadde hest, var nok valget om å kvitte seg med hesten ikke like enkelt for alle. Overraskende nok for oss i dag, var det spesielt kvinnen på gården som var pådriver når det kom til å bytte ut den kostbare hesten med produksjonsdyr.¹²³ Mannen hadde alltid hatt hesten som nærmeste partner i arbeidet, mens kvinnen hadde vært den som tok seg av de andre dyrene. Det var ikke uvanlig at det var mannen på gården som strittet i mot denne utviklingen. Hesten var noe større og viktigere. Den fikk det beste høyet, og ble ofte holdt adskilt fra de andre dyra. Når jeg spør Oddmund Dyrhaug hvorfor det var mannen som håndterte hesten, får jeg til svar: «*Det var bare slik, ingen spurte hvorfor.*» Dette bekrefter også historiker Susan Hedenborg i sine stuider:

Equestrian sports have been traditionally associated with masculinity in Sweden. Up until recently men took care of horses, and a real man was a 'horseman'. Plough horses and war-

---

¹²³ Intervju med Oddmund Dyrhaug

horses were both taken care of by men, while cows and poultry were the responsibilities of women.¹²⁴

Videre forteller Dyrhaug hvor viktig hesten var: «*En god hest var ikke bare etterspurt, men det gikk sagn om den gode hesten. Lar seg ikke sammenligne med noe i dag, muligens bare en god arbeidshund. Den gode traktoren finnes ikke. Det var stort å ha en god hest. En god hest var kjent over hele bygda.*»¹²⁵ Det fylte tydeligvis prestisje med å ha en god hest.

Debatten rundt hestens rolle i skogen

Overgangen var altså stor, og for mange skremmende. I medlemsbladet *Skog- og landarbeideren*, som tilhørte Norsk skog- og landarbeiderforbund, var debatten allerede i 1954 godt i gang. «*Det er ikke så få som synes å tro at hestens rolle for alltid er slutt i de norske skoger.*»¹²⁶ Her trekkes det sosiale velferdssamfunnet frem, og at denne utviklingen kan være en trussel for de som rammes i samfunnet.

... inneværende sesong i skogen begynner å vise seg vansker som en kan betegne som markert varige, fordi det ikke lenger i samme omfang som før bys arbeidsmuligheter for hesten og kjørerer. Det har oppstått et arbeidsledighetsproblem som er av dobbelt omfang, fordi en her også må regne hesten med.¹²⁷

Forbundet ønsket å kartlegge omfanget av arbeidsledigheten hos hester og kjørerer med et rundskriv, og oppfordret alle avdelingsformenn, med skogsarbeidere som medlemmer, om å svare. Dette for at forbundet skulle kunne gripe aktivt inn i tide. Dette viser at det allerede tidlig på 1950-tallet var en stor økning i mekaniseringen av skogbruket, noe som ble tatt på alvor av fagforbundet som skulle ivareta interessene for arbeiderne.

Diskusjonene om bruken av hest og traktor i skogen, gikk også i sosiale lag blant skogskjørerne på 1950-tallet. I *Skog- og landarbeideren* i 1955 er det en artikkel som tar for seg akkurat dette:

Under 25-årsfesten i Tjura-avdelingen i Grue i Solør kom jeg til å streife dette stadig tilbakevendende spørsmål om skogskjøringen og den overgangen fra hestekjøring til maskinkjøring som nå er i full gang - inntil overdrivelse mener mange. Ikke det at en er

---

¹²⁴ Hedenborg 2012: 502

¹²⁵ Intervju med Oddmund Dyrhaug

¹²⁶ Skog- og landarbeideren 1954: 3

¹²⁷ Skog- og landarbeideren 1954: 3

motstander av maskiner, men den overdimensjoneringen som ofte forekommer og den tilsvarende undervurderingen av hestens rolle og muligheter. Før jeg visste ordet av det var jeg etterpå midt inne i en krets av tømmerkjørere som ville snakke mer om saken både i sin alminnelighet og om hundrede detaljer.¹²⁸

Mange av tømmerkjørerne hadde «arvet» yrke fra sin far. I artikkelen blir det gjenfortalt en samtale med tømmerkjører Kristian Aurbekholen. Hans far og farfar hadde også samme profesjon, han var altså en mann med mye erfaring innenfor tømmerkjøring. Hestekarere som Aurbekholen hadde ofte ikke bare tømmerkjøringen som en profesjon, men som en livsstil, noe som gjenspeiles i denne samtalen:

- Jo, jeg har vært tømmerkjører all min dag, sier Kristian. Bruket mitt er ikke mer enn 14 mål, men slik som de er, er det likevel nødvendig med egen hestehjelp hvis ikke jeg skal komme etter alle andre.
- Men du må vel ha annet arbeid ved siden av kjøringen?
- Ikke annet enn slik som kan falle her i bygda. Jeg rakler og støper litt, murer litt og annet. Men jeg er ikke fresk hvis ikke jeg får komme til skogs på tømmerkjøring om vinteren. Slik har det vært med meg helt siden jeg begynte etter konfirmasjonen i 1911.
- Har du kommet godt overens med de hestene du må ha slitt ut i løpet av de 43 årene?
- Du vet, hesten er som en kamerat den. Var det ikke slik, ville det aldri nytte med tømmerkjøring. Den siste jeg hadde var nå forresten litt av et udyr til å begynne med, men jeg dros med den til det vart heist av'n! Kærn må stole på heisten og heistn på kærn!
- Gjensidig tillitsforhold altså —
- Der sa du det!¹²⁹

Aurbekholen viste mye av den samme tankegangen rundt hesten som arbeidskollega i samtalen med artikkelforfatter, som Oddmund Dyrhaug forteller om. Forholdet mellom hest og mann var for mange veldig nært. For disse ble derfor ikke traktoren noen naturlig erstatte. Et forhold som hadde vart i generasjoner ble brått slutt. For enkelte var nok dette et mørkt kapittel, mens andre så mulighetene. Innledningen til artikkelen tar for seg akkurat dette: «Men det finnes optimistiske kjører også, som trass i alt ikke ser så mørkt på framtiden og så skeptisk på det nye som melder seg»¹³⁰ Under samtalen fikk Aurbekholen en kommentar: «Men vi holder på å komme bort fra skogskjøringen nå til dags.» Dette var en utfordringen han tydelig kjente godt til:

- Ja, den ja. Jeg har alltid trodd at kjøringen var et fast forhold, men nå er det blitt annerledes. Det er så mange nye veier i skogen og maskiner i tømmerhåndteringen, at jeg tror det blir slutt på den gamle tømmerkjøringen nå snart. Vi er sinte på forbundet da forbundet den første tiden sa at

---

¹²⁸ Skog- og landarbeideren 1955: 5

¹²⁹ Skog- og landarbeideren 1955: 5

¹³⁰ Skog- og landarbeideren 1955: 5

det ikke kunne gjøres noe for kjørerne, men jeg skal innrømme at den situasjon vi er oppe i nå er verre.

- Skal du kjøre på akkord i vinter?
- Jeg hadde kjøring i fjor, men nå skal jeg banne på at traktoren kommer og tar så mye at jeg får ingenting. Iallefall blir det ikke store greiene å få. Og så blir det så mye håndtering på det vesle en får at akkorden blir dårligere enn den ellers ville vært.
- Det er visst ytret av en lokal tillitsmann her oppe i Solør at dette med maskinene i skogen er det ikke noe å gjøre ved. Er du av samme mening?
- Nei, det er jeg ikke. Flere ganger har jeg tatt opp forholdet i foreningen, men det er ikke kommet noe ut av det. Jeg håper forbundet kan peke på utveier, - men det er ikke lett å finne noen som monner.¹³¹

I 1955 var altså frustrasjonen allerede stor blant tømmerkjørerne. Menn som Kristian Aurbekholen var kjørere som «*profesjon og med liv og sjel,*»¹³² det var ikke et alternativ å kjøre tømmer med maskiner. Men de så at jobbene deres forsvant til den yngre generasjonen med sine traktorer og biler. Riktignok så ikke Aurbekholen på kampen som tapt, men at forbundet måtte finne en løsning der både maskin og hest kunne få en plass i skogen i fremtiden.

Nedenfor denne artikkelen i Skog- og landarbeideren, trekkes det frem en kommentar fra et svensk fagblad om nedgangen på antall hester i det svenske jordbruket. I 1945 var det 500.000 hester på over 3 år i landbruket, etter ti år antas det å ha sunket til 300.000. Denne nedgangen var så sterk at det holdt på å oppstå en viss mangel på hester i skogsarbeidet. «*Forholdet er at terrenget i skogen er slik beskaffet at traktoren ikke kan erstatte hestene. Innen det svenske skogbruket diskuterer en om en bør gå til anskaffelse av hester utelukkende for skogbruket og at kjørere utdannes og gis fast ansettelse.*»¹³³ I Sverige var altså hestemangelen i skogbruket allerede merkbar i 1955. Dette er en problemstilling som blir tatt opp igjen to år senere under et foredrag ved Ås landbrukshøyskole.

På Ås landsbrukshøyskole ble det 19. November 1957 holdt et foredrag med Skogsjef Ekman fra Uddeholm Bolag i Värmland, som ble fulgt opp av ulike debattanter. Dette ble i utdrag gjengitt i *Skog- og landarbeideren*. Her begynte han sitt foredrag med å adresse «folk flest» sin mening om at hestens dager i skogen snart var talte:

---

¹³¹ Skog- og landarbeideren 1955: 5

¹³² Skog- og landarbeideren 1955: 5

¹³³ Skog- og landarbeideren 1955: 5

Den er for dyr, den går for sakte og den orker for lite, mener man, og så er den jo så håpløst umoderne i vår mekaniserte verden. Ekman trodde at dette var et feilaktig syn, for like lite som skogbruket kan unnvære mennesket, kan det unnvære hesten. Det er lite gagn i at mekaniseringa drives for dens egen skyld.¹³⁴

Ekman forteller om sin studiereise til Amerika i 1945, der han opplevde at amerikanerne neglisjerte, og nærmest foraktet hesten. De store skogkompaniene hadde redusert sin hestebestand fra 5.000 til 0 løpet av 10 år, noe som kunne tolkes som et bevis på den herskende meningen om at hesten ikke var noe tress, hverken i framkjøring eller lunning. Amerikanske skogbruk hadde helt siden 1800-tallet brukt store og tunge maskiner til transport av tømmer - blant annet ble det mange steder bygd egne jernbanelinjer ut i skogene for å hente tømmer. Riktig nok var dimensjonene på tømmeret i Amerika ofte alt for stort til å la seg trekke av hest, og skogene var en størrelse som ikke lot seg sammenligne med de skandinaviske. Men da Ekman kom til Sverige gikk han helhjertet inn for mekanisering av driften. Han mente at skogsarbeiderne like godt kunne lære seg denne kunsten, før hesten var borte fra skogen for godt.

Det viste seg at den maskinelle lunninga var mulig, men alt for kostbar. Ekman endret derfor mening, og gikk inn for å blåse liv i hesten igjen. Men det bød på noen utfordringen. Skogbruket i Mellom-Sverige hadde, som i Norge, benyttet seg av hester fra jordbruket, nå var jordbruket langt på vei mekanisert og hesten var derfor i ferd med å forsvinne. Rasjonalisering i skogbruket ble derfor svært viktig. De forsøkte å effektivisere bruken av hesten, da ble nye redskaper viktig. Før var det vanlig med 60-100 dagers arbeid for en hest i året, nå skulle dette økes til 200 - 240 dager. Han åpnet også opp for at Bolaget kunne eie noen av hestene selv, så de ikke var forbeholdt jordbruket på sommerstid.

En annen utfordring som Ekman så på som faretruende, var den enorme nedgangen i avl. Tilgangen på hester var faretruende i Värmland, og slik var det også i Norge.¹³⁵ De hestene som var i bruk var svært gamle, og det ble født svært få hester i året. Ekman nevnte ikke bare hestens alder som en utfordring, men også kjørekarenes. Det var ikke bare hesten i skogen som begynte å dra på årene, og det sto ikke mange i kø for å overta i neste generasjon.

---

¹³⁴ Skog- og landarbeideren 1957: 4

¹³⁵ Se side 44-45

Ikke bare var den yngre generasjonen svært interessert i maskiner, for mange var også livet som lasskjører ikke særlig tiltrekkende. Den nye generasjonen fortrakk å bo hjemme framfor i koier i skogen. Dette ønsket hadde en i Uddeholm møtt ved å transportere hestene i vogn bak bilen til og fra skogen. Slik kunne hesten også fraktes til og fra skogen sammen med arbeidsskarene. Et annet mål måtte være å gi disse arbeidsskarene helårsarbeid, ikke bare sesongavhengig.

Ekman sine planer hadde ført til at Bolaget var godt i gang med en innkjøringsanstalt for unghester, som i tillegg holdt kurs for nye kjørere. Dessverre så han utfordringen med at oppdrett av en unghest kostet mer enn hva den var verdt som ferdig utdannet. Han anslo at en hest i 3-4 årsalderen hadde kostet 4-4.500 kroner, men var verdt 1.000 kroner mindre på markedet. Oppdrett var derfor ingen lønnsom syssel. Mange mente at prisene ville gå opp etterhvert som mangelen på hest ble større, men dette var også en farlig kalkulering, da det tar noen år å få hesteavl på forsvarlig høyde igjen.

Etter foredraget var det ulike fagpersoner som ønsket å uttale seg om temaet. Her var det flere som var enig i skogsjef Ekman sine analyser, og fryktet den samme utviklingen i Norge som han henviste til i Sverige. Professor Samseth uttrykte her at han var glad for en god og saklig debatt uten for de følelsesmessige siden som han mente ofte ødela for en saklig diskusjon rundt tema. Dette viser at det tydelig var mange følelser tilknyttet hestens nedgang.

Viktigheten av mer moderne og lettere redskap til hesten, mer rasjonell mekanisering av jord- og skogbruket, egne helårshester i skogbruket og viktigheten av kursing innenfor lasskjøring ble trukket frem. Det var også et par av debattantene som mente at traktoren kom til å bli erstattet av bilen i samarbeid med hesten. *«Klem trodde at traktoren kom til å få så stor konkurranse både fra hesten og bilen at den ville bli borte. Den kom til å falle mellom to stoler.»*¹³⁶ Dette var derimot andre uenige i: *«Nei, traktoren har ikke utspilt sin rolle ennå. Ofte vil terrenget være slik at det vil bli for dyrt å bygge bilvei. På slike steder vil traktoren*

---

¹³⁶ Skog- og landsarbeideren 1957: 5

ennå i mange år komme til å rulle. Videre er ikke traktoren bare en trekkmaskin, men en maskin som kan brukes til mange ulike operasjoner i skogen.»¹³⁷

Nødvendigheten av å kunne transportere hest med bil ble understreket av flere, og var en idé som kunne løse mange av utfordringene med bruk av hest i skogen. Nedgangen i antall hest i Norge var bekymringsverdig, og mange så verdien av å lærdommen fra Sverige. Realiteten var at det om få år ville være for lite hester for skogbruket. Avslutningsvis ble det slått til lyd for en propaganda-offensiv for hesten, med vandreutstillinger og demonstrasjoner av nye kjøreredskaper.

Debatten føres videre på 1960-tallet

Offensiven som ble planlagt på Ås i 1957 stoppet ikke utviklingen. Debatten gikk derfor videre utover 1960-tallet, da de forespeilede utfordringene meldte seg tydeligere enn noen gang.

I 1962 var tømmerkjører Karl Gerhardsen en ivrig debattant rundt temaet mekanisering i skogbruket. Han var en av de som ikke likte endringene dette skapte i skogsarbeidet. I Skogeieren sin artikkel «*Vrak ikke hesten i skogen!*» tok han et kraftig oppgjør med mekaniseringen i skogbruket. Han hevdet her at det var de med høy teoretisk utdannelse som uttalte seg i forhold til disse endringene, og at de med en arbeiderbakgrunn ikke ble hørt. Her viste han til artikler og reklame i blant annet *Skogeieren*, som ble vinklet som om mekanisering var den eneste løsningen. Videre tok han opp hvordan mekanisering hadde blitt rasjonell drift, og rasjonell drift var mekanisering.¹³⁸

Jeg for min del vil med rasjonell skogsdrift mene den mest lønnsomme måter å drive ut virket på. Den måten som gir størst nettoutbytte av selve tømmerdriften og gjør minst skade på skog som skal vokse videre. Disse ting må selvfølgelig tas med under en samlet vurdering.

Når trafikkipolitiet i Oslo vil ha hesten vekk fra sentrumsgatene, så er det lett forståelig, selv for meg. Men når ellers vettuge folk skal bannlyse hesten fra å delta i rasjonell skogsdrift, da synes jeg det er ren galskap. Foreløpig har nemlig ingen traktor klart å gjøre hestens arbeid bedre.¹³⁹

---

¹³⁷ Skog- og landsarbeideren 1957: 5

¹³⁸ Skogeieren bladnr. 8 1962: 10-11

¹³⁹ Skogeieren bladnr. 8 1962: 10-11

Videre henviser han til et svensk medlemsblad *Skogen* som i en undersøkelse har kommet frem til noen interessante opplysninger. Her hevdet de at hesten ble brukt i transport av ca 85% av det virke som ble drevet fram fra svenske skoger. Noe han mente var oppsiktsvekkende i en tid da hesten ble fremstilt som avleggs. Her var det selve utdrivinga fra skogen det handlet om, og ikke transport over lengre avstander - som bil og traktor sto for. Dette mente Gerhardsen underbygde hans påstand om at det ville være vanskeligere å klare seg i skogen helt uten hest, enn helt uten traktor. Her understrekte han at det mest rasjonelle likevel var å bruke både hest og traktor, alene eller sammen. Han tok også opp utfordringene med at så mange kjørte seg fast med jordbrukstraktoren i skogen, noe han mente viste hvor galt det kunne bli når mange brukte maskiner og utstyr til andre formål enn det de ble konstruert til. Dette gjaldt ikke bare når det kommer til jordbrukstraktorer i skogen, men også feil utstyr til hesten.

Skogeieren tok igjen opp debatten to bladnummer senere samme år. Her gjenga de en samtale som ble sendt i Kringkastingens landbrukstime 9. september, mellom tømmerkjører Gerhardsen og redaksjonssekretær Svein Solli. Dette viste også et engasjement rundt temaet, da flere ønsket at debattene skulle gjengis.¹⁴⁰

I samtalen gikk de nærmere inn på hva Gerhardsen mente med at mekaniseringen var blitt markedsført på en måte, som nå gjorde at bøndene hadde investert for mye i mekanisering av jordbruket. Her henviste han til ei bygd med få gårder og lite vei, der alle gårdene hadde investert i ny traktor - istedenfor å dele på traktor til jordbruket, og bruke hesten til de korte transportetappene for å drive ut virket. Han viste også til stor slitasje på redskap og verktøy i skogen, som i lengden førte til større kostnader i forhold til reparasjoner og vedlikehold for bøndene. En stor utgiftspost som mange ikke var klar over da de tok i bruk traktoren i skogen.¹⁴¹

---

¹⁴⁰ Skogeieren bladnr. 10 1962: 16-17

¹⁴¹ Skogeieren bladnr. 10 1962: 16-17

Under samtalen drøftet de også de utfordringene det var ved bruk av hest. Et gjentakende argument for at hesten burde erstattes av traktoren var oppstalling og stell. Her hevdet Gerhardsen at det egentlig ikke var noe større utfordring med hesten, da den fint kunne klare seg noen dager med nok høy og automatisk vanning. Problematikken rundt godt hovstell og mangelen på hovslagere var derimot et viktig poeng, som han mente burde tas alvorlig. Men det kunne løses ved at hesteeierne selv lærte seg å stille høvene i mellom besøkene av hovslageren. Årsaken til at mange så på det som tungvint og tungt å bruke hesten i skogen, mente han var kunnskapsløshet forhold til bruken av lettere og mer moderne utstyr, som var designet for korte etapper i skogen - fremfor lengre transportetapper langs veg. Argumenteringen var altså rasjonell og fornuftig blant mange av debutantene, som så fordelene ved bruk av hest framfor traktor på enkelte områder.

Siste generasjonen hestekarere?

Det var enkelte hestekarere som holdt seg til hesten også langt utover 1970-tallet. For mange var det et vanskelig tema som fortsatt vekste mange følelser. Oddmund Dyrhaug erindrer en diskusjon han selv startet opp på Stavsmartnan (Gudbrandsdalen) på 1970-tallet. I et rom fullt av gamle hestekarere hevdet han at det aldri ville bli mer hestekjøring i skogen. Dette skapte en het debatt. De fleste kjørerne var helt overbevist om at hesten kom tilbake, traktoren var bare en fase, å hevde noe annet var et svik mot hesten. Når de gikk ut av rommet sa flere at de alltid ville sverge til hesten når arbeid måtte gjøres, noe annet var utenkelig og unevnelig. Slik gikk debatten i mange regioner. «*Men denne generasjonen er borte nå.*» Dyrhaug forteller videre hvordan han fortsatt ser og hører dem: «*De var helt sikker på at det som var, alltid ville bestå. Men slik er det vel alltid med den eldste generasjonen, store omvendinger er skummelt.*» Han forteller videre at et av de argumentene som oftest ble brukt, var en eventuell bensinkrise. Dyrhaug mener at enkelte nok ønsket at en slik krise skulle oppstå, slik at den kunne snu utviklingen.

Overgangen fra hest til traktor

Hesten hadde en opphøyet og viktig rolle i jord- og skogbruket, noe som førte til et stort engasjement og mange følelsesladde debatter i miljøet. Myndighetenes forsøk på å stabilisere hestepriene og redusere hesteoverskuddet i landet i 1946-48, ble møtt med stor motstand. Hestens velferd var viktigere enn den økonomiske gevinsten. For mange var det et bedre

alternativ å slakte hesten, enn å sende den til Polen der de fryktet at dyrene ble mishandlet. Hesten var altså ikke et redskap man kunne bruke og kaste, eller en handelsvare som ble solgt på et åpent marked. Hesten var en kollega og en følgesvenn, og et privilegert husdyr i bondens hverdag.

Mange så også på mekaniseringen som en mulighet for økt velferd for sin arbeidskollega på fire bein, og seg selv. Jobben var ofte tung og hard for begge parter, en lastebil eller en traktor ville kunne gjøre hverdagen enklere. Mekaniseringen betydde ikke nødvendigvis kroken på døra for hesten, men en endring i bruken av den. Men for enkelte var også det en skremmende tanke. For mange fra den eldre generasjonen var tanken på å kjøre noe annet enn hest, uaktuelt. Det oppsto derfor et generasjonsskille, der ungdommen kjørte traktor, og de eldre holdt seg til hesten.

På 1960-tallet var hesten mer eller mindre borte fra de fleste jordbruk. Men den hadde fortsatt en verdi i skogbruket. Både i Norge og i Sverige ble det sett på ulike tiltak for å sikre at tilgangen på hest ikke skulle opphøre. Hesten i skogbruket hadde ikke bare en følelsesmessig verdi. Den førte også til en mer effektiv og skånsomt hogst. Dessverre fikk nedgangen i hestebestanden ringvirkninger også til skogbruket, da det ble vanskelig å få nok hester til driften. I årsmeldingen til Tydal Skogsråd 1963 kom det frem en tydelig bekymring for driften i skogen. Denne bekymringen viste seg å være reell. I løpet av 1960-tallet sank den norske hestebestanden ned til kun 20.000 hester på det laveste. Til sammenligning fantes det 238.000 hester i 1946, altså var over 90% av hestebestanden borte på en tjueårsperiode.

Båndet mellom hest og mann

På starten av 1960-tallet var mekaniseringen blitt en realitet for de fleste. Den yngre generasjonen tilpasset seg utviklingen, men for mange av de eldre hestekarene ble overgangen emosjonell. Hesten var ikke bare et husdyr, men en kollega som var viktig de dagene og ukene mennene var på arbeid i skogen. Oddmund Dyrhaug minnes hvordan hesten var viktig for den psykiske helsen for kjørerne, og det båndet som uforklarlig holdt dem sammen:

«Psykisk helse. En livsstil å jobbe med hest. Indoktrinert fra ung alder. Har man holdt på med

hest kommer man sjelden helt i fra det. Båndet mellom mann og hest er sterkt og uforklarlig.»¹⁴²

Å uttrykke følelser var nok ikke de eldre hestekarenes sterkeste side, men gjennom dikt og sang til ære for hesten, kom budskapet frem. De litterære uttrykkene vitner om det følelsesmessige som lå bak endringene for mange av kjørerne, men det kan også vitne om at endringen nå var kommet for å bli. For mange var fortsatt hesten en nær kollega og det emosjonelle båndet var sterkt, men tiden hadde innhentet dette forholdet. Dyrevelferdsmessig var det mange som også så fordelene av mekaniseringen, om det enten var ved å erstatte hesten for fult, eller delvis. Til og med for en hestekar som Oddmund Dyrhaug var det et viktig poeng at hesten nå fikk slippe slitet det var å jobbe i skogen: *«Hestevelferdsmessig var dette viktig. Det var hardt arbeid og masse slit for en trekkhest.»*

Espeli trekker også frem nostalgien som ga seg til uttrykk gjennom sang til ære for hesten:

Arbeidshesten var i ferd med å få en nostalgisk og opphøyd rolle i bevisstheten i landsbruksbefolkningen. Yngvar Ustvedt peker med rette på det paradoksale i at (den opprinnelig svenske) sangen om «Gamle Svarten» ble en rene landeplage på samme tid som traktoren rykket frem på bred front. «Folk ble visst aldri lei av sangen om den beste hesten i verden... etter at de hadde sittet på traktoren hele dagen.»!¹⁴³

Hestelyrikken blomstret i 1963 i følge Skogeieren. Diktene begrunnes her med at nordmenn ikke var så flink til å uttrykke følelser, men når det var noe som virkelig sto på, ga mange uttrykk for sine følelser i lyrisk form. Her har Skogeieren samlet et par skald om skogshesten, som viser at den for mange fortsatt var en viktig kollega i skogen:

*Stakkars Ola, stakkars Blakken,
Gå til side, bøy kun nakken.
Ivar sier: Ingen kjøre
Tømmer frem på sledefore.
Blakken skal på stallen stå
Og Ola sitte i kjøkkenkrå.
Tømmeret vinsjes fram fra heien,
Bil og traktor, det er veien.*

*Men enn er vi noen hundre
Som ikke vil med traktor plundre.
Borken, Brunen, Blakken, Svarten
havremotor`n - snar i starten*

---

¹⁴² Intervju Oddmund Dyrhaug

¹⁴³ Espeli 1990: 655

*På ugrei vei i li og hei
vi kjører tømmer i en fei.¹⁴⁴*

Første vers viser til det generasjonsbytte som traktoren førte med seg. De eldre lasskjørerne blir nå satt til sides for de yngre som kunne kjøre traktor og vinsj. For mange var nok dette også en viktig faktor i overgangen - de yngre ønsket ikke lengre å lære og kjøre med hest. Dette var også et tema under samtalen mellom Karl Gerhardsen og Svein Solli i 1962.

Gerhardsen uttalte her at:

En annen ting er rekrutteringen av kjørekarer. Det blir ingen interesse når det utbasuneres at kjøring med hest er gammeldags og avlegs når det sies at kjøring blir brukt i dag, men at det i morgen ikke blir snakk om hest. Da gjelder det å få snudd på den opplysningen fra å være så ensidig til å fortelle folk at hesten har sin fulle berettigelse.¹⁴⁵

I Telemark, der halvparten av skogen var statseid, var det også mange menn som arbeidet i skogen året rundt. I en artikkel i Skogeieren i 1963 redegjøres det også for de utfordringene det er å få den yngre generasjonen til å benytte seg av hest i arbeidet: «*Særlig den yngre generasjon liker bensinmotoren bedre enn havremotoren. Den er liksom mer i pakt med tidens utvikling, mener de, og så slipper en alt maset om foring og stell i helgene.*»¹⁴⁶ For mange var nok dette en realitet, skulle du få den nye generasjonen til å overta, måtte det investeres i traktor.

Vi ser kva interesse det er mellom ungdomen for mekaniske hjelpemiddel, fyst og fremst traktorer, vi ser kva oppslutning det er på utstillinger og på traktordemostrasjonar; det har gått sport i dette. I mange tilfelle er det slik at for å kunne berga ungdomen på eit avsidesliggjande bruk må dei kjøpa traktor.¹⁴⁷

Og ikke minst spredde dette seg fort på bygdene. Var det en gård som hadde fått traktor, ble det fort flere:

Det har lett for å verte en farang dette med traktorer, på same måte som det har vore ei tid med bilane. Særleg ungdomane vil gjerne ha kvar sin traktor på garden, og har fyrst ein fenge, vil ikkje naboen vera ringare.¹⁴⁸

Denne overgangen kunne også bringe generasjonene sammen i arbeidet. Artikkelen fra *Skogseieren* viste også hvordan tenåringsønnene på et bruk kjørte tohjulsraktoren Tinn i

---

¹⁴⁴ Skogeieren bladnr. 3 1963: 35

¹⁴⁵ Skogeieren bladnr. 10 1962: 17

¹⁴⁶ Skogeieren bladnr. 5 1963: 31

¹⁴⁷ Gårdbruker, fylkesagronom og stortingsrepresentant Olav Benum (V) 1955 Sitert av Espeli 1990: 681

¹⁴⁸ Bonde og småbrukar 1949 sitert av Espeli 1990: 682

skogen, mens far kjørte tømmer med en stor dølahest. Her fortalte far at han likevel var den som fikk frem mest tømmer på grunn av terrengforholdene i skogen.¹⁴⁹ Det viser det som trolig var en naturlig overgang på 1960-tallet; den eldre generasjonen som holdt seg trofast til hesten i skogen, og den yngre generasjonen som tenkte modernisering og spesialiserte seg innenfor det.

Forstmann Ivar Samset fikk på trykk sitt takkekvad til arbeidshesten, i Skogsieren 1963:

Takk for strevet, Blakken

*Fola Blakken, kjære sliter;
Kraftig kost du i deg biter.
Stum og stille går du der,
Drar frem lass i all slags vær*

*Gjennom mange hundre år
Du som venn og sliter står.
Noen ei med gammelt bryter;
Venter at du mere yter!*

*K for Karl og G for gammel,
Ofte virker det som rammel.
Svein er også med i koret
Når von Lippe griper ordet.*

*Blakken spør med åpent blikk:
Var det riktig at vi fikk
Alle disse hestekrefter
Som kan spare meg herefter?*

*Hver en tid har hver sin form.
Fremskritt raser frem med storm.
Det som før var god latin
I historien er gått inn.*

*Takk da kjære gamle Blakken!
Du gikk lenge nok i Bakken.
Vi ei lenger av deg krever
At du sliter mens du lever!¹⁵⁰*

Her blir Blakken, eller gårdshesten, takket for strevet den har utført i mange hundreår. Han viser her til de store fremskrittene som blir gjort i samtiden og at enkelte ting må gå inn i historien. «*Vi ikke lenger krever at du sliter mens du lever*» viser til det Dyrhaug fortalte om at

---

¹⁴⁹ Skogeieren bladnr. 5 1963: 31

¹⁵⁰ Skogeieren bladnr. 1 1963: 27

han på mange måter var glad traktoren overtok slitet: «*Hestevelferdsmessig var dette riktig. Det var hardt arbeid og slit å være trekkhest.*»¹⁵¹

Neste skaldet skrevet i Skogeieren av Per Plex viser også at skogshesten fortsatt hadde trofaste støttespillere blant mennene i skogen:

*Tanken gjør meg molefonken:
Uten hest vi går på donken.*

*I den bratte norske li
traktor`n kommer ut på skli*

*Men Blakken finner egen vei
Blandt trær og stein i vrien lei.*

*La oss derfor, venner, verne
Om en «motor» som har hjerne.¹⁵²*

Traktoren har for mange tatt hesten sin plass på 1960-tallet, men ikke for alle. Ikke bare betydde hesten noe for dem som det levende vesenet det var, men argumentene for bruken av hest i skogen var også rasjonelle. I vanskelig terreng var, og er, fortsatt hesten den som kommer stødigst frem, og det ved å skape minimalt med skade på naturen rundt seg. Men på de lengre frakteetappene langs vegen, og i de større skogene med flatere terreng, hadde bil og traktor overtatt jobben. Dette var de fleste enige om at var det beste for hesten. Utstyret som tidligere var brukt til disse etappene var tungt å trekke, et slit for en hest. Det å nå kunne gå med lettere utstyr laget for kortere etapper i skogen, var både mer effektivt og mindre belastende. Også hos dem som hadde tatt i bruk traktoren for fullt, var hesten ikke glemt. At hesten hadde satt sine spor var tydelig.

Kjønnsperspektiv

Hestens plass var ved mannens side, den hadde derfor på mange måter en maskulin rolle i samfunnet. Å holde i tømmene til hesten var for mange gutter med på å definere overgangen fra barndom til voksenlivet. Oddmund Dyrhaug minnes hvilken betydning dette hadde: «*Det var enkelte saker som fikk ungene til å føle seg viktig, å få en ljà for å slå var mannlig. Også det å holde tøylene til hesten var en stor ære for sønnen på gården. Det markert overgangen*

---

¹⁵¹ Informant Oddmund Dyrhaug

¹⁵² Skogeieren bladnr. 3 1963: 35

*fra barn til mann.»¹⁵³ Det var altså sønnen, ikke datteren som fikk være med far å holde tømmene når hesten ble kjørt. I skogen, bak plogen eller i vogna var mannens plass. Men kvinnene kunne også benytte seg av hesten som transportmiddel - da var det som oftest som rytter. At ei kvinne skulle kjøre bil eller hest, minnes Dyrhaug som en sjeldenhet: «*At kvinnfolk kjørte bil, eller kjørte hest var veldig spesielt. Men derimot var det kvinnfolka sin arena å ri på hesten.»¹⁵⁴**

Dyrhaugs erindringer om kvinnen som pådriver for å bytte ut hesten med andre produksjonsdyr, viser også hvordan hesten var mannens husdyr. Kvinnen hadde en svakere relasjon til hesten, siden det var mannen som tok seg av alt arbeidet som omhandlet den. Men i debatten om eksporten til Polen, var det flere kvinner som tok hesten i forsvar. Å sende hesten til et land der historiene fortalt om dyremishandling var for mange uaktuelt, og vitner om at hesten hadde opphøyet rolle også i kvinnens øyne.

I Tydal, som mange andre bygder, oppsto det en kjønnskjevhet i befolkningen på slutten av 1940-tallet. Spesielt blant ungdommen var det stor overvekt menn. I 1946 bodde det i Tydal 80 menn i tyveårene, men kun 47 kvinner. Dette skyltes blant annet kraftutbygginga, som førte til en økning i antall mannfolk i arbeidsdyktig alder. Tidene endret seg også for kjønnene, og det ble mer vanlig for kvinner å ta arbeid for å forsørge seg selv. Men det var vanskelig å finne lønnet arbeid som kvinne i bygder som Tydal, noe som gjorde at mange flyttet til mer bynære strøk. Kjønnskjevheten har derimot langsomt blitt utjevnet.¹⁵⁵

På bygdene var det ikke uvanlig at kvinnene måtte overta mange av mannens arbeidsoppgaver på gården, da han var bortreist i lengre tidsrom i skogen. Det var nok heller ikke uvanlig at de noen ganger måtte hjelpe til i skogen for å få jobben gjort i tide, men dette ble sjelden dokumentert. Den svenske etnologen Ella Johansson presiserer hvordan kvinner kunne fortelle om at de selv hadde vært med i skogsarbeidet, men at mennene ikke fortalte historier om at kvinnene var med. At kvinner tok såkalt «mannsarbeid» var på mange måter tabubelagt og ble sjelden gjenfortalt. Dette var en undersøkelse gjort blant svenske skogsarbeidere, men

---

¹⁵³ Intervju Oddmund Dyrhaug

¹⁵⁴ Intervju Oddmund Dyrhaug

¹⁵⁵ Tøsse 1991: 377

det er ingen grunn til å tro at forskjellene var store på andre siden av grensen. Spesielt i ei grensebygd som Tydal der samarbeidet med Sverige var viktig for mange. «Kvinnor i skogen verkar ha passerat en gräns i åtminstone det manliga klassifikationssystemet och förträngs eller förtigs därför av dem. Det framgår ändå via sideospor i deras minnen att kvinnor någon gång bodde i kojorna.»¹⁵⁶ Videre hevder Johansson at det skjer et endring på 1950-tallet:

Från 1950-talet är det inte längre någon hemlighet att kvinnor och barn följt med männen ut, särskilt om somrarna, och hjälpt till med barkningen, eller, kanske med barnen till hjälp, tagit över huggingen för att sjuka män skulle «hinna med» avverkningen. Ökad familjism och ett mindre starkt tabu för kvinnor att vila har kanske betydelse för dessa aktiviteter.¹⁵⁷

Vi ser her starten på en prosess der kvinne- og mannsrollen endret seg. Med maskinene ble mange av disse rollene endret på nytt. Etterhvert som mekaniseringen spredte seg, overtok også mennene arbeidsoppgaver som tidligere hadde tilhørt kvinnene. Da fjøset fikk melkemaskin begynte mennene å melke kyr, og med kjøkkenmaskinene gikk flere menn inn i kokkeyrket.

Etterhvert som mennene fikk lastebil og traktor på gården, ble hesten i større grad tilsidesatt. Mennene som fikk seg arbeid på anleggene kunne være borte i lengre perioden, og nye maskiner kunne føre med seg arbeidsoppgaver vekke fra gården - som transport eller brøyting. Når hesten ikke lenger var en like stor del av mannens arbeidshverdag, falt da stellet av den over på kvinnen? Det var kvinnene på gården som tok seg av de andre dyrene, var det da naturlig at også stellet av hesten i større grad tilfalt kvinnen som var igjen på gården? Dette kunne vært interessant å undersøke nærmere med ulike tidsvitner, for å se om dette kunne vært med på å skape en sterkere relasjon mellom kvinnene og hesten. Kanskje var det med på å skape en interesse for å ha hest på gården igjen senere?

Hestekarene

Da innførselen av bil og traktor i 1950-årene økte, ble hestens rolle som arbeids- og transportmiddel mindre, og med økende mekanisering forsvant dens rolle i dagliglivet. Generasjonen ”hestekarere” ble byttet ut med en ny generasjon gutter som kjørte bil og motorsykkel. Men fremdeles befant mennene seg på trav- og galoppbanene. Oddmund Dyrhaug var en av mange hestekarere som kjørte trav. I travsporten var det ensbetydende at det

---

¹⁵⁶ Johansson 1994: 137

¹⁵⁷ Johansson 1994: 136

var mannen som kjørte, og ble nok for mange et viktig arena når maskinene tok over jobbene i skogen. Dette var en arena som ville være mannsdominert frem til vår tid, og som viser at forholdet mellom hest og mann ikke var helt over. Mange av hestekarene fortsatte altså å kjøre hest, mens damene etterhvert ville overta rollen som hestens nærmeste kollega og venn i andre sammenhenger.

Kapittel 5. Hestens rolle i samfunnet etter 1970

I dette kapittelet ønsker jeg å se på hestens rolle etter den kraftige reduksjonen i hestebestanden på 1960-tallet.

Kan vi se en økning i hestebestanden fra 1970, og frem til i dag? Forsvant arbeidshesten helt, eller kom den tilbake i ny form? Her ønsker jeg å analysere prosessene rundt overgangen fra den maskuline arbeidshesten i agrarsamfunnet, til et feminint rekreasjons- og hobbydyr i et postindustrielt samfunn.

Antall hester i Norge i dag

Tallmateriale er noe sprikende når det kommer til antall hester i Norge de siste tiårene.

Tidligere var hesten en del av landbruket, og var derfor en del av jordbrukstillingene. Etter at hesten ble en fritidssyssele, ble også registreringen mindre sikker. I Norge i dag finnes det ikke noe fullstendig register over hester og hesteeiere. Det ble opprettet et nasjonalt hesteregister i 2016, men det er usikkert hvor mange som velger å registrere hestene sine der. De som bruker hesten i godkjent avl og konkurranse må ha hestepass, og derfor registrere hesten. Dette koster penger og krever en del papirarbeid. Mange av de som har en hest til tur og hobby kan derfor velge å ikke melde hesten sin inn i et slik register.¹⁵⁸

Det har vært enkelte studier som har forsøkt å anslå hestebestanden. I en studie fra 2009, stipulerte ECON hesteantallet til å ligge rundt 65.000. Grunnlaget for dette var hester som var registrert på gårdsbruk, med en antagelse om at 50% av alle hestene befant seg på gårder. Dette var en usikker generalisering.¹⁵⁹ I 2011 utførte Mattilsynet i Østfold, Oslo og Akershus et registreringsprosjekt som indikerte et antall på 100.000 hester. Dette studiet hevdet at kun en tredjedel av hestene befant seg hos bønder. Her ligger det en usikkerhet i om Akershus og Østfold var representative for resten av landet.¹⁶⁰ I 2012 estimerte statsviter Jostein Vik og sosiolog Maja Farstad i sitt studie for *norsk senter for bygdeforskning*, et antall på 125.000 hester i Norge. Hesteantallet ble estimert ut fra spørreundersøkelser blant registrerte

---

¹⁵⁸ Jeg har ikke lyktes i å finne antall registrerte hester i dette hesteregisteret. Det ligger ikke på nett, og har ikke fått svar på mail.

¹⁵⁹ Econ Pöyry 2009: 6

¹⁶⁰ Vik og Farstad 2012: 19

hesteeiere, og SSB¹⁶¹ sine tall fra hester på gårdsbruk. I undersøkelsen kom det blant annet frem at gjennomsnittet av hesteeiere, utenom gårdsbruk, eide 3,25 hester.

I mine analyser velger jeg Vik og Farstad sitt antall på 125.000 hester i 2012. Men det er viktig å påpeke at dette antallet også er usikkert. Det som kan indikere at Vik og Farstads antall var for høyt, er de tidligere undersøkelsene som viste betydelig lavere tall. En annen mulig feilmargin lå hos besvarelsene på denne undersøkelsen. De som svarte var trolig de mest engasjerte hesteeierne. De som kun hadde 1 eller 2 hester på hobbybasis, kunne ha unnlatt å svare på en slik undersøkelse. Samtidig kan dette anslaget være lavt, da det tar utgangspunkt i registrerte hester. Det er ingen oversikt over uregistrerte hester i Norge. Hestebestanden kan derfor være betydelig høyere.

Antallet hester i Norge etter 1970 er altså veldig usikkert. Men alle studiene over viser en betydelig økning i bestanden etter 1960-tallet, da det var nede i kun 20.000 hester. Hvor lenge hestebestanden befant seg på 20.000 er det få studier som viser. Econ sin undersøkelse i 2009 viser at hester registrert i Statens landbruksforvaltning i 1996, var nede i under 20.000. Videre vises en økning på mer enn 50% fra 1996 til 2009.¹⁶² Disse tallene er kun basert på hester som var registret i SLF, altså ikke en oversikt over det reelle antallet hester i Norge. Økningen blant registrerte hester i SLF kan være en indikator på at hesteinteressen var økende i samfunnet fra midten av 1990-tallet, og frem til slutten av 2000-tallet.

For å anslå interessen for hest i Norge, kan også Norges Rytterforbund¹⁶³ sitt medlemsregister være en indikator. I 2009 var det 55.000 medlemmer i forbundet, en tredobling siden 1999.¹⁶⁴ Dette viser en stor økning registrerte ryttere, noe som også indikerer en økning i hestebestanden. Om vi ser disse tallene samlet, er det mulig å trekke en konklusjon om at hestebestanden økte på 1990-tallet og nådde en topp rundt 2009.

---

¹⁶¹ Statistisk sentralbyrå

¹⁶² Econ Pöyry 2009: 7

¹⁶³ interesseorganisasjonen for ryttere i Norge. 340 klubber og 12 største særforbundet i NIF - 08.05.19

¹⁶⁴ Econ Pöyry 2009: 1

Etter denne økningen frem til 2009, ser vi derimot en endring. I 2019 er det 35.000 medlemmer i Norsk Rytterforbund, en nedgang på 20.000 de 10 siste årene.¹⁶⁵ I Det Norske Travselsskap er det i 2019 ca 13.500 medlemmer¹⁶⁶, en nedgang siden 2012 på ca 2.800.¹⁶⁷ Nedgangen det siste tiåret kan skyldes ulike faktorer. En viktig årsak er trolig økonomi. Hest og hestesport er krevende økonomisk. Vik og Farstads studie viste at den gjennomsnittlige hesteeieren hadde noe høyere utdanning, og bedre økonomi enn gjennomsnittet i befolkningen:

Vi ser av tabellen at 68 prosent av respondentenes husstand har en samlet brutto inntekt på 500 000 eller mer. Alene sier ikke dette så mye. Tallene må sammenholdes med tall for befolkningen for øvrig. Da ser vi at denne andelen er en god del høyere enn andelen på nasjonalt nivå, hvor 53 prosent har over 500 000 i bruttoinntekt (SSB 2012c). Dette har nok sammenheng med at hestehold og -bruk gjerne innebærer relativt høye kostnader, som det fordres en viss inntekt for å dekke.¹⁶⁸

I 2008 opplevde Norge en økonomisk nedgang:

Ved inngangen til 2009 befant norsk økonomi seg i en bratt nedoverbakke, i kjølvannet av en internasjonal finanskrisen. I finansmarkedene verden over var det dramatiske tilstander fra midten av september 2008, da Lehman Brothers gikk konkurs. Pengemarkedene fungerte ikke som normalt, og rentene skjøt i været som følge av sviktende tillit og lav likviditet.¹⁶⁹

Finanskrisen i 2008 ga en økonomisk usikkerhet i inngangen på 2009:

Ved inngangen til 2009 var verdensøkonomien inne i den sterkeste konjunkturedgangen på mange tiår. Finansmarkedene var ute av balanse. Mange bedrifter og husholdninger hadde vansker med å få lån. Aksjekurser og boligpriser hadde falt mye. I mange råvaremarkeder var prisene mer enn halverte i forhold til nivåene ett år tidligere. Inflasjonstakten, målt med konsumprisindeksen, var uvanlig lav. De realøkonomiske følgene av finanskrisen viste seg ved fall i bruttonasjonalproduktet i de fleste land. Sysselsettingen var fallende og arbeidsledigheten økte kraftig. Situasjonen var kjennetegnet av en betydelig usikkerhet, og en utbredt pessimisme preget aktørenes oppfatning om fremtiden. Dette bidro ytterligere til å svekke etterspørsel og produksjon.¹⁷⁰

Jeg velger å ikke gå nærmere inn på den økonomiske nedgangen i 2008, men den er viktig å se i sammenheng med nedgangen i hestebestanden. I perioder med økonomisk usikkerhet, er det naturlig at dyre fritidsaktiviteter må vike. Tall fra Norsk Hestesenter viser også en nedgang i fødte føll i Norge fra 2009. I 2005 ble det til sammen født 2933 føll. Antallet var

¹⁶⁵ Norsk rytterforbund <https://www.rytter.no/nryf/om-nryf/> 01.05.19

¹⁶⁶ Det Norske Travselsskap <http://www.travsport.no/Organisasjon/> 08.05.19

¹⁶⁷ DNT generalforsamling 2014 <http://www.travsport.no/Global/www.travsport.no/Generalforsamlinger/2014/DNT%20%C3%85rsberetning%202013.pdf> 08.05.19

¹⁶⁸ Vik og Farstad 2012: 23

¹⁶⁹ Statistisk sentralbyrå. *Økonomiske utsyn over 2009* https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/oa_201001/03okonomiskutsyn.pdf 05.05.19

¹⁷⁰ Økonomiske analyser SSB 1/2010 https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/oa_201001/oa2010-1.pdf 14.05.19

stigende frem til 2008 da det ble født 3604 føll. Dette er en stigning som samsvarer med antall registrerte hester i samme periode. De neste 7 årene var det derimot et minkende antall fødte føll i Norge. I 2015 ble det født kun 1909 føll. 2017 viser en liten økning med 1999 føll.¹⁷¹ Dette kan være en indikasjon på at hestemarkedet minket på grunn av den økonomiske nedgangen, som følge av mindre etterspørsel gikk produksjonen hos hesteoppdrettere ned.

Selv om det ikke har lyktes å finne et eksakt antall hester i Norge fra 1970, viser tallene en betydelig økning i hestebestanden fra midten av 1990-tallet frem til 2009. De siste ti årene har derimot bestanden igjen blitt redusert, noe vi kan se i sammenheng med økonomisk nedgang i den internasjonale makroøkonomien, og generell reduksjon i handel. De siste to årene ser vi en stigning i antall fødte føll. Kanskje er hestebestanden igjen på vei oppover i Norge?

Arbeidshesten

Med mekaniseringen av jordbruket, blir hesten overflødig i agrarsamfunnet. Som konsekvens av at arbeidshesten forsvinner fra gårdene, forsvinner den også fra skogsdriften. Forsvaret var siste instans som tok arbeidshesten på alvor, men også her forsvant den helt da Kløvkompaniet ble lagt ned i 1984. Som følge av dette skapes det en usikkerhet rundt de norske hesterasene. Spesielt fjordingen og dølahesten var tilpasset bruken som kløv og trekkdyr i landbruket og Forsvaret. De hadde en sterk fysikk som var avlet frem for å trekke tunge lass, og/eller bære tung kløv i rolig tempo. På 1970- og 1980-tallet blir Forsvaret den institusjonen som vernet om, og benyttet seg av de norske rasene. Først og fremst dølahest og fjording, men også nordlandshest ble tatt i bruk. Etter nedleggelsen ble fremtiden for de norske rasene mer usikker. I 1985 ble Norsk hestesenter stiftet, og har nå ansvar for avl av de norske hesterasene.¹⁷² Den norske kaldblodstraveren var ivaretatt gjennom travsporten, men dølahesten og nordlandshesten i dag ansett som utrydningstruet.¹⁷³

På bygdene kom hesten mange steder tilbake som hobbydyr, eller innenfor turistnæring med turer i skog og mark. De norske tunge rasene ble av mange erstattet med lettere hesteraser fra utlandet. I Tydal ble særlig islandshesten svært populær. Den var en nøysom rase, som krevde

---

¹⁷¹ Årsrapport 2017 Norsk hestesenter: 17

¹⁷² Les mer om Norsk Hestesenters arbeid: www.nhest.no

¹⁷³ <http://www.dolahest.no/ulike-typer-norske-hesteraser/> 08.05.19

minimalt med stell og fór. Den egnet seg også ypperlig som turhest. I motsetning til de norske rasene, var islandshesten lett i kroppen. Gangarter som tølt og pass¹⁷⁴ var ivaretatt fra tiden da vikingen tok den med til Island på 800-tallet, noe som gjorde den ekstra behagelig å sitte på. På Island hadde aldri hestene trukket en plog, eller dratt et tømmerlass. Den hadde derimot transportert ryttere over lange distanser i høy hastighet. Fysikken til denne rasen var derfor mer egnet til å bære personer i skog og mark. Oddmund Dyrhaug var den første som startet ridesenter i Norge med denne rasen. Han minnes selv ideen han hadde med å starte fjellridning med turister. Slik kunne han fortsette å ha hesten som nærmeste kollega, samtidig som han tilbragte tiden ute i naturen. Selv mente han at denne ideen krevde en rase som var egnet som ridehest, noe de norske rasene ikke lengre var i like stor grad. Etter å ha reist til flere land, endte han opp med den lille, men sterke hesten fra Island.¹⁷⁵ Mange fulgt i hans fotspor, og på slutten av 1990-tallet var det hele 3 ridesenter i Tydal. Alle baserte sin virksomhet på ridning med islandshest. Her ser vi en ny og viktig form for næring som oppstår, og med det en ny type arbeidshest. Econ sitt studie fra 2009 mente dette var en næring med uforløst potensial:

Aktiviteter knyttet til hest som en del av tilbudet for tilreisende, er ikke et ukjent fenomen i Norge. Hesteturisme er likevel ikke noe som i nevneverdig grad brukes til å profilere Norge, selv om det er grunn til å tro at det her ligger et uforløst potensial. I land som Island og Irland er hest og ridning en vesentlig faktor, og har vært det i lengre tid, og etterspørselen etter hesterelaterte ferieaktiviteter er høy i disse landene. Det er derfor grunn til å tro at det også i Norge vil være mulig å styrke hestenæringens attraktivitet i reiselivsmarkedet.¹⁷⁶

Econ sendt ut en undersøkelse til 35 bedrifter som oppga at de drev med turistvirksomhet med hest. Av disse oppga 81% at de drev med turridding, mens 16% drev med kanefart, kjerre, slede eller lignende.¹⁷⁷ Hest og slede tilbys til bryllup og fest, til turister, eller for eksempel på Inn på tunet-gårder. Ulike martnaer holder også denne tradisjonen ved hevd. Vært år i februar kommer lasskjørere kjørende mange mil til Røros fra ulike bygder i både Norge og Sverige. En stor favoritt blant publikum. Oddmund Dyrhaug har vært en av lasskjørerne i mange år.

---

¹⁷⁴ Tølt er en firtaktig gangart uten svev, der hesten kan bære rytteren over lange distanser i en jevn flyt, og alle typer tempo. Pass er en gangart der hesten flytter samsidig beinpar i et raskt tempo, men svev. Man kaller denne gangarten flyvende pass, da man som rytter føler at man svever over bakken.

¹⁷⁵ Intervju Oddmund Dyrhaug

¹⁷⁶ Econ Pöyry 2009: 17

¹⁷⁷ Vik og Farstad 2012: 29

Lasskjørere på vei til Rørosmartnan fra Stugudal i Tydal.
Foto: Odd Håvard Morset

Arbeidshesten i landbruket

Det er viktig å påpeke at den «gamle» arbeidshesten ikke er helt borte. Det er mye fokus på bærekraft og økologisk landbruk i samfunnet, her har hesten fortsatt en viktig rolle. I følge Vik og Farstad sitt studie i 2012 var det 8% av hesteeierne som brukte hester i landbruket.¹⁷⁸

Det er også hestekjørere som tar på deg oppdrag i skogen flere plasser i Norge. Spesielt nasjonalparker og vernede områder benyttes kun hest i skogen. På Maihaugen i Lillehammer driftes skogen med hest, slik som på 1890-tallet: «-Den gammeldagse måten å forvalte skogen på er mer skånsom mot det biologiske mangfoldet. Fugler og andre skapninger fordrives ofte av flatehogsten - mens de bevarer og trives med den typen skog som nå skapes på Maihaugen, sier Hagen.»¹⁷⁹ På enkelte områder har hogstmaskinene ikke kunnet erstatte hesten, men dessverre er det får som satser på kjøring med hest i dag:

Både Syversen og Hagen tror skogdrift med hest er liv laga i lang tid framover - i både skogsområder, parker og hager. -Det vil fremover være mange trær som skal felles i bygd og

---

¹⁷⁸ Vik og Farstad 2012: 29

¹⁷⁹ Nationen: <https://www.nationen.no/reportasje/ko-for-a-fa-ekte-hestekrefter-til-skogsdrift-2/> 10.05.19

by - der traktor eller hogstmaskin ikke kommer frem. Jeg håper derfor flere unge folk vil satse på skånsom skogsdrift med hest og motorsag i årene som kommer, sier Syvertsen.

Hesten er fortsatt et fint supplement til traktor og hogstmaskiner i skogen, og enkelte plasser helt nødvendig. Dessverre er det ikke mange som driver kjøring med hest i dag. Lærerplanen til hest- og hovslagerfaget på videregående skole har et kompetansemål: «Eleven skal kunne å bruke hest i aktiviteter knyttet til kulturhistoriske tradisjoner.»¹⁸⁰ Denne læreplanen er nå under revidering, det vil komme ny i 2020. For at disse tradisjonene skal kunne ivaretas, er det viktig at dette målet også får en plass i yrkesopplæringen i fremtiden.

Hesten skaper nye arbeidsplasser i bygdene

For at kvinnene skulle flytte tilbake til bygdene, var det viktig med arbeidsplasser. I ei bygd som Tydal var hotellet og butikkene viktig i denne sammenhengen., men det var begrenset hvor mange de kunne sysselsette. Det var for stor avstand for å pendle til byene, så mange måtte derfor skape arbeidsplassene sine selv. Hesten ble for mange en viktig ressurs. Dyrhaug ridesenter var et av de første ridesentrene som startet med rideturer i fjellet for norske og utenlandske turister. Etterhvert så flere verdiskapningen denne næringen hadde. Det ble spesielt attraktivt i bygder med gamle ferdselsveier og flott natur. Med bedre økonomi blant befolkningen, fikk ferie høyere prioritet. Det å komme seg ut av byene og få oppleve naturen fra hesteryggen var for mange eksklusivt. Dyrhaug var riktignok en mann, men det har nok en sammenheng med at han er pioner innenfor hest i turistnæring i Norge. Med sin genuine hesteinteresse så han verdien som lå i bransjen. På denne måten banet han også vei for andre. I 1990 startet Tove Brandtzæg opp et lignende tilbud, Stall Stugudal. Ved hjelp av gamle setervoller på fjellet, startet hun tilbud om overnattingsturer. For å kunne være så mye bortreist fra gården og barna, skapte det også sommerjobb for ungdommer på gården. På slutten av 1990-tallet åpnet enda et ridesenter i bygda, også denne med islandshest. Patrusli gård ga arbeidsplasser til flere generasjoner med kvinner i familien, i tillegg til innleid hjelp i sesongene. Hesten har betydd mye for grenda Stugudal øverst i Tydal. «I sesongene er det flere hester enn fastboende i bygda. Det sier litt om hvor viktig næring den er.»¹⁸¹ Også rundt byene ble det startet ridesentre, som et tilbud til barn, ungdom og voksne i byene. Sentrene skapte viktige arbeidsplasser, og hesten fikk en rolle som rekreasjon og fritidsaktivitet.

---

¹⁸⁰ <https://www.udir.no/kl06/HHO2-01/Hele/Kompetansemal/aktiviteter-med-hest> 10.05.19

¹⁸¹ Tove Brandtzæg

Ikke bare oppsto det en ny form for arbeidshest, men det oppsto en ny og viktig næring for grendene. Arbeidsplassene var viktig for å holde kvinnene i bygda - og slik unngå en kjønnskjevhet som det var i Tydal på slutten av 1940-tallet. En viktig lovendring i 1974 ga mange kvinner større mulighet til å satse på gårdsdrift. Den nye odelsloven ga jenter samme mulighet til å arve gården, og var viktig for å holde kvinnene i bygdene. Det var økende interesse for hest blant kvinner, kan det være en sammenheng mellom endring i odelsloven og økende hestebestand? Stall Stugudal hadde rideturer med ca 20 hester frem til 2002. Gården gikk så i odel til eldste datter. Istedenfor turistnæring, ble det startet eget avlssenter for islandshest på gården. I dag er det mellom 30-40 hester der året rundt. Dette var riktignok ikke første gang gården rommet et hesteavlssenter. I 1880 var det også hingst som gikk med hopper på gården, men avlssenteret ble den gang nedlagt i 1893. Dagens drift henter her igjen gamle tradisjoner.¹⁸²

Kulturlandskap

Ridesentrene ga ikke bare hesten en ny rolle i bygda, eller nye kvinnearbeidsplasser; men også kulturlandskapet ble påvirket. Brandtzæg minnes at de lette opp gamle ferdselsveier som ridestier, og tidligere slåttemarken som hestebeite. «*Det gamle ble hentet frem i det nye. - Gamle setervoller har blitt tatt opp igjen på grunn av ridesentre i bygdene - som i Stugudal.*»¹⁸³ Mye av ferdselen til og fra Sverige gikk via Tydalsfjellene og Stugudal. Disse ferdselsårene gikk naturlig på de tørreste og mest fremkommelige delene av landskapet. Slik egnet de seg godt for hestene.

Det var ikke bare i Tydal hesten var viktig for kulturlandskapet. Det finnes mange eksempler på ridesentre som benytter seg av gamle ferdselsårer og Pilegrimsleder, for eksempel på Dovrefjell. Også i lavlandet ble gamle hestehavner, fra tidligere husdyrdrift, funnet frem igjen og på nytt tatt i bruk som beite for hester. Hesten som ressurs i skogen er heller ikke forsvunnet. Det er mye vanskelig terreng og verneverdig skog i Norge, der hesten fortsatt har en arbeidsoppgave. Slik har hesten også en viktig rolle i bevaringen av kulturlandskapet.

---

¹⁸² Morset 2019: 46

¹⁸³ Tove Brandtzæg

Hestens maskuline og feminine rolle i samfunnet

I tillegg til turer i fjellet, var travkjøring en viktig hobby for Dyrhaug, som så mange andre hestekarer. Travsporten ble etablert i Norge allerede på 1800-tallet og hadde lange tradisjoner. Mange av hestekarene fortsatte å dyrke sine interesser for hest her.

På rideskolene og i hobbystallene endret derimot bildet seg. Jenter og kvinner ble etter 1970 i overtall. Guttene kjørte motorsykkel og sparte til førerkort. I boken *Hest i Norge* spekulerer Bergljot Børresen om hesteinteressen alltid har vært kjønnsdelt - innføring av de nye motorkjøretøyene har bare avslørt dette.¹⁸⁴ Men debatten og historiene fra kapittel 4 viser at det har vært et følelsesladd vennskap mellom mann og hest. Hesten spilte en viktig rolle også for mannens psykiske helse. Endringene skyldes trolig ikke samspillet mellom mann og hest når det først var opprettet, men interessen for å komme seg dit.¹⁸⁵ For guttene ble det nå nye utfordringer som vakte interesse. Terskelen ble for mange gutter høyere for å komme seg i stallen å opprette dette samspillet og vennskapet.

Hesteholdet i dag beskrives derimot ofte som kjønnnet, da det omtales av mange som en «jentehobby». Samtidig blir deler av næringa, som travet, beskrevet som mannsbastioner.¹⁸⁶ Vik og Farstads studie i 2012, trekker også frem at kvinners interesse for hest og hestehold kan ha en betydning for husholds flyttebeslutninger. Det er derfor mange grunner til at forholdet mellom hest og kjønn er viktig å belyse.

Vik og Farstad fant i sine studier klar sammenheng mellom veddeløpsmiljøene og hestekarer, mens de andre miljøene var betydelig kvinne-dominerte.

Hvis man eliminerer respondentene som driver med trav og galopp (Rikstoto) fra frekvensanalysen, blir skjevfordelingen mellom kjønnene tydeligere; 73 prosent kvinner og 27 prosent menn. Dette underbygger en antagelse om at hestenæringa er nokså segmentert med hensyn til kjønn. Trav- og galoppmiljøene er dominert av menn, mens det øvrige hesteholdet i relativt stor grad er dominert av kvinner. Dette er også i tråd med funn fra Sverige der det i en regional studie uttales at: «85% av de cirka 500.000 svenskar som rider är kvinnor, medan den mindre travsektorn domineras av män» (Länsstyrelsen Värmland, 2002 i Mattsson 2004).¹⁸⁷

---

¹⁸⁴ Børresen 2002: 125

¹⁸⁵ Børresen 2002: 125

¹⁸⁶ Vik og Farstad 2012: 21

¹⁸⁷ Vik og Farstad: 21

Innenfor feltet sosiologi har temaet hest og kjønn blitt belyst:

Det er flere som har forsøkt å forklare årsakene til den skjeve kjønnsfordelingen i hestemiljøet. En av forklaringene er at kvinner trekkes mot hesten som en kilde til stell og omsorg, da kvinner vanligvis har en humanistisk innstilling til dyr (Wang, 1989). Jørgensen (1995) mener at hesten også appellerer til kvinner som en følge av utfordringene og problemløsningen en hest innebærer. Menn, på sin side, trekkes mot farten, spenningen, maktaspektene og konkurranseorienteringen i hestemiljøet (Wang, 1989).

Historiker Susanna Hedenborg har studert kjønnsrollene i hestesporten i den vestlig verden, med hovedvekt på Sverige. Hun viser her til den maskuline rollen hesten har hatt i samfunnet, men at det i løpet av 1900-tallet skjer en endring:

Previous research demonstrates that the equine sector has historically been connected to men and masculinity in large parts of the world, although there are many examples of women working with horses and enjoying equestrian activities during their leisure time. During the twentieth century, horses have become progressively less important for agriculture, forestry, transport, and the army.¹⁸⁸

De betraktningene hun gjør her, viser til den samme utviklingen som vi så i Norge. Hestens rolle innenfor landbruk, skogbruk, transport og det militære minnet drastisk. Men samtidig ser vi en utvikling der hesten i større grad blir en del av kvinnenenes fritidsaktiviteter. Riktignok vil det her være en forskjell mellom Sverige og Norge. I det svenske samfunnet var hesten tidlig en viktig del av overklassen. Mange kvinner i Sverige var derfor gode ryttere allerede på starten av 1900-tallet. Dette kom til uttrykk også på veddeløpsbanene i Sverige, der kvinnene tidlig fikk adgang som jockeyer:

In Sweden, however, it seems that the intersection of gender and social class can explain the increasing numbers of female riders in the 1940s. Like the male amateur riders, the women who applied for licences that would permit them to ride as amateurs belonged to the upper strata of society. Within Swedish thoroughbred racing it was likely felt to be more important to maintain the sport's upper-class character than to retain its masculine ideal. In harness racing/trotting, on the other hand, it appears that the masculinity culture was more pervasive.¹⁸⁹

Travløpene i Sverige var derimot mannsdominert, slik som i Norge. Kvinnene var altså ryttere, men det å kjøre hest var mannen sin oppgave. Hedenborg tar videre for seg forskjellene på Storbritannia, Sverige og USA når det kommer til kjønnsrollene innenfor hestesporten. «*Today, the gender order within the equine sector varies greatly between different countries and disciplines; in some countries and events, horse – human relationships*

---

¹⁸⁸ Hedenborg 2015: 551

¹⁸⁹ Hedenborg 2012: 557

are strongly connected to women and femininity, whereas in others men and masculinity dominate the picture.»¹⁹⁰

I Storbritannia var andelen kvinner på veddeløpsbanen meget lav. I 2009 var kun 7% av profesjonelle jockeyer i Storbritannia kvinner. Til sammenligning var hele 71% av de profesjonelle jockeyene i Sverige kvinner. Men i traven var kun 5% av de profesjonelle travkjørerne i Sverige kvinner.

In a study of British horse racing, informants claim that the reason for the low number of female trainers and riders is that women are not strong enough, and do not have the same experience and knowledge of horses as men. They are instead seen as more nurturing and caring, and therefore more suitable as grooms.¹⁹¹

I Storbritannia ble ikke kvinnene ansett som sterke nok til å være jockeyer, derimot ble deres evner som omsorgspersoner ivaretatt i stallen, der det ofte var kvinnene som stelte hestene. I USA var heller ikke kvinnene ansett som egnet til å være profesjonelle jockeyer:

As mentioned above, American women were long barred from riding professionally at the racetrack, even though many women rode in other contexts. Opponents of female professionalization used a variety of arguments: it was claimed that women were bad riders; that they would panic; that it would be too expensive to build changing rooms for women; that regulations were written for men; that men were considered to be too gentlemanlike and, if they were to compete against women, they would let the women win; and women who applied for a license were deemed too inexperienced, too old, or too young. Similar ideas were expressed in Britain and Sweden.¹⁹²

En viktig faktor forhold til kjønnsfordelingen i hestesporten i Storbritannia og Sverige, var hvordan landene ble påvirket av første og andre verdenskrig. I begge landene var hestesporten sterkt knyttet til det militære og den sosiale eliten i landene. I Sverige var ridning først og fremst en aktivitet for offiserer i starten av 1900-tallet, da den sosiale eliten besto av en veldig liten gruppe. Frem til 1959 var majoriteten av rytterne i svensk hestesport militært personell. Storbritannia ble derimot skadelidende etter første verdenskrig, da mange unge gutter døde i krigen:

The loss of a large number of young men from the elite was seen as especially problematic after the First World War, to the extent that this group came to be known as the 'lost generation'. It is plausible that the loss of this group of men resulted in a gender imbalance that may have affected equestrian sports more than other sports, and that this opened up for female riders. Perhaps social class was more important in the Olympic events than

---

¹⁹⁰ Hedenborg 2012: 552

¹⁹¹ Hedenborg 2012: 556

¹⁹² Hedenborg 2012: 556

masculinity in Britain, whereas the masculine culture was stronger in Sweden in relation to these events.¹⁹³

I England var adelen viktig for hesten og hestesporten, ridning var en populær aktivitet blant høye sosiale lag. I Sverige var hesten en del av det militære, og svenske offiserer dominerte innenfor hestesport som sprang og feltritt. Ridning var derfor viktig aktivitet både i England og Sverige, i motsetning til Norge. I Norge hadde hesten primært vært brukt til kjøring og kløv. Hesten ble brukt som ridehest i det militære, men i en mye mindre grad enn nabolandet. Den hestesporten som var utbredt i Norge på starten av 1900-tallet var travløp.¹⁹⁴ Å ri på hesten var det for det meste kvinnene som gjorde, og da på tur eller ved transportetapper.

Endring i kjønnsrollene

I løpet av 1960-tallet endret de tradisjonelle kjønnsrollene seg. Stadig flere kvinner tok utdanning og lønnet arbeid. Det ble mer vanlig at kvinnene også holdt seg i arbeidslivet etter at de ble gift. På 1970-tallet ble kvinnebevegelsen mer radikal, skillene mellom kvinner og menn i yrkeslivet ble stadig mindre. Dette førte blant annet til at mange kvinner fikk egen økonomi og mer tid til hobby. Barna på gårdene fikk i samme periode mer fritid. Det var ikke lengre nødvendig å jobbe på gården i skoleferiene, da de nye maskinene lettet arbeidet. Det ble derfor et økende behov for fritidsaktiviteter for barn og unge. Med to inntekter, ble også familiens økonomi sterkere. Gårder som tidligere hadde kvittet seg med hesten av økonomiske årsaker, hadde nå midlene til å skaffe seg en ny. Men denne gangen var ikke hesten en arbeidsressurs for gården, den ble en fritidssysse. Hunden og hesten hadde alltid vært en viktig del av de norske gårdsbrukene. Et rotfast samhandling mellom menneske og hest, lysten til å ha hest var nok ikke forsvunnet for alle. Slik kom hesten tilbake som hobby og rekreasjon på mange gårder, denne gangen med kvinnene som pådrivere. I løpet av få tiår ble hest en «jentehobby». Med dette oppsto også en ny næring. Ikke alle kunne ha en hest selv, men lysten til å være med hest var nok ikke fremmed for mange. Ridesentre ble stadig mer vanlig utover 1990-tallet.

Kvinnene skulle ri, mennene skulle kjøre hesten. Selv etter at Dyrhaug åpnet ridesenteret i 1971 ville han ikke bli sett ridende alene langs veien i arbeidstiden. Tove Brandtzæg minnes

---

¹⁹³ Hedenborg 2012: 559

¹⁹⁴ Travsnakk: <http://travsnakk.no/historien-bak-travsport-norge/> 10.05.19

Dyrhaug sin reaksjon, da hun selv var ute og red på veiene i Stugudal på slutten av 1970-tallet: «*Han spurte hvordan jeg turte å ri langs veiene midt i arbeidstiden, det kunne jo bli folkesnakk. Selv forsto jeg ikke hva han mente. Som kvinne var det nok annerledes. Selv om han drev ridesenter og måtte trene hestene før sesongen, var det altså ikke sosialt akseptert at han som mann ble sett ridende til hest i arbeidstiden.*» Enkelte stigma hang igjen også etter at hesten i større grad ble en ridehest i Norge. I 2019 er det nok ingen som ville reagert på denne måten om de møtte en mann ridende til hest, men allikevel er det en tydelig kjønnsdeling. I et senere studie hadde det vært interessant å se hvor stor betydning det har for gutter, at hesten blir ansett som en «jentehobby». Er det færre norske gutter som velger å begynne med hest på grunn av denne kjønnsdelingen? I sammenligning med andre land som har en annen historie, ser vi der at guttene velger annerledes?

Hest og utdanning i Norge

De siste årene har hest som fag blitt mer profesjonalisert. Hestefaget i den videregående skolen ble vedtatt av utdanningsdepartementet i 1998. Året etter ble Opplæringskontoret for heste- og hovslagerfaget på Norsk Hestesenter stiftet. Tilbudet førte til at mange flere elever søkte seg til naturbrukskolene. Norsk Hestesenter fikk også fagskolestatus i 1998, og har egen ridelærer- og travtrenerutdanning. 2010 startet et treårig bachelor-studium i hest ved Universitet i Ås.¹⁹⁵ Dette har vært viktig for å sikre hest som næring og bidrar til en høyere status blant de som velger hest som sin yrkesvei.

Hestens rolle i dagens samfunn

Selv om det ikke har lyktes å finne et eksakt antall hester i Norge fra 1970, viser tallene en betydelig økning i hestebestanden fra midten av 1990-tallet frem til 2009. Tiåret som fulgte var det derimot en reduksjon i bestanden, noe som trolig skyldes den økonomiske nedgangen i Norge i samme periode. De siste par årene ser det ut til at bestanden har tatt seg litt opp igjen.

Den gamle arbeidshesten er ikke helt borte fra dagens samfunn. Det er mye fokus på bærekraft og økologisk landbruk, og her har hesten fortsatt en viktig rolle. Men dagens arbeidshest finner vi først og fremst på ridesentre.

---

¹⁹⁵ Econ Pöyry 2009: 30

Mye har forandret seg, men samtidig ser man at det gamle kommer frem i det nye; som bruken av gamle ferdselsveier, seterbruk, eller avlsstasjoner. Mange kvinner har skapt arbeidsplasser med hest, og hesten har vært en viktig del av ulike bygdesamfunn.

I dag blir ofte verdiene rundt hesten som kollega og venn fremstilt som noe moderne og feminint. Dette kan hindre mange gutter i å starte med hest, da det omtales som en «jentehobby». Derimot snakker vi med gamle hestekarere som Dyrhaug, eller leser dikt, sanger og debattinnlegg fra 1950 og 1960-tallet, er det tydelig at hesten var mye mer enn ren muskelkraft. Mange som selv hadde jobbet side ved side med hesten, så verdien av arbeidskollegaen på flere plan. Traktoren ble noe upersonlig som ikke kunne representere de verdiene hesten hadde hatt gjennom generasjoner. Det viser at hestens verdi innenfor psykisk helse kanskje ikke er så moderne som vi forestiller oss.

Kapittel 6. Avslutning

Jeg har i denne oppgaven hatt to hovedfokus. Første del om hesten som brått mistet sin rolle innenfor transportvesen og landbruket, der hesten var mannens nærmeste partner. Et forhold som var blitt etablert for 6.000 år siden, mer eller mindre uforandret frem til 1900-tallet.

Løpet av få tiår går alliansen i oppløsning. Mannen fant seg nye interesser i ulike motoriserte kjøretøy, og 90% av hestebestanden forsvant på knapt 20 år. Hestens maskuline rolle opphører, og en ny fase oppstår. Denne fasen har vært mitt andre fokusområdet: Hestens rolle i den feminine utviklingen, som rekreasjons- og hobbydyr. Hesten blir i det postindustrielle samfunnet en «jentehobby», som få gutter vil involvere seg i. Kun på veddeløpsbanen når det er fart og penger inne i bildet, har mannen fortsatt sin dominans.

Tidligere studier på overgangen fra hest til traktor i landbruket i Norge, har i hovedsak omhandlet mekaniseringsprosessen, og de økonomiske og politiske rammebetingelsene rundt. I denne oppgaven ønsket jeg å se nærmere på det menneskelige i disse prosessene. Hvordan opplevelsen var for de som hadde hesten som kollega, og som ble direkte påvirket av denne omvendingen. Her ønsket jeg å se om overgangen hadde satt spor hos de som opplevde den. Hvilke tanker gjorde de seg i samtiden, og hvordan de så tilbake på dette i dag.

Hesten som «jentehobby» har vært belyst i gjennom sosiologiske studier her i Norge, da særlig ved å se på miljøet i ulike hestesporter og i stallene. I denne oppgaven ville jeg se hestens rolle i dagens samfunn i sammenheng med mekaniseringen av landbruket. Hvordan utviklingen har endret på dens rolle, men også hva som har forholdt seg likt. Jeg ville belyse det følelsesmessige båndet mellom hestekarene og hesten, for å se det i sammenheng med dagens illusjon om at båndet mellom hestejenta og hesten er noe nytt og moderne.

Overgangen fra hest til traktor 1945-1965

I 1946 nådde hestebestanden et historisk høyt nivå, med hele 238.000 hester i Norge. Dette førte til et overskudd av hest, og et kraftig prisfall. For å stabilisere hestemarkedet og redusere overskuddet, unevnte Bondelaget et utvalg i 1946 som skulle jobbe for eksport av hest til Polen. Det oppsto derimot krass kritikk fra flere parter, som viste at hestens egenverdi var større enn eksportverdien - dens velferd var viktigere enn den økonomiske vinningen. Etter

høsten 1948 opphørte eksporten. Debatten skremte imidlertid, ingen ser ut til å ha ført den videre i ettertid. Den følelseladde debatten bekrefter plassen hesten hadde fått hos bøndene, og i det norske samfunnet forøvrig. Den var blitt et privilegert husdyr i den norske bondens hverdag, og skulle behandles med respekt.

Tross for at eksporten ble avsluttet, sank antallet hester i Norge kraftig. På majoriteten av gårdene var hesten byttet ut med traktor. Traktorens spredning gikk langt raskere enn de fleste hadde forventet. I 1951 ble det fri traktorimport til Norge, allerede tidlig 1950-tallet var traktoren et naturlig inventar på middelsstore bruk. Den teknologiske utviklingen gjorde traktoren stadig mer konkurransedyktig overfor hesten, både teknisk og økonomisk. Frem til 1951 var produksjonen av hesteredskaper i Norge høy, men da reguleringen av traktorimporten slapp opp, falt også bunnen ut av hesteredskapsmarkedet. Det var starten på slutten for hesten i jordbruket. Løpet av 1960-tallet lå den norske hestebestanden på kun 20.000 hester på det laveste. Altså var over 90% av hestebestanden borte på en tjueårsperiode. For skogbruket og det norske Forsvaret førte dette til en del utfordringer, da de var avhengige av gårdshesten. Hesten var enda ikke helt erstattet av maskiner i skogen, eller i den norske beredskapen.

Tallene fra Tydal viser en klar sammenheng mellom investering i traktor, og nedgangen i antall hester i landbruket. Det interessante med disse tallene var hvordan totalen holdt seg stabil. Én traktor erstattet én hest.

Den drastiske reduksjonen i hestebestanden gikk ikke ubemerket forbi. I aviser og magasiner var det ulike oppslag. Lokalavisa i Tydal og Selbu, Selbyggen, hadde artikler som vitnet om bekymring for beredskapen i Norge, men det var lite debatt rundt frafallet i jord- og skogbruket. I magasinene Skogeieren og Skog- og landarbeideren var derimot engasjementet stort. På 1950- og 1960-tallet var det både artikler og leserinnlegget som vitnet om en ansent debatt blant hestekarene. Enkelte så på utviklingen som positiv, og mente at mekaniseringen ikke kunne komme raskt nok. Andre mente at traktoren ville forsvinne fra skogene etter kort tid. Utviklingen ble noe i mellom: Hesten gikk over til kortere transportetapper i skogen, som krevde mindre slit og førte til høyere produktivitet per hest. Samtidig overtok traktorene og

lastebilene transporten langs veiene. En hest kunne i 1963 trekke frem tre ganger så mye tømmer som i 1952. Hesten forsvant derfor ikke helt fra skogen. Enda i dag er det en og annen hesten som jobber der traktorer og hogstmaskiner ikke kan, eller ikke burde kjøre.

Da hesten ble tilsidesatt var det tungt for mange. Dikt og sanger laget for hesten vitner om en følelsesmessig avskjed. Samtidig var det en verdifull overgang for hestevelferden. Oddmund Dyrhaug minnes selv denne overgangen som svært viktig for hesten, da det var mye slit i skogene.

Hestens rolle i samfunnet etter 1970

Hesteantallet i Norge etter 1970 er varierende i ulike studier. Sammenhengen vi ser hestebestandens økning i Norge fra midten av 1990-tallet og frem til 2009. Etter 2009 gikk både antall hester og medlemsmassen til Norges rytterforbund og Det Norske Travselskap ned. Denne nedgangen kan vi se i sammenheng med den internasjonale finanskrisen som berørte mange nordmenn. I perioder med økonomisk usikkerhet blir det krevende for mange å finansiere en så kostbar hobby. Hesteoppdretten gikk betydelig ned i samme periode, noe som vitner om en nedgang i hestemarkedet. Tallene fra 2015 til 2017 viser derimot at antall fødte føll var på vei opp igjen, kanskje ser vi igjen en økning i hesteinteressen?

Travsporten var en viktig arena for de hestekarene som ville opprettholde forholdet til hesten. Båndet mellom mann og hest forsvant altså ikke helt, men flyttet seg til veddeløpsbanen. Derimot ser vi en nedgang i medlemstallene i Det Norske Travselskap. Er det en fare for at at også denne interessen kan visne bort, når generasjonen «hestekarere» forsvinner og ikke lengre er pådrivere?

Ikke alle hestekarene ga opp hesten i næring. Oddmund Dyrhaug så tidlig de mulighetene som lå i den økende turismen i landet, og startet Dyrhaug ridesenter allerede i 1971. Dyrhaug var en pioner innenfor bransjen, og flere fulgte hans fotspor. Bare i Tydal ble det startet to nye ridesenter på 1990-tallet, noe som indikerer en stor interesse blant turister fra Norge og utlandet. Med ridesentrene oppsto en ny type arbeidshest i Norge, en som ble viktig for mange bygder og gårder. Sentrene skapte også mange nye kvinnelige arbeidsplasser. Den gamle

arbeidshesten er heller ikke helt borte fra dagens samfunn. Med mye fokus på bærekraft og økologisk landbruk, har hesten fortsatt en plass i landbruket.

Verdiene rundt hesten som kollega og venn blir ofte fremstilt som noe moderne og feminint. Dette kan hindre mange gutter i å starte med hest, da det omtales som en «jentehobby». Derimot snakker vi med gamle hestekarere som Dyrhaug, eller leser dikt, sanger og debattinnlegg fra 1950 og 1960-tallet, ser vi at hesten var mye mer enn ren muskelkraft. Mange som selv hadde jobbet side ved side med hesten så verdien av arbeidskollegaen på flere plan. Traktoren ble noe upersonlig som ikke kunne representere den verdien hesten hadde hatt gjennom generasjoner. Det viser at hestens betydning innenfor psykisk helse kanskje ikke er så moderne som vi forestiller oss. Det har oppstått et økende behov for terapihester og Inn på tunet-gårder, en næring i vekst. Kan vi se på dette som en bekreftelse på hestekarenes minner om hesten som en uerstattelig kollega? Hestens verdi innenfor menneskets psykiske helse, som en årsak til at avskjeden for mange ble så følelsesladd?

Videre studier

Som en forlengelse av dette studiet, ville det vært interessant å se hvor stor betydning det har for gutter at hesten blir ansett som en «jentehobby». Er det færre norske gutter som velger å begynne med hest på grunn av denne kjønnsdelingen? I sammenligning med andre land som har en annen historie, ser vi der at guttene velger annerledes?

Kilder

Informanter

Oddmund Dyrhaug f. 1930

Stiftet Dyrhaug ridesenter i 1971. Fikk i 2007 overrakt kongens fortjenstmedalje i gull, for sitt pionerarbeid for å gjøre hesteridning til turistnæring.

Tove Christin Brandtzæg f. 1953

Stiftet Stall Stugudal i 1990.

Arkiv

Tydal Herredskogråds årsmeldinger 1963 og 1975. Arkivsenteret i Kulturbunker Dora i Trondheim.

Tydal Herredsskogsråd. Innkalling til medlemsmøte, 26.2.75. Arkivsenteret i Kulturbunker Dora i Trondheim.

Avis og magasin

Selbyggen 1953 - 1955

Skogeieren 1962 - 1964

Skog- og landarbeideren 1954 - 1973

Arkivmagasinet tema hesten 3/13: 21

Andre kilder

Ældre Borgartingslov : Vikens kristenret. trykt 1914. P. Soelbergs boktrykkeri

Digitale kilder

Forsvarsbygg sin informasjonsside:

<https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplaner/landsverneplan-for-forsvaret/nord-norge/skjold/>
03.05.19

Det Norske Travsselskap:

<http://www.travsport.no/Organisasjon/> 08.05.19

Helgelendingen. *100 årsdagen for landets første traktor:*

<https://www.helg.no/lokale-nyheter/100-arsdag-for-landets-forste-traktor/s/1-63-3527157>
10.04.19

Informasjonsside om dølahest. *Ulike typer norske hesteraser:*

<http://www.dolahest.no/ulike-typer-norske-hesteraser/> 08.05.19

Landbruks og matdepartementet, *hesten som ressurs, lokal næringsutvikling:*

<https://www.regjeringen.no/contentassets/3799853b9c324175bca34d416b5fad6b/nasjonal-hesteveileder.pdf> 10.04.19

Nationen. *Kø for å få ekte hestekrefter:*

<https://www.nationen.no/reportasje/ko-for-a-fa-ekte-hestekrefter-til-skogsdrift-2/> 10.05.19

Norsk hestesenter årsrapport 2017:

<http://www.nhest.no/cppage.481818.no.html>

Norsk rytterforbund

<https://www.rytter.no/nryf/om-nryf/> 01.05.19

Det Norske Travsselskaps generalforsamling 2014:

<http://www.travsport.no/Global/www.travsport.no/Generalforsamlinger/2014/DNT%20%C3%85rsberetning%202013.pdf> 08.05.19

Selbyggen:

<http://selbyggen.no/om-selbyggen/fakta-selbyggen/>

Statistisk sentralbyrå. *Økonomisk utsyn over 2009*:

https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/oa_201001/03okonomiskutsyn.pdf 05.05.19

Statistisk sentralbyrå. Økonomiske analyser 1/2010

https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/oa_201001/oa2010-1.pdf 14.05.19

Travsnakk:

<http://travsnakk.no/historien-bak-travsport-norge/> 10.05.19

Utdanningsforbundet, læreplan hest og hovslagerfaget:

<https://www.udir.no/k106/HHO2-01/Hele/Kompetansemaal/aktiviteter-med-hest> 10.05.19

Litteratur

Børresen, Berljot. *Hest i Norge*. 2002 Oslo: Landbruksforlaget

Dalen, Monica. 2011. *Intervju som forskningmetode - en kvantitativ tilnærming*. 2. Utgave. Universitetsforlaget

Econ Pöyry. 2009. *Hest i Norge*. Utarbeidet for Norsk Hestesenter og Norges Rytterforbund. Econ-rapport nr. 2009-001, Prosjekt nr. 5z080041

Espeli, Harald, 1990. *Fra hest til hestekrefter : studier i politiske og økonomiske rammebetingelser for mekaniseringen av norsk jordbruk 1910-1960*. UMB

Hallvard Tjelmeland. 2004. Aviser som historisk kilde : *Å skrive i motvind*, Roalso, Else-Beth. Opprinnelig holdt som foredrag ved Nasjonalbiblioteket, Avdeling Rana 13. juni 2003

Hauge, Øivind. 1999. *Aktieselskapet Stangekovene 1899-1999*. Stageskovene as

Hedenborg, Susanna. 2007. Female jockeys in Swedish horse racing 1890–2000: From minority to majority – complex causes : *The International Journal of the History of Sport*, vol. 24, p. 501-519. Routledge

Hedenborg, Susanna. 2015. Gender and Sports within the Equine Sector – A Comparative Perspective, 2015 : *The International Journal of the History of Sport*. Vol. 32, No. 4

Hjardar, Kim. 2013. *Vikingens verden*, Spartacus

Johansson, Ella. 1994. *Skogarnas fria Söner*. Stockholm

Kaldal, Ingar. 2016. *Minner som prosesser*. Cappellen Damm

Kjeldstadli, Knut. 1994. *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo

Kostveit, Åsta Østmoe. 2007. *Hesten i myter og folkekultur*. Tun forlag

Magnusson, Magnus. 1975. *Funn og fakta om vikinger i vesterveg*, Luthers forlag

Morset, Per. 2019. *Stugudalsboka, Gard- og slektshistorie for Stugudal Øvre i Tydal*. Morset analyse

Oma, Kristin Armstrong. 2011. *Hesten: en magisk følgesvenn i nordisk forhistorie*. Cappelen Damm

Raulff, Ulrich. 2015. (Oversatt 2017) *Farwell to the horse, the final century of our relationship*. Munchen

Slettan, Dagfinn. 1994. *Minner og kulturhistorie : Teoretiske perspektiver* (Vol. Nr 4, Skriftserie fra Historisk institutt (trykt utg.)). Trondheim: Historisk institutt, Universitetet i Trondheim.

Tveite, Stein. 1959. *Jord Og Gjerning*. AS bønderenes forlag

Tøsse, S., Aas, R., & Tydal. 1987. *Bygdebok for Tydal : 1 : Bygdehistoria fram til ca. 1900* (Vol. 1) Tydal: Tydal kommune.

Tøsse, S., Aas, R., & Tydal. 1991. *Bygdebok for Tydal : 2 : Bygdehistoria ca 1900-1991* (Vol. 2). Tydal: Tydal kommune

Vik, Jostein og Farstad, Maja. 2012. *Hest, hestehold og fôring: Status for hesteholdet i Norge*. Norsk senter for bygdeforskning

Weseth, Gunnar. 2007. *Glimt fra mekaniseringen av vårt landbruk 1850-2000*. UMB

